

onda

Quadern de debat

15 - desembre 1993 - 400 ptes.

**Un projecte Leader per a
la Serra de Tramuntana**

Al servei de les Balears amb totes les nostres energies

Gesa
Gas y Electricidad SA

ona

Quadern de debat

nº 15, desembre 1993

Edita: Fundescoop - Balears.

Directora-Delegada: Sinfo García Gómez.

Assessor Jurídic: Juan A. González.

Director: Sebastià Verd.

Consell assessor: Empar Rocabrúna (economista), Pere Mascaró (economista), Antoni Fleixes (economista), Jaume Garau (psicòleg), Mateu Carrió (arquitecte), Pedro Calvo (administratiu), Josep Forteza Rei (empresari), Juan González (advocat), Sinfo García (directora Fundescoop).

Secretària de redacció: Magdalena F. Mulet.

Redacció i col·laboradors: Constanza Forteza, Gina Garcías, Antoni Llompart, Miquel Massutí, Joana M. Roque.

Disseny: A. Caro

Impressió: Grafinsa. Tel. 29 32 61, Palma.

Administració i Publicitat: Fundescoop-Balears. Sant Miquel, 68 A, 5. Tel. 72 72 58. Fax 71 40 21. 07002-Palma de Mallorca

Dipòsit legal: PM-608-1992

Preu: 400 pessetes

Subscripció: 3.500 ptes. per any (10 números)

(Miquel Massutí és l'autor de totes les fotografies no signades)

EI LEADER

ONA, a través de la singladura que va iniciar ja fa un any i mig per tots els horitzons de la geografia econòmica i social de les nostres illes, ha recalcat avui a la Serra de Tramuntana. Vàrem pensar que seria bo concretar el debat a una àrea determinada on es resumeixen bona part dels problemes que enfronten les Balears al seu futur.

Cal dir per endavant que parlem de l'espai natural de major valor ecològic de Mallorca, -vuit-cents quilòmetres quadrats i una població de seixanta mil habitants, vint mil més si hi afegim els municipis d'Es Raiguer inclosos en el projecte LEADER -que s'ha de preservar amb tots els seus tresors naturals, però que corre un gran perill a causa de la greu crisi que travessa, una crisi derivada tant de la situació conjuntural de l'economia illenca com dels profunds canvis estructurals que ha patit al llarg de les darreres dècades.

En aquest territori muntanyenc, on els sistemes tradicionals de producció agrària estan pràcticament abandonats, es produeix ara mateix un seriós debat sobre el seu futur, que en bona mesura, té com a escenari el desenvolupament dels programes comunitaris, entre els quals s'hi compta l'anomenat 5-B i el projecte LEADER, que s'adreça a la revitalització del món rural mitjançant activitats complementàries. És sens dubte, una experiència inèdita que cal seguir ben de prop. Nogensmenys **ONA** ha cregut trobar amb el grup Serra de Tramuntana un LEADER del desenvolupament que, almanco fins ara ja ha significat una inversió de quasi mil dos-cents milions de pessetes en una decidida aposta de futur.

El LEADER no només ha servit per invertir doblers de la Comunitat Europea i d'altres administracions públiques, des de les estatals fins a les municipals, sinó que ha generat importants recursos privats en forma d'un centenar d'iniciatives, moltes de les quals responen a la creació de fórmules de turisme rural, i d'altres, a petites empreses industrials o artesanes. És aquest el futur de la Serra de Tramuntana?

Segurament sí, pot ser que a més sigui un mirall on es puguin contemplar les altres contrades d'unes illes obligades a trobar activitats complementàries al turisme de sol i platja.

Com a exemple del que pot ser un estil de desenvolupament propi **ONA** ha volgut analitzar la presència d' "*Europa entra a la Serra de Tramuntana*" (pàgs. 4 a 9) de la mà del president d'un grup que reuneix denou ajuntaments, Francesc Rosselló, batle d'Alaró, que ens dona un "*missatge d'esperança*" (pàgs. 10 a 16) i també d'una taula rodona, d'una autèntica "*cimera de LEADERS a la Serra*" (pàgs. 18 a 24) que ha reunit el gerent del projecte, Francesc Blasco, el vice-rector de la U.I.B. Antoni Bennàssar, el geògraf Pere Ripoll, a Pere Fullana de FODESMA, i a Joan Torrens, pedagog i impulsor d'una granja escola a Calvià.

No obstant això, aquest viatge a través de les possibilitats del LEADER no seria complet sense la contribució dels seus beneficiaris o, si més no, dels més representatius. Antoni Colomar, director de FODESMA ens parla de la restauració dels vells camins de muntanya, dels "*tiranys de la Serra*" (pàgs. 26 a 30); LLuís Montero del "*turisme rural: un negoci alternatiu?*" (pàgs. 33 a 36); Joan Rosselló de "*la bellesa d'un vell ofici*" (pàgs. 39 a 43), el de vidrier, i finalment, Miquel Capó reflecteix com pot reprendre una indústria com la de fabricació de calçat, a través de l'artesania que fa "*sabates com Déu mana*" (pàgs. 44 a 49).

Tot plegat, com deim, constitueix el retrat d'una societat que no es resigna a desaparèixer o, el que és el mateix, a deixar de protagonitzar el seu propi destí. El LEADER, en definitiva, és una prova que no s'ha de tirar la tovallola perquè la Serra, com les Illes, tenen tot un futur per davant.

Tarja de subscripció

ona
Quadern de debat

En

Adreça

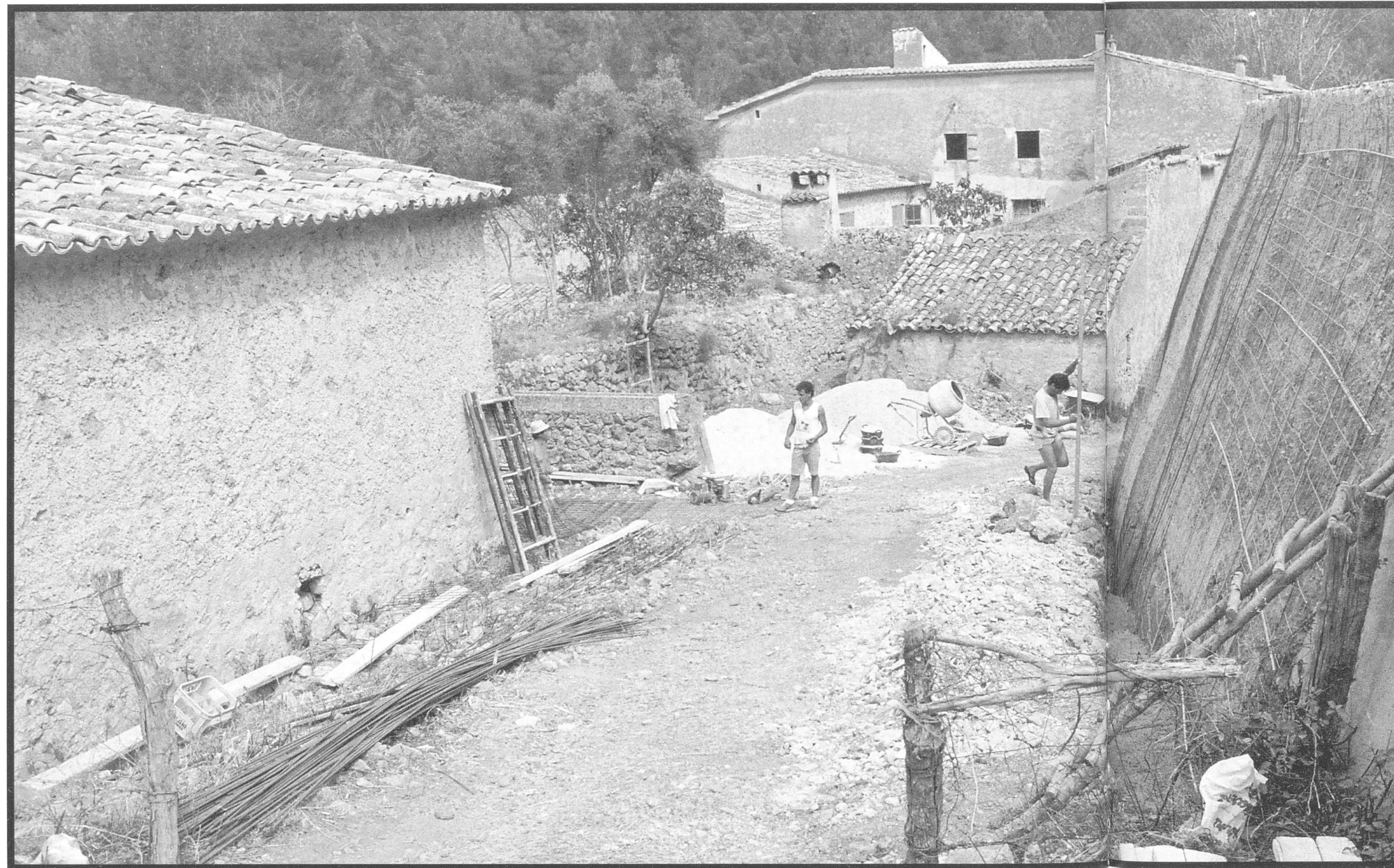
Ciutat Tel

C/c. Banc o Caixa d'Estalvis

Signatura

Europa entra a la Serra de Tramuntana

per Sebastià Verd

El batle d'Alaró, que és el president del projecte Leader per a la Serra de Tramuntana, diu que aquest és com una formiga dins de la muntanya: treballa pel futur. Els problemes als quals han de fer front quotidianament els denou municipis que integren la Serra són tan grossos i requereixen tants de recursos econòmics que l'aportació de la Comunitat Europea passaria pràcticament desapercibuda de no ser per l'esforç dinamitzador que un grup entusiasmada de persones vol imprimir a la seva feina. El programa Leader haurà generat en els seus tres anys de durada prop de mil dos-cents milions de pessetes, un vint-i-set per cent més del previst inicialment, gràcies a l'èxit obtingut i a la confiança despertada dins de la iniciativa privada. És una xifra important, però que no resol per si mateixa les dècades d'oblit i les precàries condicions de vida a una zona on l'agricultura ha entrat en un declivi total.

Segurament tothom reconeix la importància de les muntanyes de Tramuntana i, sobretot, la seva extraordinària bellesa paisatgística, però al mateix temps hi ha un profund desconeixement dels seus problemes. Com a conjunt contrasta la riquesa ecològica i l'alt valor del sòl -quasi sempre per motius turístics- amb la baixa rendibilitat de les explotacions agrícoles. La Serra s'estén al llarg de vuit-cents quilòmetres quadrats, una cinquena part de la superfície de Mallorca, amb una població d'uns vuitanta mil habitants. No obstant la major part dels municipis es troben en regressió demogràfica, però fins ara, fins a l'aparició dels projectes comunitaris, ningú no s'havia plantejat mesures de conjunt. És el rebost ecològic de Mallorca però fins ara ha estat deixada de la mà de les administracions públiques.

MIL DOS-CENTS MILIONS PER A LA SERRA

El programa Leader començà la seva gestació el març de 1991, com a instrument de la Comunitat Europea per al desenvolupament de les zones rurals. És un dels dos projectes comunitaris, juntament amb l'anomenat 5-B, que volen incidir en la millora de les condicions de la vida rural d'Europa. El grup Serra de Tramuntana és un dels cinquanta-dos projectes espanyols aprovats per la CE que, en el seu conjunt, significa una injecció de 43.000 milions de pessetes per a totes les zones incloses. El projecte mallorquí potser sigui un dels més avançats en aquests moments -més del noranta per cent ja compromès- i, proporcionalment, un dels que més han quallat entre els possibles beneficiaris, atès que el pressupost inicial de quasi nou-cents milions de pessetes s'ha vist incrementat a la pràctica amb més de dos-cents d'aportació privada, la qual cosa -com ens confirma el gerent de Tramuntana, Francesc Blasco- "ens ha permès estirar els doblers i arribar a més gent". El responsable de la gestió del programa, així com el seu president, coincideixen a afirmar que l'experiència ha estat tot un èxit i que, en conseqüència, esperen que pugui continuar més enllà de 1994 amb noves aportacions de la Comunitat Europea. El desenvolupament del món rural ha estat una de les contínues obsessions de la Comunitat des del mateix moment de la seva constitució, a la qual Espanya es va sumar tot d'una després de la seva incorporació. No obstant això, la major part de les vegades els programes dirigits a les activitats agràries no resolien el principal problema d'aquest món, que és l'èxode de la població. Des de Brussel·les, des de Madrid i, fins i tot, des de Palma es veu amb preocupació com la baixa rendibilitat de l'agricultura i la decadència del mode de vida rural fan que les possessions s'abandonin, que els pobles alterin

la seva estructura social i que, en definitiva, es trenqui un equilibri que s'havia mantingut inalterat al llarg de segles. La Comunitat, mitjançant la seva política agrària -tal com vàrem recordar en el darrer número d'ONA -volgué subvencionar la producció agrícola per incentivar els pagesos, però aviat es va veure que aquest sistema no assolía els seus objectius i que l'emigració del camp continuava. La nova política agrària ha capgirat el sistema i, a més, s'han arbitrat mesures compensatòries de la renda per fixar la població a les àrees rurals i, econòmiques: turisme rural i artesanía, entre d'altres.

UNA VIA CAP AL DESENVOLUPAMENT RURAL

El secretari general d'Estructures del ministeri d'Agricultura Luís Atienza, qui fa uns mesos visità la seu del grup Tramuntana, a Alaró, definia perfectament la situació: "el camp és incapaç de donar una resposta a les necessitats d'ocupació en el medi rural, on l'agricultura havia estat sempre el suport bàsic. Això ja no serà mai més així, de manera que cal trobar alternatives perquè la població ocupada habitualment a l'agricultura o a la ramaderia continuï al medi rural". Es tracta, en definitiva, d'introduir les condicions de vida del món urbà en aquest medi sense que es vegi afectat ni l'entorn ni aquells aspectes que, envejats des de les ciutats, garanteixin una millor qualitat ambiental. En aquest sentit el programa Leader és qualificat com la via més important de desenvolupament rural que mai no s'havia fet a Europa. En el cas espanyol beneficia sobretot les comunitats autònomes més desfavorides, però reserva una línia d'actuació per a aquelles zones més desenvolupades que presenten desequilibris importants en l'entorn rural, que en l'argot comunitari es coneix com a zones rurals de l'objectiu 5-B, a la qual s'acolliren la Serra de Tramuntana i Menorca.

Les xifres

Les despeses totals del projecte Leader de la Serra de Tramunta en data març de 1993 signifiquen una xifra global de 1.137 milions de pessetes. Inicialment havia de ser de 893, de les quals l'aportació de la Comunitat Europea és de 292, la de la Comunitat Autònoma de 14 i la dels ajuntaments de 136, mentre que la resta correspon a la iniciativa privada.

El cost del programa s'ha incrementat en un 27,3 per cent. Si tenim present que les aportacions de les administracions públiques són fixes, és evident que l'augment ha estat possible gràcies a les aportacions del sector privat que han passat dels 270 milions pressupostat inicialment als 534 finals, és a dir, un increment del 97,4 per cent.

Pel Ceder -el centre del programa- han passat més del seixanta empreses i la totalitat dels denous ajuntaments de la Serra, el que pressuposa l'existència d'una carpeta plena de futurs projectes a desenvolupar a la fase que el grup Serra de Tramuntana ja ha batiat com a "post Leader".

De fet a Brussel·les es pensa ja en el LEADER II i Mallorca ja és a línia de sortida.

Els contactes

El grup Serra de Tramuntana ha desenvolupat nombroses activitats tant durant la gestació del projecte Leader com en el decurs de la seva execució. S'han mantingut contactes freqüents amb la conselleria d'Agricultura, el consorci 5-B, l'IRYDA (Institut per a Reforma i Desenvolupament Agrari), FODESMA del Consell Insular de Mallorca, la Universitat de les Illes Balears, l'IMI (Institut de la Petita i Mitjana Empresa industrial), l'ICEX (Institut de Comerç Exterior), el ministeri d'Administracions Públiques, La Caixa -que és la institució gestora del Leader a Menorca- i amb el Consorci de Documentació Europea.

Igualment el projecte Leader de Tramuntana ha participat a jornades d'estudi i d'intercanvi d'experiències a Saragossa, Brussel·les, regió d'Umbria (Itàlia), Alacant, Menorca i Prevenza (Grècia), així com sense sortir de l'Illa a les jornades del Pla de Mallorca.

UN CONSENS NECESSARI

El grup Serra Tramuntana reuneix els denou municipis que la formen. Inicialment varen ser dos grups els que pretengueren obtenir la llum verda de Brussel·les, però finalment s'aconseguí formar un front comú. Per una part la Federació de Municipis de Mallorca va aprofitar l'empenta inicial de FUNDESCOOP, que gestiona una gran part dels projectes espanyols, per formar una primera agrupació d'ajuntaments interessats en la idea, mentre que, després de les darreres eleccions municipals, la conselleria d'Agricultura animà la formació d'un altre sector amb la qual cosa es formaren dos blocs, amb una evident divergència ideològica. No obstant això, amb la necessitat d'establir un consens per accedir al programa, aviat va ser possible trobar els punts de coincidència i presentar un projecte comú que, en definitiva, és el que ha aconseguit l'èxit esmentat.

Cal dir que el programa Leader té una característica molt específica: la gestió s'ha de fer mitjançant associacions privades que promoguin i es responsabilitzin dels projectes, cosa que el diferencia d'altres comunitàries on el pes de la gestió recau sobre les administracions públiques. El Leader es fonamenta en la participació directa d'aquestes, des de la Comunitat Europea fins als ajuntaments, que han d'aportar recursos econòmics per millorar les infraestructures i organitzar la protecció del medi ambient, però sobretot va dirigit a la iniciativa privada, a la qual s'ha de comprometre com a condicionant "sine qua non" en el desenvolupament de la zona.

UNA BONA EXPERIÈNCIA

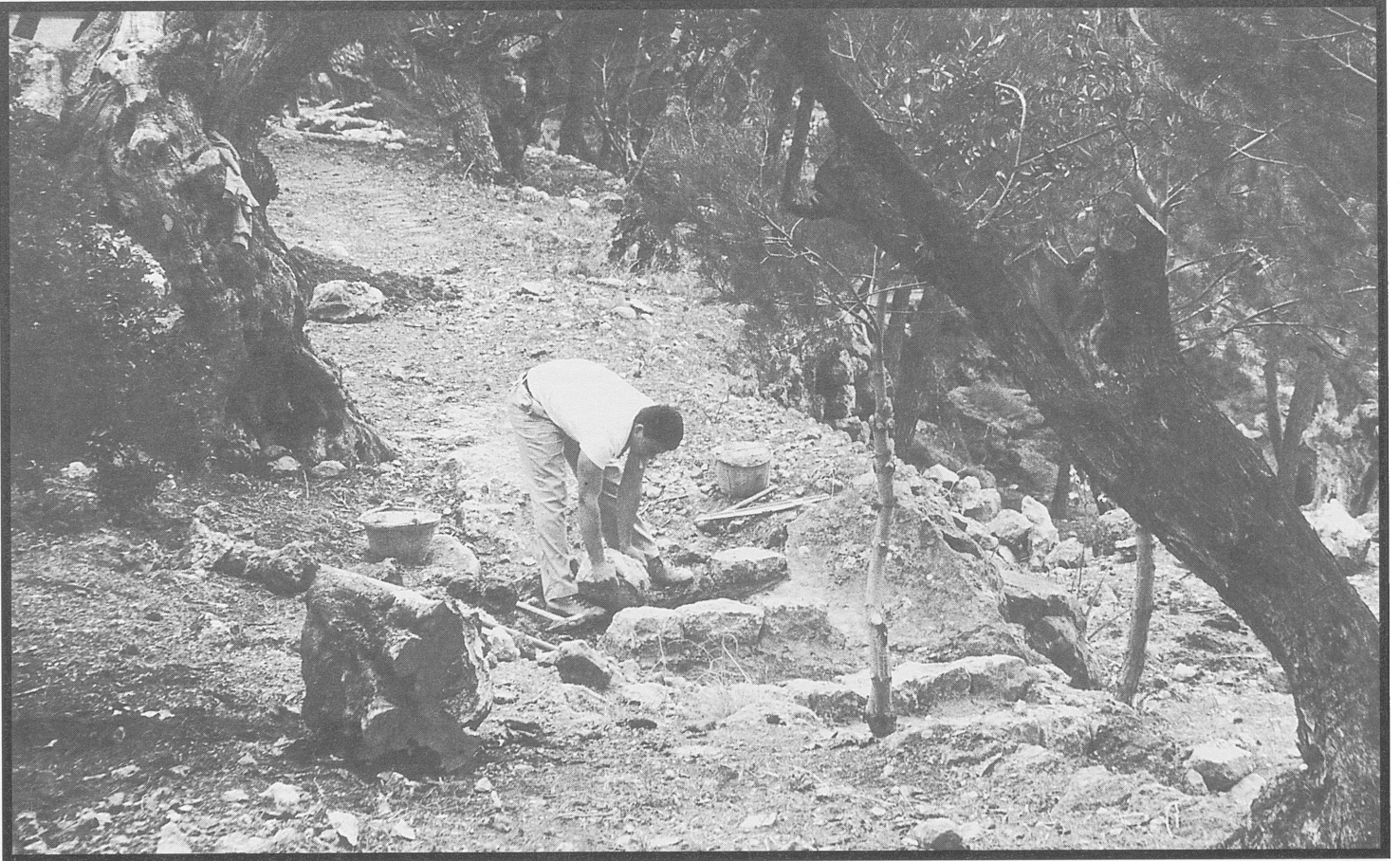
En aquest sentit els resultats de l'experiència mallorquina són excel·lents. S'han firmat convenis de col·laboració amb el

Consell Insular de Mallorca i amb la Universitat de les Illes Balears, així com es manté una contínua comunicació amb les conselleries d'Agricultura i d'Economia del Govern balear i amb diversos organismes de l'Administració central, com el mateix ministeri de les Administracions Públiques, l'IRYDA o els instituts de la Petita i Mitjana Empresa i de Comerç Exterior. Tot plegat permet mantenir oberta una finestra permanent a Alaró a la qual tenen accés tant els ajuntaments com tots els possibles beneficiaris de la Serra. A la seu del projecte no només es poden tramitar les ajudes incloses en el Leader sinó també fer consultes a través del Consorci de Documentació Europea o de l'anomenada Eurofinestreta. La gerència del programa mallorquí del Leader ha elaborat un informe sobre les principals activitats realitzades fins ara, que va ser aprovat en el darrer plenari del grup, segons el qual cal destacar "la gran acceptació de les ajudes per a les petites i mitjanes empreses industrials i artesanals, atès que d'un pressupost inicial de cent milions per aquest concepte ja s'han superat els tres-cents gràcies a un increment de les aportacions privades". S'havia previst que la iniciativa privada per aquest concepte aportàs trenta milions i, fins ara, la xifra supera els dos-cents milions, és a dir que s'ha experimentat un increment de més del cinc-cent per cent, un percentatge increïble fa només uns mesos però que demostra, com diu el president del grup, Francesc Rosselló, "un alt grau de confiança en els projectes subvencionats, perquè ningú no arrisca els seus doblers sense tenir fe en els rendiments que n'obté". Això fa pensar que, malgrat la relativa modèstia de l'aportació global del Leader al desenvolupament de la Serra de Tramuntana, aquesta té un futur per endavant perquè compta amb gent emprenedora que sap respondre en el moment que se li allarga la mà.

CONVENIS AMB EL CONSELL DE MALLORCA I LA UNIVERSITAT

El grup Tramuntana, com dèiem abans, també ha signat un important conveni amb la UIB (Universitat de les Illes Balears) que contempla l'assessorament tècnic i jurídic, estudis de viabilitat, estudis d'impacte ambiental, banc de dades i un interessant sistema de cartografia bàsica que és molt demandada pels ajuntaments. Són aquests uns projectes que volen incidir sobre les bases mateixes del futur desenvolupament de la Serra i que troben un complement imprescindible en la feina feta mitjançant l'altre gran conveni, el signat amb el Consell Insular de Mallorca, que a través de FODESMA ha permès la catalogació de 233 antics camins i tiranys de pedra que donarà lloc a la publicació de guies, amb una potencialitat turística evident, i sobretot a la recuperació de rutes excursionistes com el castell d'Alaró o el barranc de Biniaraix, que és la continuació d'una tasca iniciada ja fa alguns anys per l'Escola de margers.

El programa Leader col·labora intensament, encara que limitat pels seus pressuposts, en una decidida política mediambiental per a la Serra que es dirigeix simultàniament a la conservació dels valors naturals i al seu aprofitament racional. En aquest sentit, a la rehabilitació de camins s'afegeixen les ajudes atorgades per a més de noranta projectes de recuperació de marjades que formen part d'un patrimoni paisatgístic indubtable però, que sobretot, permeten mantenir la terra en condicions de productivitat i n'eviten l'erosió. Els responsables del programa han constatat que hi ha una gran demanda d'ajudes per conservar unes estructures que la simple explotació agrària no justifica a causa de la baixa rendibilitat, però que tenen una importància decisiva per a la preservació de l'entorn.

Recuperar itineraris per a un turisme diferent.

L'explotació agrària és compatible amb altres activitats.

PROTECCIÓ DE L'ENTORN DESENVOLUPAMENT I SOSTINGUT

Protecció de l'entorn i dinamització de la vida rural, amb noves alternatives econòmiques, són les dues fites que sintetitzen un objectiu de desenvolupament sostingut que vol contribuir a un canvi profund de la societat mallorquina. Com a punta de llança d'aquest canvi, més de seixanta empreses ja s'han acollit a les ajudes i han aportat altres tants projectes de desenvolupament que han significat la creació de cent cinquanta llocs de feina. El nombre de noves ocupacions és reduït en comparació a la població activa de l'illa i, fins i tot,

La Serra de Tramuntana, un tresor ecològic.

de la Serra, però aquesta dada té un significat que va més enllà de la simple estadística perquè suposa obrir noves potencialitats. El Leader actua, en aquest sentit, com un autèntic viver d'empreses amb pèrdues, fomenta la creació de societats mercantils amb futur, que permetin mantenir una economia de petites dimensions, quasi sempre de caire familiar, però que, sens dubte, és la base del nou desenvolupament del món rural i, en concret, de la Serra de Tramuntana.

UNA GRAN DIVERSITAT D'INICIATIVES

Les inversions fetes pel Leader són molt diverses en correspondència al dinamisme que pot tenir una economia de base familiar malgrat la concentració que, amb caràcter general, regeix les lleis del mercat. Una prova d'aquesta diversitat la tenim en el llistat de subvencions aprovades pel grup. Al costat de projectes relacionats amb la conservació de la natura, la major part de caràcter municipal, però també

privat -cas del GOB amb la Trapa- i la profusió de granges-escoles, àules de la naturalesa i instal·lacions de turisme rural ens trobam amb una petita indústria, pràcticament artesanal, que abasta des de forns de ceràmica fins a tallers de sabates i espadenyes passant per fàbriques de vidre, teles, bijuteria, ferros, mobles i, fins i tot, licors. Igualment veim nombroses iniciatives relacionades amb l'estudi científic de la Serra, els seus valors naturals i paisatgístics, l'edició de guies de gran utilitat per al turisme i, també una xarxa de punts de venda de productes artesanals que es vol estendre per tots els centres turístic de la muntanya. Finalment, entre les iniciatives turístiques, criden l'atenció dos projectes concrets: una agència especialitzada en itineraris a peu per la muntanya de Mallorca i una altra d'excursions equestres que, mitjançant cinc estables distribuïts per la Serra ofereixen una alternativa prou sorprenent al prototipus turístic de Mallorca.

UN PROJECTE DE CONSERVACIÓ I DESENVOLUPAMENT GLOBAL

El projecte Leader significa una obertura cap a una altra realitat possible, la d'una Serra de Tramuntana respectuosa amb el seu patrimoni natural però al mateix temps desenvolupada, si bé els seus responsables són conscients que el projecte tot sol no suposarà la redempció de la comarca sinó que caldrà ser més ambiciosos en el futur. En aquest sentit la perspectiva d'una possible declaració per la UNESCO de Reserva de la Biosfera, com s'ha fet a Menorca, pot ser un incentiu poderós per fomentar altres iniciatives de desenvolupament sostingut. El govern Balear ja ha donat la primera passa per sol·licitar aquesta declaració, però la proposta ha quedat endarrerida en relació a l'Illa de Menorca, de la mateixa manera que les dificultats pressupostàries semblen retardar la creació d'un parc natural que abastaria totes les propietats públiques situades als voltants del municipi d'Escorca. Les entitats ecologistes voldrien que tota la Serra fos

declarada parc natural, la qual cosa significaria poder combinar protecció del paisatge amb la gestió de la naturalesa, però de moment el govern autònom no ha considerat aquesta possibilitat.

La Serra, com reconeixen els ecologistes, "no és un territori subret a la presència i activitats humanes". Al llarg del temps històric, un bon nombre de cases i nuclis urbans s'hi han anat instal·lant i les muntanyes han estat en part deforestades i dedicades a una ramaderia extensiva d'ovelles i cabres, o bé conrades (oliveres) prèvia construcció de marjades a fi de retenir l'escassa terra, mentre les valls més fèrtils eren posades en reguiu (cítrics). Actualment, tota l'agricultura i la ramaderia es troben en crisi a una illa tan abocada al monocultiu turístic com és Mallorca, i el procés d'abandonament del camp, particularment a la Serra, resulta molt acusat i aparentment irreversible. El GOB, en un fullet reivindicatiu del parc natural, descriu nombroses cases de possessions, camins, ponts aqüeductes, aljubs, molins, cases de neu, ermites, talaies i elements arqueològics entre una vasta

Les intervencions

Relació dels principals projectes que han estat subvencionats pel projecte Leader de la Serra de Tramuntana:

Servici de Videotex Serra de Tramuntana	Campanet
Gules Serra de Tramuntana	Puigpunyent
Creació d'un Centre de Recursos Audiovisuals.	
Guia de Turisme Cultural de la Serra	Alaró
Equipament Educació Ambiental	Alaró
Estudi sobre les reserves marines	Calvià
Venda de jardineria	Esporles
Adaptació de tafona per a exposicions	Alaró
Acondicionament olivar	Estellencs
Millores a pinars i alzinars	Estellencs
Eixermada i poda de pinar	Estellencs
Aprofitament hidràulic de Ternelles	Pollença
Divulgació Valors de la Serra (GOB)	--
Nau d'emmagatzamament	Campanet
Material informàtic	Lloseta
Fàbrica de sabates ortopèdiques	Alaró
Millora tecnològiques	Bunyola
Maquinària venda confiteria	Esporles
Taller reparació antiguitats	Esporles
Taller cereria i colònies	Esporles
Taller de comunicació i vídeo	Lloseta
PYME-Ceramista	Alaró
PYME-Empresa Electricitat	Alaró
Oficina Informació i Venda Productes de la zona	Calvià
Oficina Informació i Venda Productes de la zona	Escorca
Granja-Escola	Calvià
Granja-Escola	Bunyola
Escola d'Art	Pollença
Casa d'acollida	Alaró
Aula de la Naturalesa	Alaró
Casa d'acollida	Estellencs
Casa d'acollida	Mancor de la Vall
Conservació paisatge i medi natural (GOB)	Andratx
Conservació (Ajuntament de Pollença)	Pollença
Conservació (Ajuntament d'Alaró)	Alaró
Jardí botànic	Sóller
PYME-teulera	Campanet
PYME-fàbrica de licors	Bunyola
PYME-fusteria	Santa Maria del Camí
PYME-calçat	Alaró
PYME-ceramista	Campanet
PYME-fusteria	Campanet
PYME-restauració de mobles	Alaró
PYME-fusteria metàl·lica	Lloseta
PYME-confecció pell	Santa Maria del Camí
PYME-fusteria	Valldemossa
PYME-impremta	Pollença
PYME-teulera	Santa Maria del Camí
PYME-bijuteria	Campanet
PYME-ceramista	Santa Maria del Camí
PYME-sabateria artesanal	Alaró
PYME-espardenyeria	Campanet
PYME-impremta	Lloseta
PYME-ceramista	Lloseta
PYME-ceramista	Alaró
PYME-fàbrica de calçat	Selva
PYME-fusteria	Lloseta
PYME-confecció teles mallorquines	Lloseta
PYME-guies de muntanya	Alaró
PYME-Restaurador d'òrgues	Campanet
PYME-artesania macramé	Alaró
PYME-vidre artesanal	Campanet
PYME-TV cable	Selva
Associació Deixalles	Sóller
PYME-Tafona	Sóller
PYME-ceràmica	Esporles
PYME-fàbrica sabates	Lloseta
PYME-taller mecànic	Lloseta
Turisme rural (excursions eqüestres)	Cinc municipis
Turisme rural	Lloseta
Turisme rural	Campanet
Oficina Informació Ajuntament d'Escorca	Escorca

riquesa cultural que complementa la riquesa de fauna i de flora.

EL CONJUNT ECOLÒGIC MÉS VALUÓS DE MALLORCA

Per als naturalistes la Serra de Tramuntana és en el seu conjunt l'espai natural ecològicament més valuós de Mallorca, amb vint-i-cinc espècies de plantes endèmiques i cinc comunitats vegetals úniques en el món, així com la persistència d'aus que es troben amenaçades a la Mediterrània: el voltor, el falcó marí, l'àguila peixatera o el busqueret de coa llarga i, entre els invertebrats, un calàpot, el ferreret, que constitueix un autèntic fòssil vivent que no va ser descobert fins el 1980. Tot plegat, valors naturals i patrimoni cultural i arquitectònic reclamen un major esforç de protecció per part de les administracions públiques. En aquests moments la Llei d'espais naturals protegeix la Serra, però no amb la intensitat que la riquesa esmentada requereix. Una part de les muntanyes està qualificada d'ANEI -la figura més restrictiva en edificabilitat- però a la resta s'hi manté la possibilitat de construir fins a 30 xalets per quilòmetre quadrat, la qual cosa és, en opinió del GOB "una vertadera aberració". A més, la Serra és víctima de no poques agressions en forma d'obres públiques, excursionisme massiu i poc respectuós per no parlar de la plaga d'incendis forestals que enguany ha estat especialment dramàtica a dos indrets emblemàtics de Tramuntana: la Serra de Na Burguesa i Cala Tuent.

És evident que la conservació de la Serra necessita d'un desenvolupament harmònic amb l'entorn natural. En aquest sentit, accions com les empreses dins del projecte Leader, serien perfectament assumibles dins d'un programa més ambiciós, com la declaració de parc natural. En el ja esmentat fullet reivindicatiu dels ecologistes es diu que un parc hauria "de representar el principal estímul per al desenvolupament socio-econòmic dels habitants de la Serra" facilitant el manteniment de l'agricultura, fomentant les denominacions d'origen dels productes locals, turisme verd, etcètera. El futur de la Serra de Tramuntana com a gran espai natural de Mallorca passa per ser un parc obert als habitants de la zona, que permeti les seves activitats econòmiques tradicionals, i també l'accés dels visitants. Un turisme respectuós amb l'entorn és perfectament compatible amb un parc natural.

Durant dècades la Serra de Tramuntana ha estat víctima d'un fatalisme que impedia fer cap projecte de desenvolupament que no estàs relacionat amb la promoció immobiliària. L'agricultura de muntanya no ofería cap alternativa i la indústria havia entrat en declivi. La indústria tèxtil de Sóller i Esporles, per citar només dos exemples, és ja història passada des de fa molts d'anys i el mateix succeix amb les fàbriques de sabates de la zona d'Es Raiguer, però els nous costums turístics i la consciència de la societat balear envers la necessitat de preservar el seu patrimoni natural poden obrar el miracle i permetre un pla de desenvolupament per a tota la Serra que harmonitzi turisme rural, agricultura de muntanya, artesania i petita empresa industrial.

El projecte Leader pretén demostrar que aquest desenvolupament harmònic és possible. Les institucions han donat una resposta al repte comunitari, però -sobretot- ha estat l'empenta de la petita i mitjana empresa la que fa pensar en les possibilitats de continuar avançant. A aquest projecte, que ha entrat ja en la seva recta final d'execució, en seguiran d'altres. Una part dels municipis podran continuar dins dels mateixos objectius mentre que altres -els d'Es Raiguer- es poden incorporar a l'objectiu dos de la C.E., per a zones en declivi industrial i ésser substituïts per a altres zones agràries de Mallorca. En aquest sentit, la missió és quasi complida. El fatalisme tradicional ha donat passa a la creença que la Serra té futur.

Un missatge d'esperança

Entrevista a Francesc Rosselló

per Sebastià Verd

Darrera la taula del seu despatx hi ha la pintura d'un paisatge muntanya, amb ell castell d'Alaró, un paisatge que gairebé es pot veure directament quan s'obren les finestres de l'ajuntament que presideix des de fa catorze anys. En Paco -Francesc Rosselló- és el batle d'Alaró des de les primeres eleccions democràtiques, el 1979 i de llavors ençà ha guanyat tots els comicis municipals per majoria absoluta. És socialista, dels que s'han acostumat a barallar-se amb una administració autonòmica que no els és favorable, però que creu amb fermesa, com ens dirà al llarg de l'entrevista, que confia amb l'entesa entre els organismes públics per damunt dels partits i del partidisme. Si més no, l'experiència del programa Leader, que agrupa denou municipis de la Serra de Tramuntana sota la seva presidència sembla que n'és una prova.

Alaró és un municipi de muntanya que sofreix les conseqüències de l'empobriment de l'agricultura tradicional, però també és un municipi d'Es Raiguer, d'una zona eminentment industrial que ha entrat en un profund declivi. Ser batle en aquestes condicions ha de ser molt difícil perquè la gent que suporta la crisi tendeix a desconfiar dels seus dirigents i de crisi n'hi ha molta, tant a Alaró com a la resta dels municipis implicats en el programa Leader. Però aquest no sembla ser el cas de Francesc Rosselló que -diu- vol donar un missatge de confiança en el futur, un missatge ben senzill i que té com a punt de partida recuperar la il·lusió en un projecte col·lectiu. Va néixer a Alaró i hi ha viscut tota la vida. Té les arrels ben endinsades dins la terra i, en conseqüència, predica l'autoestima d'aquesta comunitat municipal com a reflex de la bellesa que la naturalesa ha donat al seu paisatge.

Francesc Rosselló Campaner va néixer a Alaró el 1940. És casat i pare de dues filles. Estudià el batxillerat i comptabilitat, però aviat es posà a fer feina a la indústria del seu poble. El 1975 participà activament a la formació del sindicat de la Pell que, tres anys després, amb prop de sis-cents afiliats s'integrà a la UGT.

El 1978 es constitueix l'agrupació socialista d'Alaró. Uns anys després encapçalà la llista del PSOE a les primeres eleccions municipals democràtiques a les quals obtingué la majoria absoluta. Des de llavors és el batle d'Alaró, després de renovar a cada elecció la confiança majoritària dels votants. És el president del programa Leader de la Comunitat Europea que agrupa els denou municipis de la Serra de Tramuntana de Mallorca.

- *Sembla bastant entusiasmada amb el projecte Leader, què és i com neix aquest programa comunitari per a la Serra de Tramuntana?*

- Que com neix? Miri, el projecte va tenir moltes de dificultats inicials, però les vàrem saber superar. La proposta va néixer d'un grup que es va formar dins de la Federació de Municipis de Mallorca. Vàrem fer una crida a tots els ajuntaments de la Serra i la veritat és que la resposta va ser magra, només de cinc o sis municipis entre els quals s'hi trobava Alaró. Però això no ens va desanimar, de manera que començarem a preparar el projecte Leader, que és un programa de la Comunitat Europea dirigit a les zones en declivi, perquè creïem que la Serra reunia tots els requisits per poder-se acollir a aquestes ajudes. A la Serra s'han perdut molts de llocs de feina, tant de l'agricultura com de la indústria, de manera que vàrem decidir dur endavant la proposta del programa, ens vàrem assessorar bé i decidírem donar la darrera passa que era la sol·licitud, però vàrem topat amb les eleccions locals i, és clar, la feina va quedar aturada. Un cop celebrades les eleccions vàrem reprendre els treballs, però ja no hi érem tots sols, perquè un altre grup de municipis, que no hi havien participat inicialment, volgueren constituir el seu propi programa amb el suport de la conselleria d'Agricultura, que ja havia empès el 5-B, que és un altre programa comunitari per a la mateixa zona. Brussel·les va dir que només acceptaria un projecte, de manera que els uns o els altres ens havíem de retirar o, el que era més lògic, anar plegats perquè, al cap i a la fi, l'objectiu era el mateix. Vàrem haver d'unificar les dues propostes, cosa que, segons el meu parer, va ser molt positiva perquè va reunir tots els denou municipis de la Serra, des de Calvià fins a Pollença.

UN PROGRAMA D'AJUDA A LA INICIATIVA PRIVADA

- *Diu que l'objectiu era el mateix, però hi ha municipis de diferent color polític. Quin és aquest objectiu capaç d'aglutinar forces polítiques diverses?*

- D'entrada hi ha un punt d'encontre que va fer possible unir els esforços i és la manca d'experiència en la gestió d'aquests fons comunitaris que, a més, s'ha de fer fora de l'àmbit de les administracions. El programa compta amb la seva pròpia gerència. Els impulsors són evidentment, els ajuntaments, però la filosofia del programa és donar suport a la iniciativa privada, la mateixa gestió del Leader és bàsicament privada. I, és clar, per damunt de les diferents majories municipals, i en definitiva del color polític dels ajuntaments, la societat és la mateixa o, dut a extrems molt localistes, molt semblant. I els problemes, lògicament, també són similars. A més els objectius també són claríssims. El programa Leader vol ser un revulsiu per a la creació de nous llocs de feina mitjançant petites o mitjanes empreses artesanals o per fer equipaments públics que permetin el desenvolupament d'una zona, com pot ser la restauració de l'antiga xarxa de camins a peu per la Serra, que pot donar lloc a un turisme diferent, a un turisme rural que atregui els amants de la naturalesa. I amb això els denou municipis hi estam bàsicament d'acord. A més, estic convençut que l'experiència del Leader ens permetrà noves iniciatives conjuntes i accedir a nous fons comunitaris.

- *Diu que ha estat una experiència molt positiva...*

- Pel carrer o pels mitjans de comunicació no se n'ha parlat massa, això és cert, però sol passar quan les coses van bé, i aquest és el cas.

Ningú no en parla, però les coses es van fent amb eficàcia. Els resultats són positius en molts d'aspectes. Per exemple, no és fàcil posar d'acord municipis de diferent color, ja és difícil arribar a acords entre ajuntaments del mateix color, i el Leader ho ha aconseguit sense cap fricció.

ACORDS PER SOBRE DELS PARTITS

- *Aquesta era una de les preguntes que tenia preparades, però se m'ha avançat. Tal volta estam massa acostumats als enfrontaments entre diferents administracions a causa del partidisme polític i tenim pocs exemples de col·laboració.*

- Crec que tots els municipis de la Serra han fet un esforç per treure endavant el programa Leader i aquest és un bon missatge. Sense la cooperació intermunicipal res no hagués estat possible, mentre que ara podem dir que el programa està compromès amb la seva totalitat i que en cap moment no s'han produït conflictes, tant és així que no sols no s'han votat les propostes sinó que cada pic s'ha produït un assentiment a l'hora de prendre les decisions. Arribar al primer acord sí que va ser difícil, perquè ens havíem de decidir a fer feina plegats i això va costar anar poble per poble i explicar els objectius, però un cop superada aquesta barrera tot ha anat molt bé.

- *Tenc entès que era previst un relleu a la presidència i que un batle del PSOE, vostè, havia de donar pas a l'actual vice-president, que és del PP, un canvi que no s'ha fet en el termini previst.*

- És cert que fins ara no s'ha fet, però és que el nostre funcionament no ha tengut en compte si un era president o l'altre era el vice-president sinó que les decisions han estat conjuntes entre tots, almanco entre els tres batles que hem encapçalat el Leader, en Joan Muntaner de Valldemossa que, efectivament, és del PP; en Llorenç Coll de Selva, que és independent i jo mateix. I repetesc: no hi ha hagut problemes. Però el que jo crec que encara és més important que tot això és l'acceptació que ha tengut el Leader entre la iniciativa privada, perquè la filosofia del programa no és donar subvencions simplement sinó completar les inversions privades amb ajudes i, és clar, per arribar a comprometre tot el fons disponible això vol dir que els inversors privats han cregut en el programa i, sobretot, en les seves idees.

- *És a dir, que el programa Leader obliga els seus "clients" a comprometre's, no és així?*

- Efectivament, els beneficiaris han de posar-hi

els seus doblers, s'han de banyar, serà el cinquanta o el seixanta per cent, però han hagut d'assumir un risc, és a dir, creure en els seus projectes particulars. Però també han trobat moltes facilitats per acollir-se al programa i una gran agilitat a l'hora de rebre les ajudes. El programa Leader compta amb una única finestreta, de manera que les tramitacions burocràtiques i l'assessorament sempre han estat molt senzills.

UNA VISIÓ GLOBAL DE LA SERRA

- *Quan s'ha referit al pelegrinatge que va fer pels denous municipis de la Serra per explicar l'objectiu del Leader segur que va tractar sobre les diferents problemàtiques que hi ha. Ha dit que eren semblants. Quina és la situació que caracteritza la globalitat de la Serra Tramuntana?*

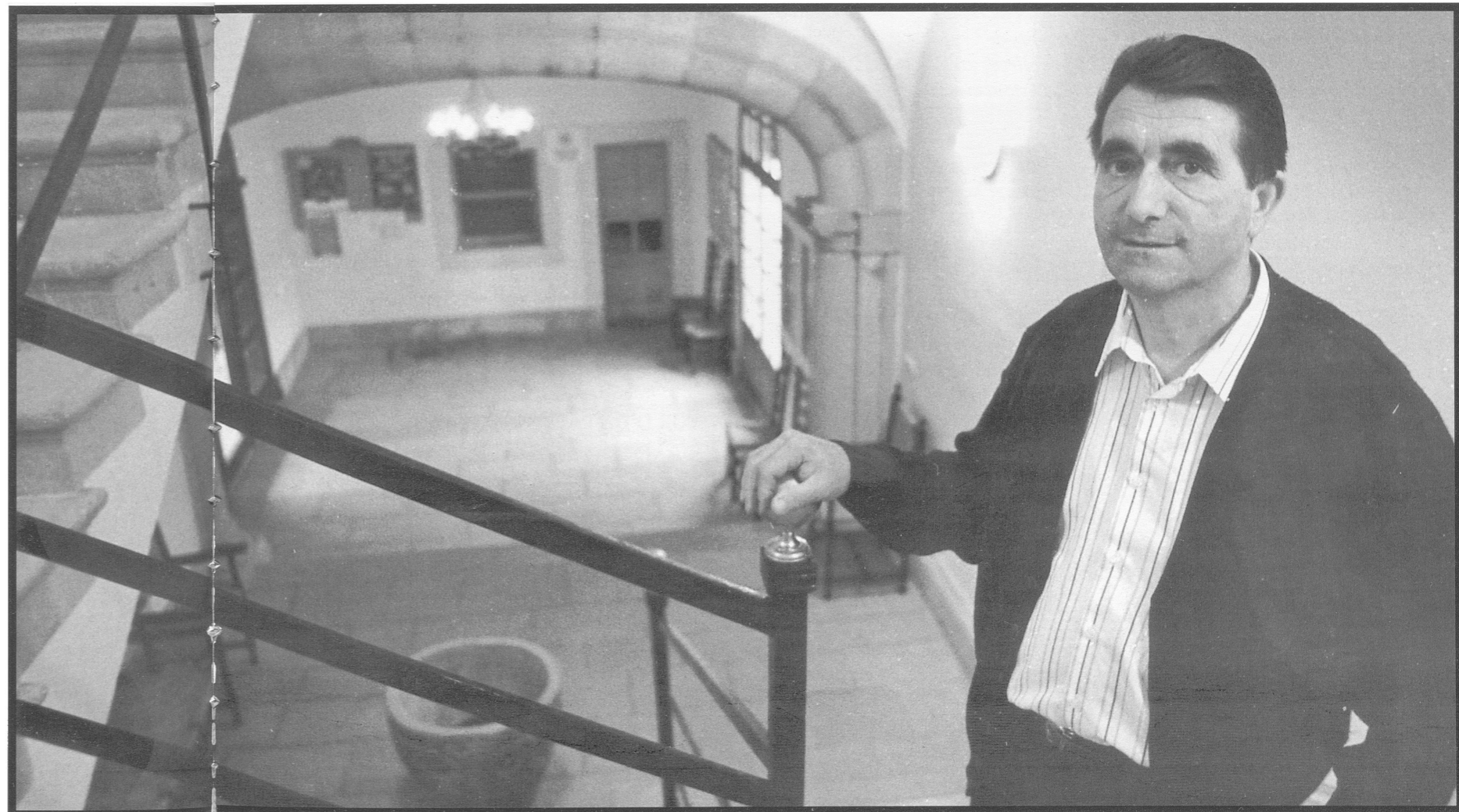
- Jo crec que la Serra no és del tot homogènia, però sí que hi ha factors comuns, tant des d'una perspectiva de la crisi que es viu, com de les possibles sortides. Hi ha diferències importants, evidentment. No tenen els mateixos problemes a Calvià, per exemple, que a Andratx, Sóller o Valldemossa, tot i essent municipis turístics; com també són diferents les situacions de Lloseta, Selva o Alaró mateix, que tenen una vessant més industrial. Però davant aquesta clara diferenciació que es dona substancialment a la perifèria de la Serra, perquè tant els grans hotels com les fàbriques més importants són de fet, o eren a les

zones adjacents a la muntanya, el que feim nosaltres és unificar els criteris d'actuació entorn, precisament, de la Serra pròpiament dita que, segons creim, pot tenir un desenvolupament basat en petites indústries de caràcter artesanal o en petites instal·lacions turístiques que aprofitin les cases rústiques ja existents. El Leader va dirigit a mantenir el teixit social tradicional dels nostres municipis i a impedir l'èxode de la seva gent, perquè els fusters, ferrers, picapedrers, que sustenten les petites empreses de la zona, així com els pagesos, puguin continuar tenint un lloc de feina allà on han viscut sempre. En definitiva, el que es defensa és, sobretot, l'empresa de tipus familiar, amb dos o tres empleats. I en aquest sentit la resposta ha estat molt favorable ja que calculam que les iniciatives que s'han acollit al programa han significat la creació de cent cinquanta o cent seixanta nous llocs de feina. En termes absoluts potser no sigui una xifra massa important, però li asseguro que relativament, per a cadascun dels pobles implicats, sí que és molt important pel què significa, sobretot, de recuperació de la confiança en el futur.

UN FUTUR D'EMPRESSES FAMILIARS I ARTESANALS

- *Creu realment que aquest teixit d'empreses familiars, d'economies familiars, és el futur...?*

- No li diria que sigui tot el futur, perquè potser no sigui la

solució definitiva a l'economia dels pobles de la Serra que, d'altra banda, s'ha de mirar dins del conjunt de tota l'illa. No crec, tampoc, que grans polígons industrials sigui el que més ens convengui, de la mateixa manera que crec que s'ha d'imposar un fort control al creixement de l'oferta turística indiscriminada. Però amb el Leader no es tractava de cercar grans accions que, d'altra banda, xocarien amb les dificultats de comunicació que hi ha entre els municipis de la Serra. La Serra de Tramuntana forma una unitat geogràfica, però les comunicacions divideixen els seus municipis o fan que s'hagin de girar cap a altres zones. El que sí pens és que aquest tipus de petita i mitjana empresa pot ser una base fonamental per al futur de la Serra, on les limitacions territorials i la necessitat de preservar l'entorn són essencials. La naturalesa és el nostre gran patrimoni i, en aquest sentit, jo confii que el desenvolupament del turisme rural sigui molt beneficiós per als nostres municipis. L'acondicionament de la Serra per rebre aquest turisme i els serveis paral·lels que pot crear crec que serà un dels eixos que faran possible la superació de la crisi. En aquest sentit una de les feines del Leader és haver començat a vendre la foto, aquest horitzó de desenvolupament possible, perquè la nostra gent prengui consciència que aquesta bellesa és un patrimoni que podem aprofitar amb èxit si utilitzam el sentit comú.

EL TURISME RURAL BEN ENTÈS

- Però, no li fan por les seves paraules? Quan parla de refer la xarxa de camins de muntanya i de nous equipaments de turisme rural li confés que a mi em produeix un calfred, tal volta sigui perquè en aquesta societat nostra tots estam massa escalivats dels abusos comesos pel turisme a la costa.

- Jo compartesc el seu temor davant els abusos que s'han fet a la costa i també a altres llocs, però no ens ha d'espantar la idea de desenvolupar la Serra si ho feim bé. Al contrari, si no hi trobam un aprofitament adequat que permeti mantenir un cert nivell d'activitat i de població el més segur és que la muntanya es degradi cada vegada més. De fet, volem protegir els camins, que constitueixen un patrimoni històric-cultural que ningú no discuteix, però si no els trobam una utilitat difícilment els podrem conservar o, com és el cas, refer, perquè el seu deteriorament és molt gros, tal com es pot veure al catàleg que ha editat conjuntament el programa Leader i el Consell Insular de Mallorca. El turisme rural no em fa por, perquè tal com està plantejat no es fa res nou sinó que s'aprofita tot el que ja era fet, que corre el perill d'esbucar-se i que d'aquesta manera es podrà conservar...

- Potser no es faci res malament, però es pot fer...

- D'això es tracta, de fer les coses bé i d'evitar les altres. A més, no es tracta de fer només instal·lacions de turisme rural, perquè l'aprofitament dels camins, que si són camins per anar a peu han de continuar essent camins per sols anar a peu, pot atreure un turisme que ocupa els hotels tradicionals i que fa excursions. Ara és un turisme minoritari, però que ja promou una sèrie de serveis que tenen per escenari els nostres municipis i que crec, i esper, que puguin anar a més.

Ho veig cada dia en el nostre terme municipal. El nombre de turistes que visiten el castell d'Alaró augmenta constantment; Mallorca pot aspirar a rebre uns visitants que no només vulguin sol i platja. Endemés, parlo d'una zona que ja està protegida per la Llei d'espais naturals i on, per tant, no es poden construir massa coses més sinó que s'han d'aprofitar les edificacions que ja hi ha. Més li diré: no podem oblidar que els pobles tenen capacitat suficient per poder donar els serveis i els equipaments necessaris dins dels seus nuclis urbans. Del que es tracta és de donar vida a les poblacions.

MANTENIR LES ACTIVITATS TRADICIONALS

- Pens que aquesta pot ser la paraula clau: donar vida als pobles de la Serra sense haver de matar res. Però si refeim camins, si autoritzam la reconversió d'algunes possessions en centres de turisme rural o si fomentam petites indústries artesanals i per contra no protegim l'agricultura, què aconseguirem? Perquè sense l'activitat agrària, els conreus tradicionals de la muntanya i la neteja dels boscos, sense pagesos, qui tindrà esment de l'entorn?

- D'això es tracta, de mantenir les activitats tradicionals, incloses les agràries, però també d'incorporar noves activitats complementàries que permetin donar vida a la Serra. El que passa és que, com vostè comprendrà, no tot es pot fer en dos dies i el programa Leader, al cap i a la fi, no compta amb excessius doblers, és limitat... Hem de mirar més lluny, donar una passa darrera l'altra però tenint ben clar quin és l'objectiu final: que tant els nuclis urbans com les possessions comptin amb recursos suficients per poder mantenir la Serra tal com és, amb tota la seva riquesa mediambiental. Miri, crec que hem de deixar ben clara una cosa: ningú no pot pensar que un ajuntament, sigui el que sigui, deixarà fer un hotel de nova planta a la Serra, però això no pot significar aturar qualsevol iniciativa relacionada amb el turisme. Li pos un exemple: vostè coneix el castell d'Alaró i sap que pel camí de pujada hi ha la possessió del Verger, que continua essent una explotació agrària però que ha transformat les porxades en un celler molt peculiar, on serveixen menjars i berenars, sense haver fet malbé cap element de la seva arquitectura. Promocionar iniciatives com aquesta pot ser bo, no li pareix?

A FAVOR D'UN PARC NATURAL

- La Serra està protegida per la Llei d'espais naturals, que limita les noves construccions, però no creu que seria bo acollir-se a altres fórmules de protecció més completes com la creació d'un parc natural o la declaració de Reserva de la Biosfera, encara que només sigui una qüestió semàntica més que altra cosa?

- Es varen començar els tràmits per a la declaració de Reserva de la Biosfera, com a Menorca, però no sé com acabarà. Del que jo som partidari és, en qualsevol cas, de la protecció de la Serra per evitar els errors que vàrem cometre a la costa, dels quals tots en som poc o molt responsables. També tots hem de ser responsables de mantenir la Serra amb tota la seva riquesa ambiental, però protegir no vol dir no fer-hi res, sinó que hem

de compaginar protecció amb activitat econòmica. Hem de fer que sigui visitada per treure'n un profit i em sembla evident que com més protegim la Serra més atractiva serà. En conseqüència m'ha de semblar bé que sigui declarada parc natural i que, sobretot, es pugui gestionar com a tal tot fent compatibles els diferents usos que tradicionalment s'han fet d'aquest territori.

- *Un parc natural no seria un obstacle per a aquestes activitats?*

- No ho crec, tenguí en compte que els pobles formen part de la Serra de Tramuntana encara que els seus nuclis urbans no siguin protegits per la Llei d'espais naturals o per una hipotètica declaració de parc natural. El benefici pot ser indirecte i també directe, evidentment, perquè pot donar feina i mantenir l'explotació de les possessions de muntanya i proporcionar-los, fins i tot, noves activitats en relació al turisme.

ALARÓ, L'AMARGURA DE LA CRISI

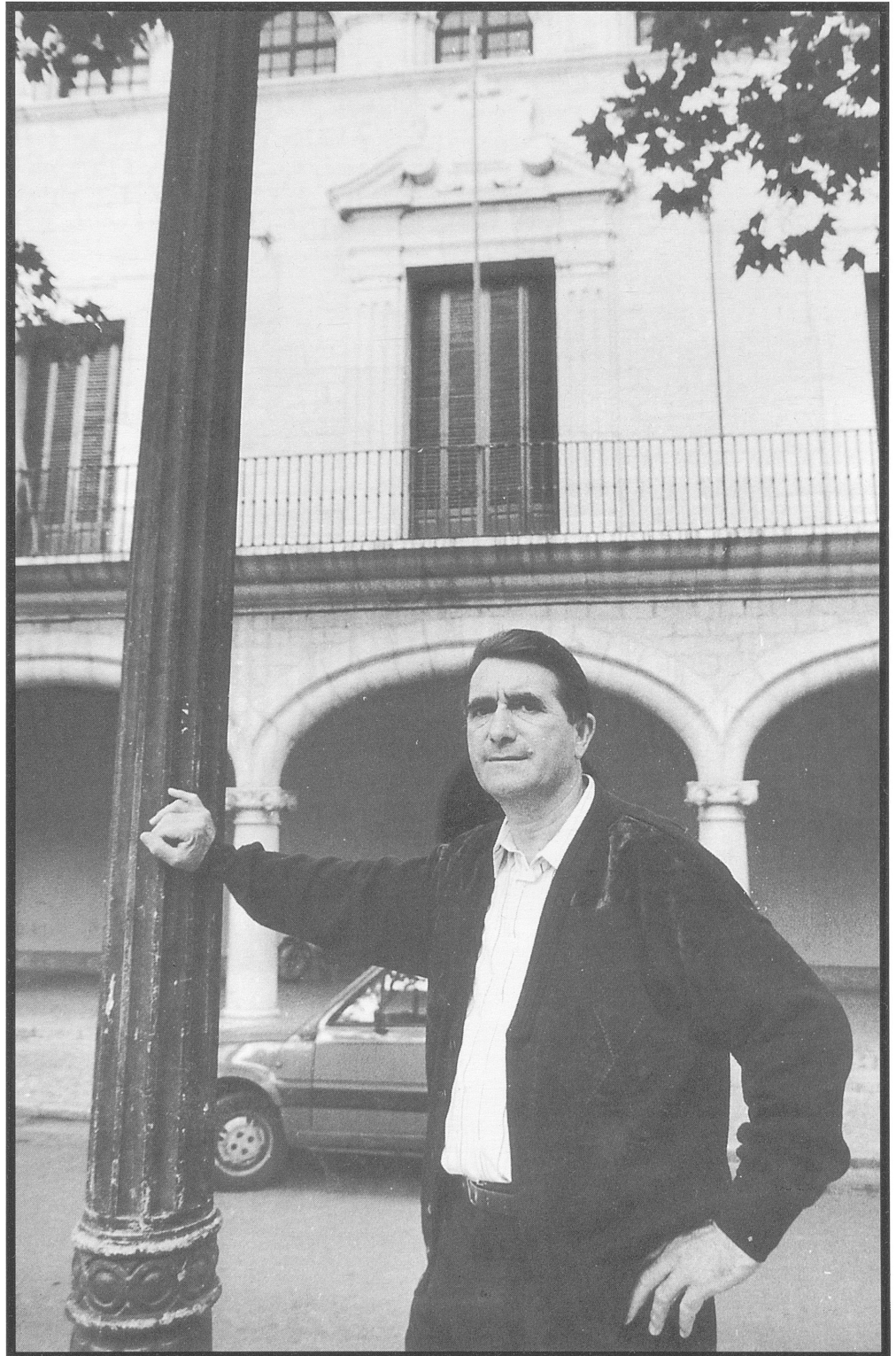
- *M'agradaria concretar una mica la conversa, per no parlar només de la Serra de manera genèrica. També ho podem fer d'Alaró, perquè crec que aquest poble és molt representatiu de la zona. Per una part té una agricultura de muntanya en declivi i, per l'altra, no podem oblidar que era una vila industrialitzada que pateix la crisi de tot el sector industrial. Quina és l'experiència personal d'un batle que ha sofert en la seva pròpia pell aquesta doble crisi?*

- És una experiència molt amarga. Alaró tenia als anys cinquanta quaranta-quatre fàbriques de sabates i ara només en queden cinc o sis, de les quals la més grossa només arriba als cinquanta treballadors. I per a un poble que sempre ha viscut de la indústria és molt difícil contemplar nous horitzons i fer feina a altres sectors, però així i tot s'ha produït una reconversió fortíssima que ha donat lloc a nombroses petites empreses i, també les comunicacions amb Palma han permès que molta gent anàs a fer feina fora sense deixar de viure a Alaró. Viure el declivi d'un poble és trist i per això són bones les intervencions de programes com el Leader, perquè almanco serveixen de revulsiu, per fer entendre que hi poden haver alternatives a la situació actual. El

programa és una formiga dins de la Serra, que fa la seva feina.

- *Se'n recorda Alaró que va tenir la primera fàbrica d'electricitat de Mallorca?*

- Vaja si se'n recorda i n'hem donat una prova no fa massa quan vàrem evitar que la torre d'aquesta primera fàbrica fos esbucada. Si no hi hagués memòria històrica no s'hagués produït la forta oposició que hi va haver per impedir que les pales esbarrassin el record. Qualcú deia que la torre no servia per a res i que no tenia cap valor arquitectònic o monumental per ser protegida, però sí

que té un valor històric. És un símbol important perquè ens recorda què va ser Alaró i què va ser Mallorca en el passat, perquè els empresaris, i tota la societat, puguin tenir una mostra del que pot passar quan hi ha voluntat d'empènyer un poble o una regió.

LA REINDUSTRIALITZACIÓ POSSIBLE

- I a l'ombra d'aquest símbol que afortunadament roman dret, com veu la possibilitat d'una reindustrialització d'Alaró, d'Es Raiguer...?

- Tots sabem que hem passat tres anys de crisi molt forta i que aquesta ha estat especialment dura a les zones de producció sabatera, com Alaró, Lloseta, Inca, Selva, Mancor... Binissalem mateix, on ja hi queden molt poques fàbriques. Però jo crec en el futur. Més li diré: vostè sap que un poble que ha estat industrial no s'atura davant una situació com aquesta perquè és una societat emprenedora i sempre hi haurà persones que prenguin noves iniciatives, serà sabates, serà turisme, qualque cosa hi haurà, n'estic convençut.

- I per aquesta possible reindustrialització es torna mirar Europa demanant la incorporació d'Es Raiguer dins dels objectius dos de la Comunitat.

- Sí, és normal. Europa forma part dels nostres horitzons. No podem aclucar els ulls davant les realitats, no perquè siguem uns pobles petits hem d'ignorar el que passa fora. Europa és, al capdavant, el nostre mercat. Si volem vendre sabates, on ho hem de fer, si no? Mallorca és molt petita per mirar-se només ella mateixa, no hi ha mercat suficient. Hem de mirar Europa i més lluny si és possible. I també hem de demanar les ajudes que necessitam si les regles del joc comunitari ens ho permeten. És el nostre dret i el nostre deure per defensar els nostres interessos com a col·lectivitat.

- Realment creu que és necessari que Mallorca conservi un sector industrial important, no n'hi ha prou amb el turisme?

- Sincerament no crec que sigui un error lluitar per reindustrialitzar Mallorca. L'error va ser, en qualsevol cas, deixar morir la indústria que ja existia. La sabata va ser possiblement el sector econòmic més important de l'illa durant molts d'anys, després va venir el turisme, i en canvi les ajudes que va rebre varen ser poques en comparació al turisme. La diferència és abismal. Els hotels, per exemple, estan oberts set o vuit mesos i durant la resta de l'any els treballadors cobren l'atur, aquest ha estat un benefici que no l'ha tengut el sector del calçat tot i que, segurament, sofreix tant l'estacionalitat com el turisme. Les fàbriques de sabates tenen temporades altes i temporades baixes perquè, entre altres coses, han de fer els remodelatges i això du el seu temps. Amb ajudes com les del turisme s'haguessin pogut mantenir més fàbriques i no es va creure oportú.

CANVIS SOCIALS

- Durant aquest llarg període de crisi quins canvis socials

s'han produït a Alaró? Els ha notat des de l'ajuntament pel que fa, per exemple, a un augment de la demanda de serveis?

- S'ha produït, inevitablement, una mobilitat geogràfica per cercar feina. Ja hem dit que molts d'alaroners s'han vist empesos a treballar al polígon industrial de Palma o a Inca, de la mateixa manera que s'han establert aquí nous residents. Hi ha, per exemple, una colònia important de residents estrangers i això ha creat noves ocupacions en els serveis que, en una petita part, han substituït els treballs de la indústria. Els canvis socials són evidents, però sobretot el que s'ha notat darrerament des de l'ajuntament és la demanda de feina. Els joves tenen molt poques sortides. Els que han estudiat no troben feina a Alaró perquè hi ha pocs llocs qualificats i se n'han d'anar, però ja no es tracta d'haver-se'n d'anar o no, sinó de poder trobar o no una ocupació. Miri, en un passat encara no molt llunyà quan un alaroner venia a l'ajuntament perquè li ajudàssim a trobar feina era molt fàcil poder donar-li la mà que demanava, però ara ja no passa el mateix. Ho tenim molt més difícil i, a més, ara hi ha molta més gent que ve a l'ajuntament. El que era esporàdic s'ha convertit en un fet quotidià. És una espiral de la qual n'hem de sortir tan aviat com sigui possible. D'altra banda també hem notat un fort increment en la demanda de serveis socials. L'any 1985 vàrem començar a muntar el servei. Ara tenim tres treballadores socials, una assistenta social i una psicòloga. Volem ajudar el màxim de gent major possible, aquesta gent que havia fet feina a les fàbriques i que ha quedat tota sola al poble i ho farem amb una xarxa d'assistència domiciliària i ben aviat amb la inauguració de la primera experiència a Mallorca en habitatges tutelats per a la tercera edat.

TEMPS PER A L'ESPERANÇA

- I davant aquests canvis, creu possible mantenir un missatge d'esperança? Quin balanç pot fer de tot el que ha passat aquí?

- Crec que les coses es fan el millor possible i que la gent reconeix l'esforç, tot i que sap que els principals problemes econòmics no depenen de l'ajuntament. El que es pot fer des de l'administració municipal és animar la gent, ajudar perquè la població cregui en les seves pròpies capacitats per superar la crisi. En aquest sentit el programa Leader ens ha servit per demostrar que hi pot haver alternatives, petites, molt diversificades, però que poden ser l'embrió de la revitalització d'aquest i de tots els pobles de la Serra i de Mallorca. El que no és pot fer és quedar plegats de mans i veure morir les fàbriques sense fer-hi res. El meu missatge, per tant, és una crida a l'esperança, a recuperar la força de voluntat que va fer d'Alaró un poble pioner en l'electrificació i en moltes altres coses.

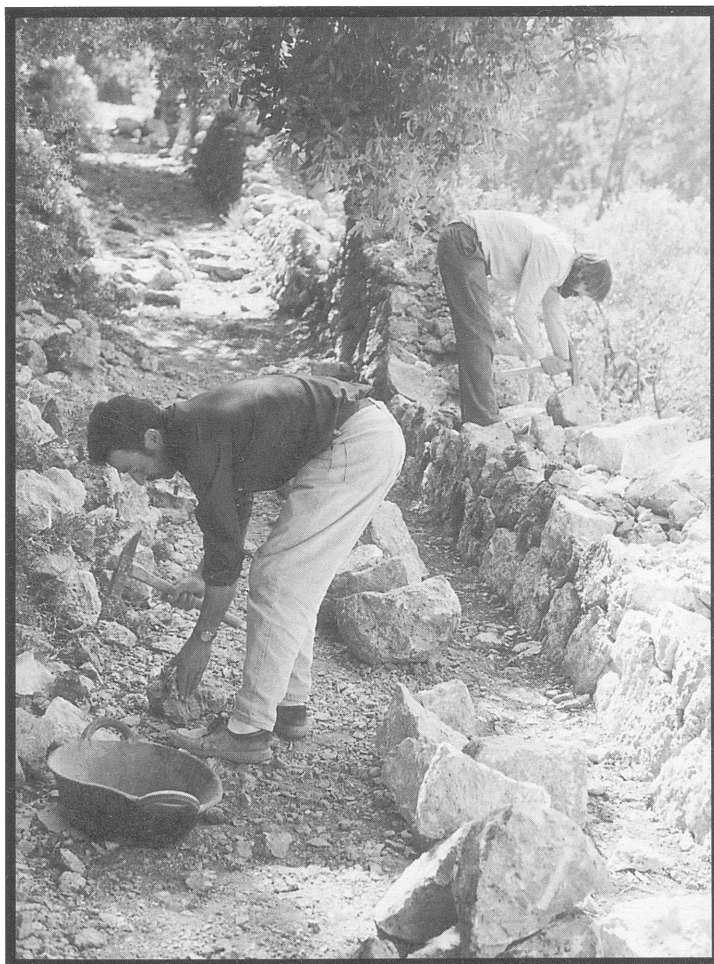
- És el mateix missatge per a tota la Serra de Tramuntana?

- Sí, si hi afegim que tots els agents socials i que totes les administracions, siguin del color polític que siguin, han de coordinar aquest esforç i contribuir a llançar el missatge d'esperança. Hem de dir a tothom i en veu ben alta que la Serra de Tramuntana té futur.

Camins de la Serra

Camí del Castell d'Alaró (Fotos T. Reynés)

Taula Rodona entre **Francesc Blasco**, gerent del programa Leader a la Serra de Tramuntana, **Antoni Bennassar**, vicerector de la Universitat de les Illes Balears (UIB), **Pere Ripoll**, geògraf, **Pere Fullana**, de FODESMA i **Joan Torrens**, pedagog, impulsor de la granja escola de Son Roig, a Calvià, i beneficiari del programa Leader.

Cimera de LEADERS a la Serra

per Antoni Llompart

Les xifres surten de les boques com de la pantalla d'un ordinador: deu pobles, 83.718 habitants, 1.026 km², 12.000 m² de marges restaurats, 110 iniciatives particulars beneficiades amb ajudes d'un 35%, 43 empreses, 23 de nova creació, tres granges escola, tres explotacions de turisme rural, tres escoles d'artesanía, un jardí botànic a la Trapa... això i més amb 892 milions de pessetes europees d'inversió que han estat 1.137 gràcies a la suma entusiasta dels particulars que s'han afegit a la idea posant-ne dels seus, si calia, i més del compte. És el programa Leader a la Serra de Tramuntana, glosat en una taula vora la plaça d'Alaró en un horabaixa de mercat.

Blasco - Leader és l'únic programa que ha sorgit directament de la Comissió europea, i és l'únic programa europeu multifons, és a dir, l'únic on intervenen els tres fons principals de la CE: el FEDER, el Fons Social Europeu i el FEOGA. Tots tres financien, en les seves parts corresponents, el conjunt del programa Leader.

Una altra peculiaritat del programa és que s'administra i es gestiona des del propi territori: això li ha donat gran part del seu èxit, aquesta manca de burocràcies, aquesta absència d'administracions interposades.

A més, per primera vegada, un programa europeu contempla la possibilitat que els beneficiaris rebin fins a un 40 per cent de l'aportació econòmica abans de començar. Això ha permès que els beneficiaris disposassin, des del primer dia, de doblers per iniciar l'activitat que el Leader subvencionava.

LEADER O REINDUSTRIALITZACIÓ

ONA - A quines zones s'aplica, aquest programa?

Blasco - A totes les àrees que s'han declarat objectiu 1 o 5-b. Són 217 zones europees, 52 a Espanya i dues a les Balears, ambdues incloses a l'objectiu 5-b: Menorca i la Serra de Tramuntana.

Probablement, l'any 94 el mapa del 5-b s'ampliarà fins a cobrir la zona del Pla i, segurament, Artà, Campos, Sa Pobla i Búger. És a dir que un possible programa Leader 2 actuaria sobre la major part de Mallorca.

ONA - Però Leader és incompatible amb plans d'ajuda a la reindustrialització. Ens haurem de decidir.

Blasco - Per aconseguir unes ajudes a la reindustrialització primer hauríem d'esser inclosos en les zones de declivi industrial, esser declarats objectiu 2, i això encara no s'ha aconseguit. El plantejament europeu és que les zones afavorides per l'objectiu 2 siguin, com a mínim, unitats provincials. Per tant, el Raiguer -que tot just és una comarca- no va poder demanar aquestes ajudes. Però, com que ara Cantàbria ha renunciat a la seva plaça a l'objectiu 2, la regió de Madrid i el Raiguer de Mallorca opten a aquestes ajudes. Extraoficialment sabem que les Balears han guanyat la proposta i que el Govern espanyol proposarà la candidatura del Raiguer a Brussel·les. Si, finalment, el Raiguer pot optar a l'objectiu 2, alguns pobles d'aquesta mancomunitat hauran de renunciar a les ajudes que rep la Serra de Tramuntana i que, fins

ara, els inclouen perquè, efectivament, el 5-b i l'objectiu 2 són fons incompatibles. Per tant, Alaró, Selva, Lloseta, Mancor i Campanet haurien de sortir del programa Leader ja que sembla que l'objectiu 2 els convé més.

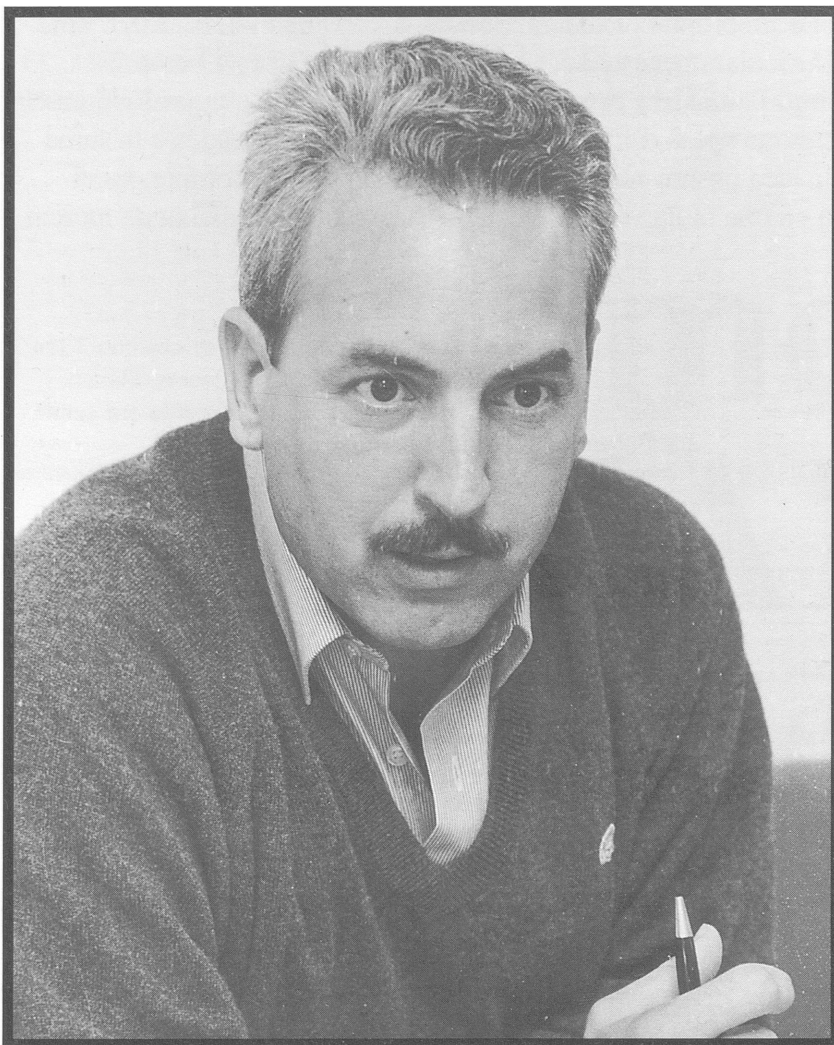
ONA - Quina és l'aportació que fa la Universitat de les Illes Balears al programa Leader de la Serra de Tramuntana?.

Bennàssar - La Universitat ha posat al servei del programa Leader una capacitat de feina indiscutible. Una vegada que la Universitat ha cobert la seva funció bàsica, educadora i científica, queda un remanent d'hores de treball de professors i contractats així com uns equipaments i una infraestructura molt importants que poden posar-se a disposició de qualsevol iniciativa que els vulgui aprofitar.

En aquest cas, els estudis es fan a un laboratori nostre, el Servei

Antoni Bennàssar

Joan Torrens

d'Informació Geogràfica, on, en bases informàtiques, hi ha acumulada una gran quantitat d'informació sobre la Serra i que és utilitzada per a totes les feines que tenen a veure amb aquesta comarca.

El primer treball que férem marcava les grans línies d'actuació del Leader, feia propostes per incidir en el món cultural i fomentar una sèrie de valors de la zona. Ara treballam en un projecte de cartografia general per a tots els municipis de la Serra i en una sèrie d'assessoraments mediambientals: estudis d'impacte, valoració d'ecosistemes i d'espais protegits, etc. També donam assessorament científic i tècnic a una sèrie d'obres i actuacions finançades pel programa Leader i que provoquen una sèrie de modificacions en l'espai que són valorades pels científics de la UIB. També feim assessorament sobre plans de viabilitat d'empreses i projectes que s'acullen al Leader.

CAMÍ DE L'ESCOLA

ONA - Com funciona la comissió del programa?

Blasco - La comissió la integren els deu ajuntaments acollits al programa, representats pel seu batle o per algun altre interlocutor reconegut. Hi ha una junta rectora, integrada per deu d'aquests representants i un consell assessor integrat pel

president, el vicepresident i el secretari - els batles d'Alaró, Valldemossa i Selva- que són els que duen endavant el programa i afronten els problemes quotidians.

ONA - I Fodesma.

Fullana - L'aportació del Consell Insular, a través de Fodesma, s'articula en torn de la tasca de rehabilitació de l'antiga xarxa de camins rurals de la Serra de Tramuntana. Un pla que va començar l'any 1988 i que ara, amb el Leader, s'ha ampliat i reformulat. En això, enguany, el Consell hi gastarà 25 milions de pessetes als quals cal afegir-hi els 48 milions que aporta l'INEM. Són quatre colles de margers i una de forestals que treballen no només en la rehabilitació sinó també en la recerca que ara ha vist la llum en un catàleg.

Quan surti a la llum aquest escrit ja haurem presentat unes guies per a excursions al llarg dels principals camins rehabilitats, a més d'una guia d'interpretació del medi de la Serra, especialment aplicable al barranc de Biniraix, entre d'altres publicacions.

ONA - I la granja escola de Son Roig?

Torrens - El nostre projecte sorgeix d'un grup de pedagogs i pedagogues que ha volgut crear un centre d'educació ambiental en una antiga possessió mallorquina que combina els dos tipus de cultiu més habituals: els del pla i els de la muntanya. Hem volgut acostar els infants als valors culturals del camp mallorquí, a les tasques tradicionals, en el marc d'unes cases tradicionals, amb clastra, una tafona intacta,

l'era de batre i tota la resta.

Des dels nostres limitats mitjans econòmics hem intentat adequar una estructura immensa i mancada de rehabilitació a un programa pedagògic atractiu que va esser servit a onze mil nins de Mallorca només durant el curs passat.

Afortunadament, la regidora d'afers socials de Calvià ens va permetre optar al programa Leader que ens ha resolt molts de problemes econòmics gràcies a una finançació del 25 per cent a fons perdut. Amortitzarem les inversions, almenys això ens permet pensar la magnífica resposta que han tengut tant els programes d'hivern com les colònies d'estiu.

Ara hem acabat la restauració dels estatges de les cases, que estaven en estat lamentable. Pensem que la possessió feia quinze anys que no es conrava i l'abandonament era total. Hem invertit trenta milions de pessetes i podríem haver-n'hi gastat 300; la feina és immensa.

ELS COMPTES CLARS

ONA - Quina és la iniciativa empresarial més habitual, entre les que han impulsat amb el Leader?

Blasco - El programa preveu set línies d'actuació: assistència tècnica, formació, turisme rural, pimes, potenciació dels productes locals, etcètera.

El capítol de formació, amb 450 milions de pessetes, ha quedat fora del Leader perquè ja el cobreix el programa 5-b. Pel que fa a assistència tècnica hem d'esmentar el conveni amb la UIB i, d'entre totes les línies, la de turisme rural és la més important tant pel que fa al nombre de sol·licitants com pel seu pressupost. La línia adreçada a la petita i mitjana empresa posa en marxa un "planter d'empreses", un punt de gestió que ajudi els empresaris de la Serra de Tramuntana a resoldre els seus problemes i que col·labori, econòmicament i tot, a fomentar i crear noves empreses.

S'han acollit a aquesta línia quaranta-tres empreses, d'arts gràfiques, fusters, ferrers, sabaters, teulers, etcètera. I d'aquestes quaranta-tres empreses n'hi ha vint-i-tres de nova creació, que hauran suposat vint-i-vuit o trenta nous llocs de feina. En conjunt, es mantenen d'aquesta manera uns cent-cinquanta llocs de feina que estaven en perill de desaparèixer i, si tot va bé, d'aquí a cinc anys es preveu que aquestes empreses hagin pogut crear altres cent nous llocs de treball. En qualsevol cas, s'han compromès a aguantar cinc anys més.

Pel que fa als productes locals, potenciarem el vi de malvasia de Banyalbufar i l'oli d'oliva de la Serra. També estam en contacte amb les dues agrupacions de la zona que fan agricultura ecològica, així com amb els artesans.

ONA - *I les limitacions mediambientals.*

Blasco - Totes aquestes empreses que reben ajudes han de ser molt respectuoses amb el medi ambient i amb la normativa urbanística.

ONA - *I els doblers?*

Blasco - L'ajuda màxima és del 35%, que com a màxim vénen en un 30% de la CE. Les ajudes a cooperatives poden arribar al 40% de la inversió.

TOT ESPERANT ELS BÀRBARS

ONA - *El programa s'orienta molt cap al turisme rural. Ja he detectat, en algunes persones, una preocupació pels efectes d'aquest turisme rural. Fins ara s'havia criticat el turisme de masses pel seu greu impacte ambiental, però era un impacte que quedava acotat en unes zones molt limitades. En canvi, el turisme "ecològic" pot significar una allau de gent que ens massifiqui els camins rurals, ens boti les parets, entri dins ca nostra, ens tomi les bardisses...*

Ripoll - Hi estic totalment en desacord. No crec que el turisme rural pugui perjudicar en res el paisatge. Precisament el turista que escull aquesta varietat és gent molt respectuosa amb el medi ambient que no salta marges; els marges els salten els mallorquins, som nosaltres els maleducats.

Ja hi ha zones, com el puig Roig, que era un clàssic de l'excursionisme, on ara la propietat ja només hi deixa passar els diumenges. El camí vell del torrent de Pareis mateix està destrossat i no a causa de l'excursionisme turístic, sinó per una manca d'educació ambiental que pateix la nostra societat.

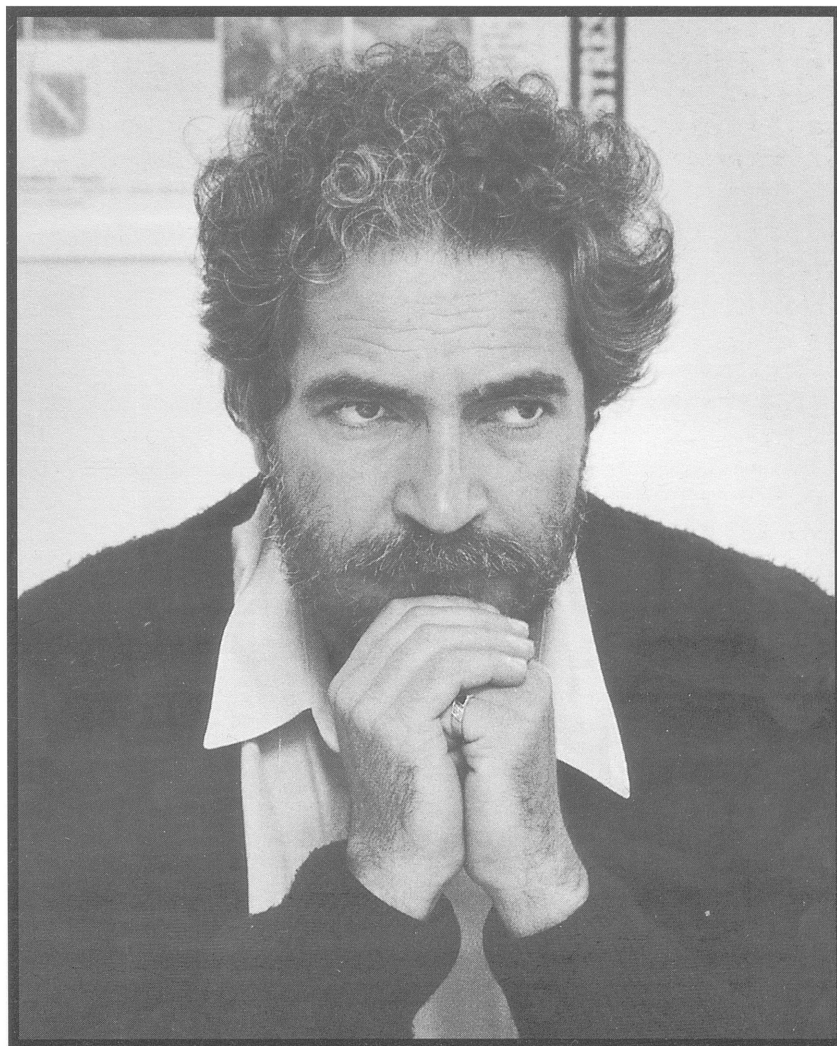
ONA - *Insistesc en el perill de massificació del senderisme.*

Blasco - És increïble. Ara la gent no té res més a fer i ja començam a dir que el turisme rural ens farà mal quan ja ens n'ha fet moltíssim l'altre turisme.

L'altre dia arribarem als deu milions de visitants, i arribarem als dotze o als catorze si tot va bé -o malament. En aquests moments, entre agroturisme i turisme rural tenim vint-i-vuit explotacions (il·legalment) reconegudes a les Balears. Amb les tres empreses de turisme rural que crea el programa Leader arribarem a trenta-una explotacions, de les quals una just és un itinerari per a cavalls -subvencionat pel Leader- amb uns estables estratègicament situats a la Serra de Tramuntana. Això vol dir que, a la Serra, com a molt es podrien crear mil places. Això és l'equivalent d'un sol hotel de s'Arenal, i vuit-centes persones passejant-se per la Serra no podran fer mai el mal que ens fan els deu milions de troglodites que ens visiten any rere any.

El turisme que ara tenim és de mil pessetes i pensió completa, nosaltres proposam un turisme de set o nou mil pessetes diàries de pensió completa. Parlam de gent que va en bicicleta i motxilla i encara gasta doblers, no de "hooligans" ni de "skin heads".

Però el Leader no només subvenciona la recuperació de cases de possessió antigues, també potencia la recuperació de la xarxa d'antics camins rurals, l'adaptació d'explotacions agrícoles fora

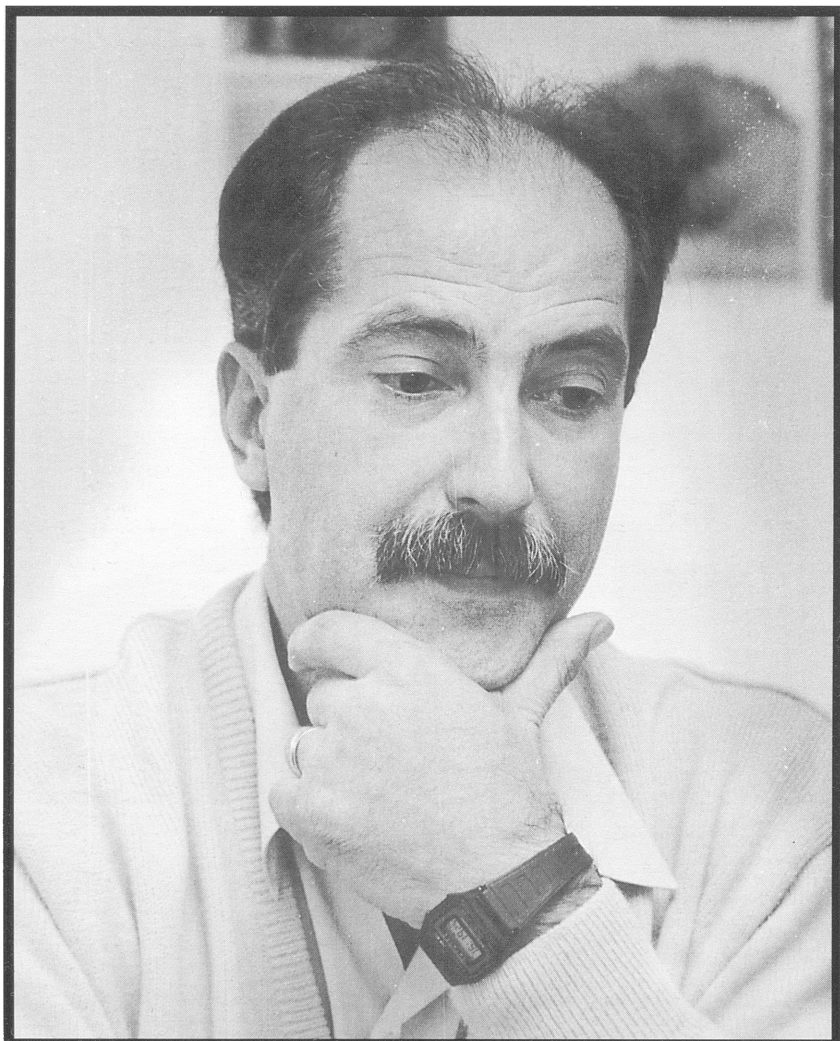
Pere Ripoll

de serveis i la creació de punts d'informació i de venda de productes artesans a les àrees de descans. Tot això s'està fent. L'apartat més important és el destinat a la conservació del paisatge i del medi natural. Dels 220 beneficiaris del programa, la meitat s'han acollit a aquesta línia; recuperació de marges, de torrents i altres activitats destinades a recuperar l'entorn se'n duen la part principal del programa.

Per tant, podem tenir por del turisme rural. És molt fàcil: la por és gratis. Però a mi el que em fa por de bon de veres és pensar on ens durà l'actual model turístic, el que ha estat vigent fins ara. I és per això que vull cercar-hi alternatives.

Ripoll - Pensem que les propietats de la Serra de Tramuntana s'abandonen totes per manca de rendibilitat de les explotacions agropecuàries. I ha estat aquest abandonament que ha degradat les finques: un marge cau perquè existeix la llei de la gravetat i aixecar-lo ja no és rendible.

Per tant, no podem parlar d'agroturisme en termes de balearització. Ara manca definir un producte de qualitat. Però a Alemanya i a molts de països europeus hi ha experiències que ens poden orientar.

Paco Blasco

NOSALTRES SOM ELS BÀRBARS

Fullana - L'impacte sobre els camins és innegable. El barranc de Biniaraix, molts de diumenges, pareix el Born un dia de rua. Aquest impacte es tradueix en destrucció dels empedrats, els marges i les fonts i, sobretot, en una gran contaminació visual provocada per les deixalles domèstiques que la gent, deseducada, abandona pel camí.

El programa de rehabilitació dels camins és conscient que una difusió dels itineraris en alguns medis pot propiciar una sobreexplotació dels camins, però a la vegada sabem que si els camins estan en bones condicions la gent pot començar a respectar-los, que si en parlem començaran a valorar-los. Per tant, es tracta d'ordenar l'ús públic d'aquests camins. Queda molt per fer i molt per arreglar, però ja hem de pensar en les mesures de conservació. Tal volta hàgim d'arribar a crear brigades de neteja, encara que l'ideal seria que la gent no embrutàs.

PAGAR LA BROMA

ONA - Ara disposam d'uns fons europeus que ens subvencionen la recuperació d'una infraestructura viària, d'uns camins. Això, per ventura, ens reportarà uns beneficis econòmics: la creació d'una indústria turística rural. Però els beneficis d'aquesta petita indústria, els impostos que pugui aportar a les arques públiques, bastaran per cobrir el manteniment d'aquests camins? No ho crec.

Fullana - Tal vegada no. Però ara estam en el moment de la recuperació. Això farà sensibles la població i els responsables de les institucions que, de cada dia que passa, veuen més clar que aquest patrimoni de tots s'ha de mantenir.

Bennassar - El turisme és la base econòmica de la nostra societat. Si sortim del turisme tornarem a ser terra d'emigració. Però la nostra obligació és la de cercar sempre alternatives econòmiques -el parc tecnològic, per exemple. I també són alternatives totes aquestes empreses originals que ara sorgeixen a l'ombra del programa Leader, tots aquests intents per explotar sectors que fins ara havien romàs al marge dels circuits econòmics.

Podem veure, per exemple, com a l'hostatgeria de Lluc, en ple mes de febrer, enmig de l'hivern més cruu, tot allò està ple de turistes amb les seves màquines de retratar i amb les seves guies de natura. Per tant, hem de diversificar l'oferta. Pensem que, entre tots els "hooligans" que ens omplen la vorera de mar, n'hi ha que són allà perquè no els hem oferit res més; i parlem de deu milions de persones! Pensem alternatives. Duguem els turistes a la granja-escola! Facem qualche cosa per la sensibilitat. No hem de consentir que tornin a ca seva sense haver après res.

Torrens - Aquesta idea del senyor Bennassar ja fa temps que la treballam, a Son Roig. Intentàrem

acollir-nos al programa Futures, però des de Madrid no ens concediren les ajudes. Intentàrem fer un projecte de turisme complementari i ecològic: preteníem crear un museu de la vida rural mallorquina, col·laborar amb el programa “Un hivern a Mallorca” i ensenyar els turistes a fer quatre crespells, i pa, i panades i robiols en un forn de llenya, i a formatjar.

Ripoll - Pensem, a l'hora d'oferir un paquet alternatiu, que serà molt difícil fer canviar la tendència natural del nostre turisme. Llavors vendrà tot allò de si a Madrid no ens fan cas.

ONA - *Una cosa és definir un producte i l'altra és saber fer-ne la promoció. Tot això ho hem de vendre.*

DOLENTS O BENEITS?

Blasco - Tota aquesta preocupació pels efectes del turisme rural no és una preocupació exclusivament teva, o de part de la societat, sinó que és, sobretot, una preocupació de sectors molt interessats que el turisme rural no funcioni.

ONA - *I qui són aquests dolents?*

Blasco - No tenc documents, però hi ha un sector hotelier tradicional molt implantat, que ha tengut els seus problemes i les seves crisis i ara veu que té una competència incipient que pot fer-li mal, perquè saben que hi ha gent que pagarà més doblers a canvi d'unes activitats que ells no poden oferir.

ONA - *Però aquesta oferta rural, no troba que enriqueix el conjunt de l'oferta mallorquina?*

Ripoll - Vegem que a Alcúdia tenen la paradoxa atòmica -perquè això és atòmic- segons la qual la mateixa gent que s'ha carregat els sistemes dunars ara opta per la promoció d'un municipi ecoturístic.

Blasco - I a ses Salines igual. A més, es beneficien del fet que Campos no hagi urbanitzat s'arenal de ses Covetes.

Bennassar - Clar! I al nord de Mallorca hi ha ajuntaments que s'anuncien amb el reclam d'unes platges molt ben conservades que hi ha a molts pocs quilòmetres, mentre que, en el mateix municipi, ja han edificat tota la barra dunar.

La gent que digui que el turisme rural perjudica la indústria hotelera té una visió molt minsa del que és l'economia. Si un senyor ha de posar un bar, la pitjor cosa que pot passar-li és tenir l'únic bar del carrer. Tothom sap que ha d'haver-n'hi quatre, de bars, perquè hi hagi ambient.

Blasco - Pel que fa al turisme rural, som l'únic país que ha fet diferències entre turisme rural i agroturisme. A llocs com França, Itàlia i Alemanya ho tenen força més clar que nosaltres. A Itàlia ofereixen fins a vint activitats diferents per als seus turistes: cursets de còmic, ioga, mímica, teatre o meditació transcendental.

A Alemanya tenen un programa d'agroturisme que es diu “dormir a la palla”. Sí! Sobre la palla! Val unes 1.200 pta. per nit i la gent s'hi apunta: motxilla, bicicleta i dormir a la palla! No dic que nosaltres hàgim d'arribar a aquest extrem, però podem agafar tot el que tenen de bo aquestes experiències en comptes de crear problemes i posar travetes a un sector que neix i que va per bon camí. Si el turisme rural té èxit, molts de pobles petits de Mallorca en sortiran beneficiats.

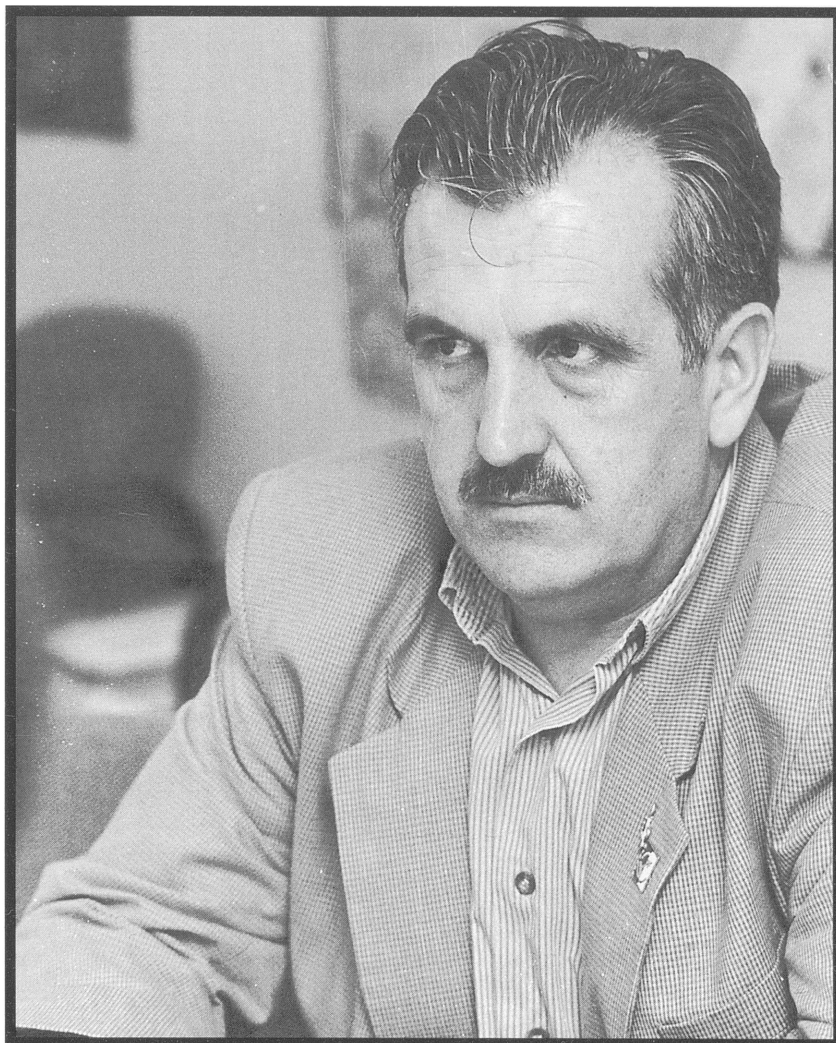
Fullana - I quin és el producte que demana el turista? Caminar. I a Mallorca en podem oferir, de camins. Ja hi ha hotels de Calvià que a l'hivern són plens d'excursionistes, d'una gent molt respectuosa amb el paisatge.

No crec que arreglar la xarxa de camins sigui criticable. Al contrari, enriqueix la Serra, els beneficiaris de les ajudes i tota l'economia de Mallorca en el seu conjunt.

Pensem que la rehabilitació de camins rurals ha donat feina a 50 treballadors contractats i ens ha permès donar formació específica a trenta margers. Això és un efecte permanent que en té d'altres en cadena. En aquest sentit, el programa Leader reverteix en la reactivació econòmica de tota la comarca.

EL TREBALL ÉS EL PAISATGE

ONA - *També ha ajudat a salvar una tècnica, una manera de fer feina que s'hauria perdut. Sense el programa de camins*

Pere Fullana

rurals no s'hauria creat aquesta nova generació de treballadors. Ho dic perquè la Universitat deia que volia promoure uns valors culturals.

Bennassar - Aquestes terres tenen, en conjunt, dos valors culturals: la feina de la gent i el paisatge, que en part és fruit d'aquesta feina.

Si rehabilitam els camins cream cinquanta llocs de feina i reactivam un ofici que s'havia perdut per manca de sensibilitat. I això pot ser un valor cultural, però també un valor econòmic.

NO S'ESTIMA ALLÒ QUE ES DESCONEIX

ONA - *I el nostre pedagog, troba que el sistema educatiu reglat connecta amb aquestes necessitats?*

Torrens - Jo confii que quan el sistema educatiu sigui transferit a la Comunitat Autònoma canviarà els currículums de continguts. Perquè ara els al·lots aprenen "los ríos de España", però no saben distingir una figuera d'una alzina. A son Roig tenim un ca de bestiar i hi ha nins que, en veure'l, amollen un "oh! que cerdito más mono" convençut. És així.

Els al·lots desconeixen totalment el que ha estat i el que és la realitat de Mallorca. És difícil estimar allò que s'ignora, i avui la ignorància és la norma.

Els canvis d'actitud són fruit de processos educatius, per tant, el canvi vendrà de la mà de l'educació. De l'educació en un sentit ampli: formal i no formal, dins de l'escola i, sobretot, fora de l'escola. Els missatges de la família, de l'entorn i dels mitjans de comunicació contribueixen a l'educació més que l'escola. El més important és conèixer, perquè el desconeixement que hi ha és inimaginable. El president Cañellas i el rector de la Universitat no saben que els infants d'avui ignoren que és,

realment, un ou o que la llet pugui sortir de la mamella d'una vaca.

ONA - *I el Leader de Menorca, com es gestiona?*

Blasco - A Menorca la gestió del programa va a càrrec d'un triunvirat constituït pel Consell Insular, la Caixa i Agrame.

Torrens - Els temes de medi ambient són futur perquè, fins i tot des d'un punt de vista radicalment pragmàtic, són els productes que tendran més demanda.

Per a les empreses privades el programa Leader ha estat un revulsiu que haurà servit per a animar-nos a fer una inversió important. Sense aquesta ajuda no hauríem arriscat tant, hauríem fet una cosa més modesteta.

Una altra virtut del programa Leader ha estat el rigor en la concessió de les ajudes. Els programes europeus no han de fomentar projectes que neixin exclusivament per a beneficiar-se de les ajudes, no han de crear empreses que tanquin en el moment que les ajudes s'acaben, sinó iniciatives perdurables. S'ha d'anar molt alerta amb els oportunistes.

Bennassar - Aquest és un dels perills que s'ha de controlar més.

Fullana - Hi ha crítiques, al carrer. I algunes provenen de gent que no va poder acollir-se al programa Leader justament a causa d'aquesta seriositat en la concessió de les ajudes; aquesta gent ara diu que el programa no funciona.

Blasco - Nosaltres, en certa manera, intuïm que funcionam perquè l'oposició no ha presentat interpel·lacions al Parlament, perquè no es queixa als ajuntaments.

Un exemple de cooperació

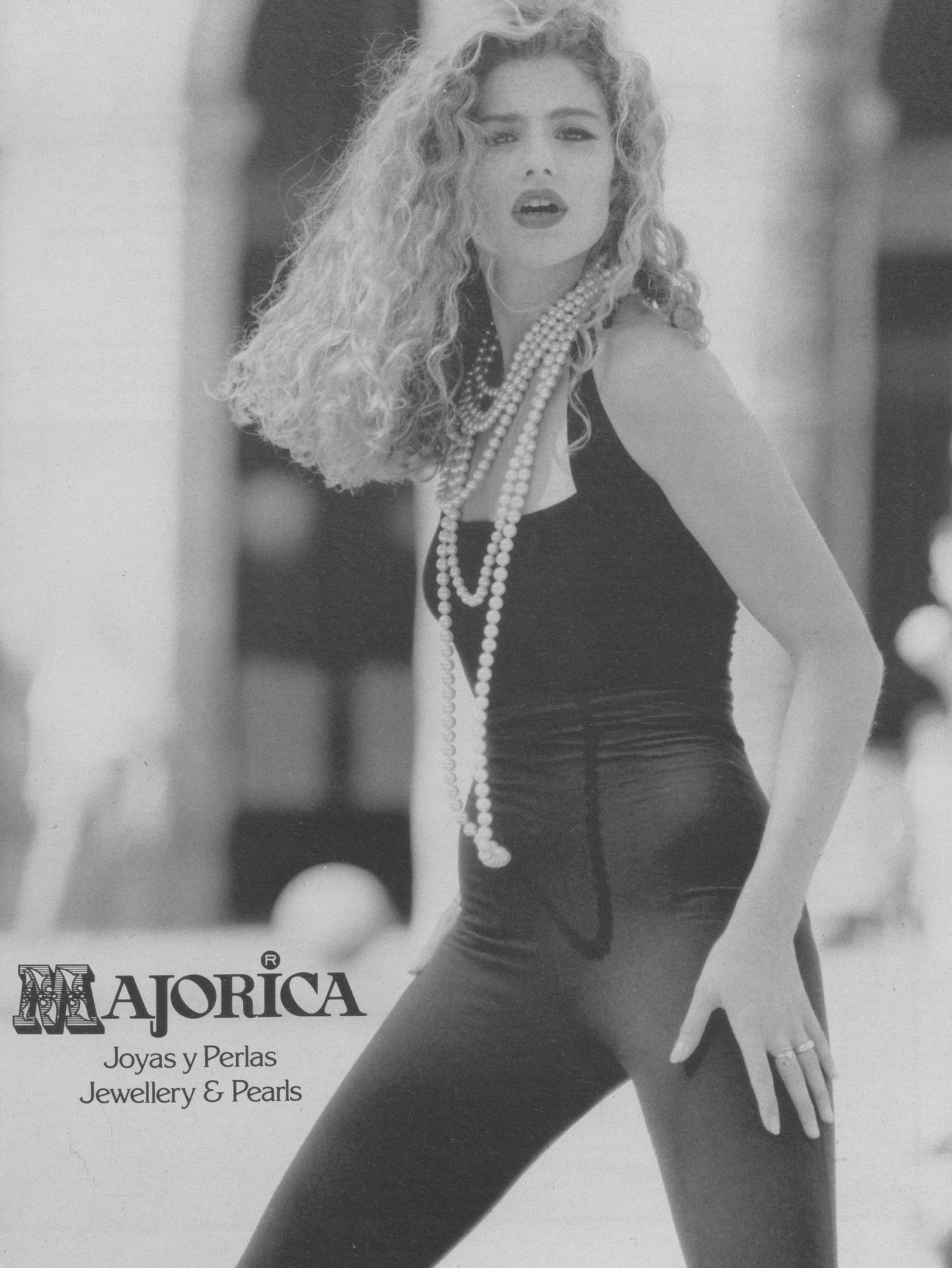
Enrique Santarrufina, director de l'IRYDA (Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari) del ministeri d'Agricultura i Gabriel Ribas, director general de Pressuposts de la conselleria d'Economia del Govern Balear no varen poder assitir a aquesta taula rodona. No obstant això han fet arribar a la nostra Redacció el seu testimoni sobre el projecte LEADER que és, cal dir-ho, un exemple de cooperació entre les diferents administracions.

Enrique Santarrufina: "Un balanç molt satisfactori"

- L'IRYDA és l'organisme que fa d'intermediari entre la Comissió de les Comunitats Europees i els grups d'acció local del LEADER. En aquest sentit cal dir que el funcionament dels diferents grups espanyols és, en general, satisfactori i el dels grups de les Balears molt satisfactori. De fet hi ha per part de l'IRYDA un reconeixement exprés per la labor realitzada pel grup Serra de Tramuntana, per la important quantitat de recursos financers que s'han mobilitat i per l'interès que ha despertat entre la població i les institucions. Des de l'IRYDA es veu molt positiu el ritme dels treballs i es valora molt especialment l'agilitat de funcionament aconseguit.

Gabriel Ribas: "Una planificació coherent"

- És un programa que formalment s'ha plantejat mol bé. La seva execució és, de la mateixa forma, molt completa. Crec que és molt positiva una experiència que inclou totes les administracions i les empreses privades. El cas de la Serra de Tramuntana és més complet que a Menorca, on encara no s'ha arribat a fer una planificació tan coherent. Entenc que aquesta forma de fer feina s'ha de mantenir i desenvolupar més perquè entenc que tindrà una bona acollida a la societat.

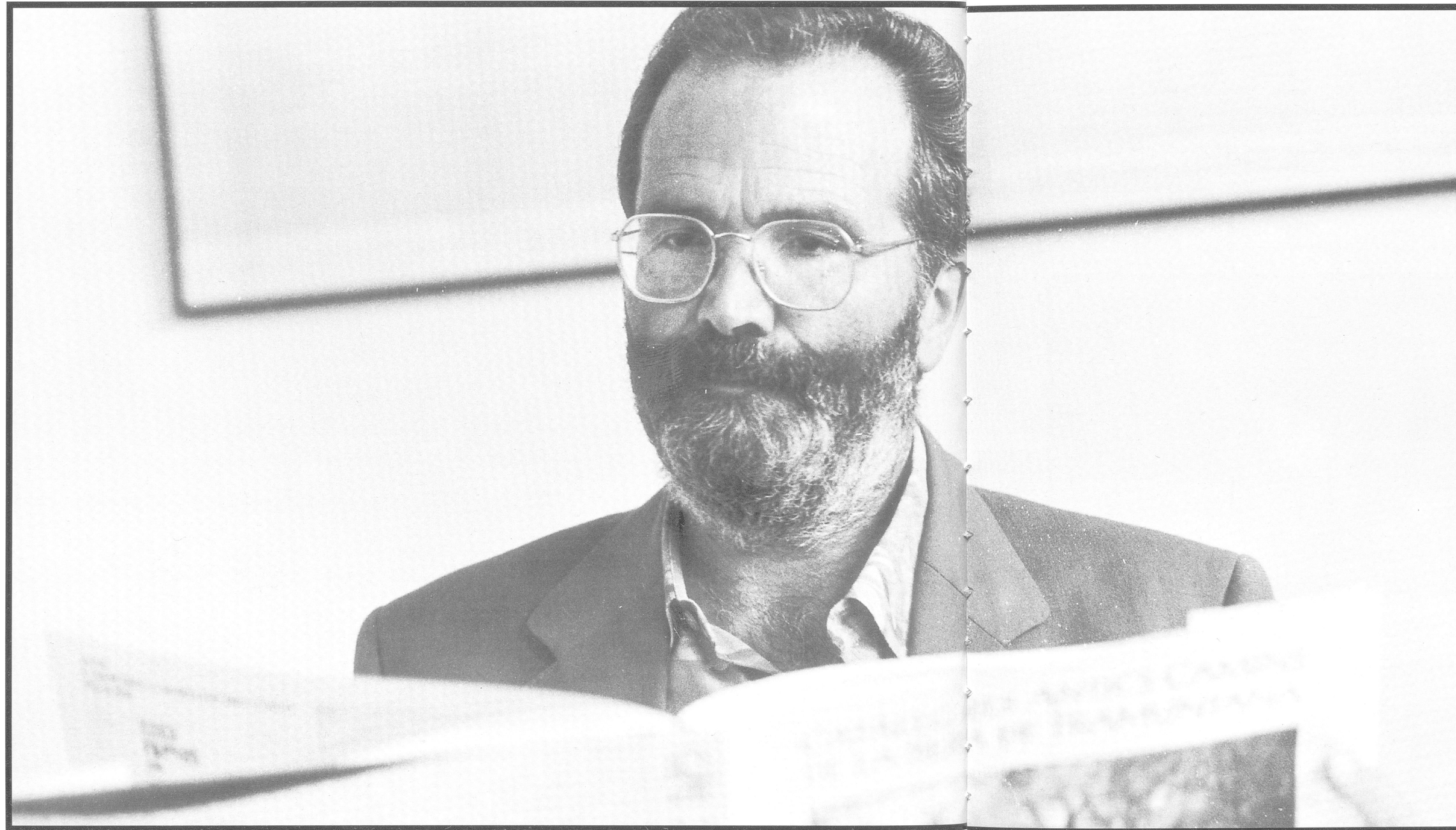
MAJORICA[®]

Joyas y Perlas
Jewellery & Pearls

El tiranys de la Serra

Entrevista a Antoni Colomar

per Gina Garcías

Els camins de muntanya són un exemple que el domini de l'home sobre la naturalesa també pot ser agradablement subtil. Els homes que varen treballar pam a pam el cos pacífic de la muntanya, varen ser nevaters, carboners, contrabandistes, calciners i llenyaters. Visqueren a la muntanya i en tregueren els seus fruits, i li deixaren una empremta tan imborrable que ja és part de la seva morfologia. L'essència de cada camí de muntanya és la vida de l'home que li obrí aquesta enclotxa a la pell. Els que ara tornen recórrer aquests camins, profanen els secrets que s'amaguen a la terra apretada de cada tirany, a les juntes de l'empedrat dels camins de ferradura, als exactes vint-i-un pams d'amplària dels camins reials. Aquest és el preu de retornar-los la vida. Perquè tothom necessita qualche dia aventurar-se per un camí que no condueix enlloc. Uns, per anar inventant el millor conte per al fillet que duen de la mà. Altres, per poder-se aturar un moment, i mirar-se en els ulls més estimats i perdre la por de confessar un amor irremeiable. Uns altres, per recuperar la serenitat que després tornaran a perdre. Així, els vells camins han retrobat una nova utilitat. Aquests són els vertaders motius pels quals FODESMA, amb el suport del programa Leader de la Comunitat Europea, ha iniciat el projecte de restauració dels antics camins de la serralada mallorquina...

- Què és exactament FODESMA?

- FODESMA fa tasques de formació ocupacional. Formam joves perquè puguin ocupar un lloc de feina tot fent un ofici que de qualche manera tengui a veure amb la identitat de Mallorca. Oficis tradicionals que es perdien, com és el de marger -que hem aconseguit recuperar fins al punt que les empreses els vénen a cercar quan encara no han acabat els estudis-, o l'Escola de mestres d'aixa. O oficis relacionats amb la natura, com el de guardes forestals, el de jardiner..., netejador de boscos, o de camins... El programa de recuperació dels antics camins de la Serra de Tramuntana de Mallorca es pot fer, precisament, gràcies a aquests cursos. Els alumnes dels cursos de guardes forestals i els de l'Escola de margers fan les seves pràctiques netejant i reconstruint els antics camins de la Serra.

UN LUXE

- Vostè creu que la recuperació de camins antics -que ara ja no fan cap falta com a vies públiques- és un luxe que ens podem permetre?

- Realment és un luxe. Però també és una necessitat. En aquests moments hem de promoure un turisme diferent a Mallorca, de qualitat, de tot l'any. Amb aquest programa volem crear una infraestructura per poder atendre aquest turisme diferent, que és de muntanya, el cultural. Ja hi ha un parell d'empreses, alemanyes, que promouen el turisme a peu, i, és clar, es troben

Antoni Colomar Marí és a punt de complir cinquanta anys. Mallorquí, casat, és llicenciat en Belles Arts. Integrat en el Consell Insular de Mallorca des que era l'antiga Diputació, dirigeix ara FODESMA, entitat a través de la qual el Consell Insular ha posat en marxa l'Escola de mestres d'aixa de Mallorca, l'Escola de margers i ara el programa de rehabilitació dels antics camins de la Serra de Tramuntana mallorquina. La pintura i l'excursionisme són les seves afeccions, que completen la seva feina de rehabilitació i de recuperació d'oficis i tècniques que es perdien.

amb uns camins que fan pena, que són un perill per als excursionistes. Nosaltres pensam que amb el programa de rehabilitació dels antics camins de la Serra de Tramuntana mallorquina col·laboram en la revitalització de Mallorca. Aquests camins, que eren un instrument per a la supervivència dels nevaters, dels carboners... ara els necessitam per a la supervivència econòmica de la Serra de Tramuntana com a camins per a excursionistes.

- *Com es du a terme el programa de reconstrucció dels camins?*

- Hi ha diverses fases. La primera és la catalogació. Saber què tenim. Aquest és un treball que ens ha costat dos anys de feina. Ara ja està acabat, i l'hem mostrat a través d'un catàleg. Aquí s'ha estudiat l'estat del camí, la seva tipologia, els usos, la seva titularitat... Alguns estan abandonats, estudiam la seva degradació... És un llibre que no es pot dur a la motxilla, però que pensam que és útil per als ajuntaments, perquè sapiguen què tenen i ho puguin preservar. Aquest catàleg, que ara és només dels camins de la Serra de Tramuntana, el volem estendre a tota Mallorca.

- *A continuació?*

- Hem fet una valoració dels que pensam que són més importants per al turisme. Aquests són els que passaran a la fase de restauració, que és la que hem començat ara.

- *Només restauraran els camins que tenen interès turístic?*

- Sí. No podem restaurar tots els camins de la Serra. És una feina molt laboriosa. Primer estudiam el medi natural. Feim una neteja ben feta, sense arrasar. Redescobrim els traçats dels camins envaïts per la vegetació, que, en ocasions, havia fet confondre els excursionistes, que seguien una via diferent. Però no arrasam. Conservam tota la vegetació que podem. A darrera els que fan net el camí de vegetació hi van els margers, que reconstrueixen els empedrats, fan la restauració.

- *Què costa restaurar un metre de camí?*

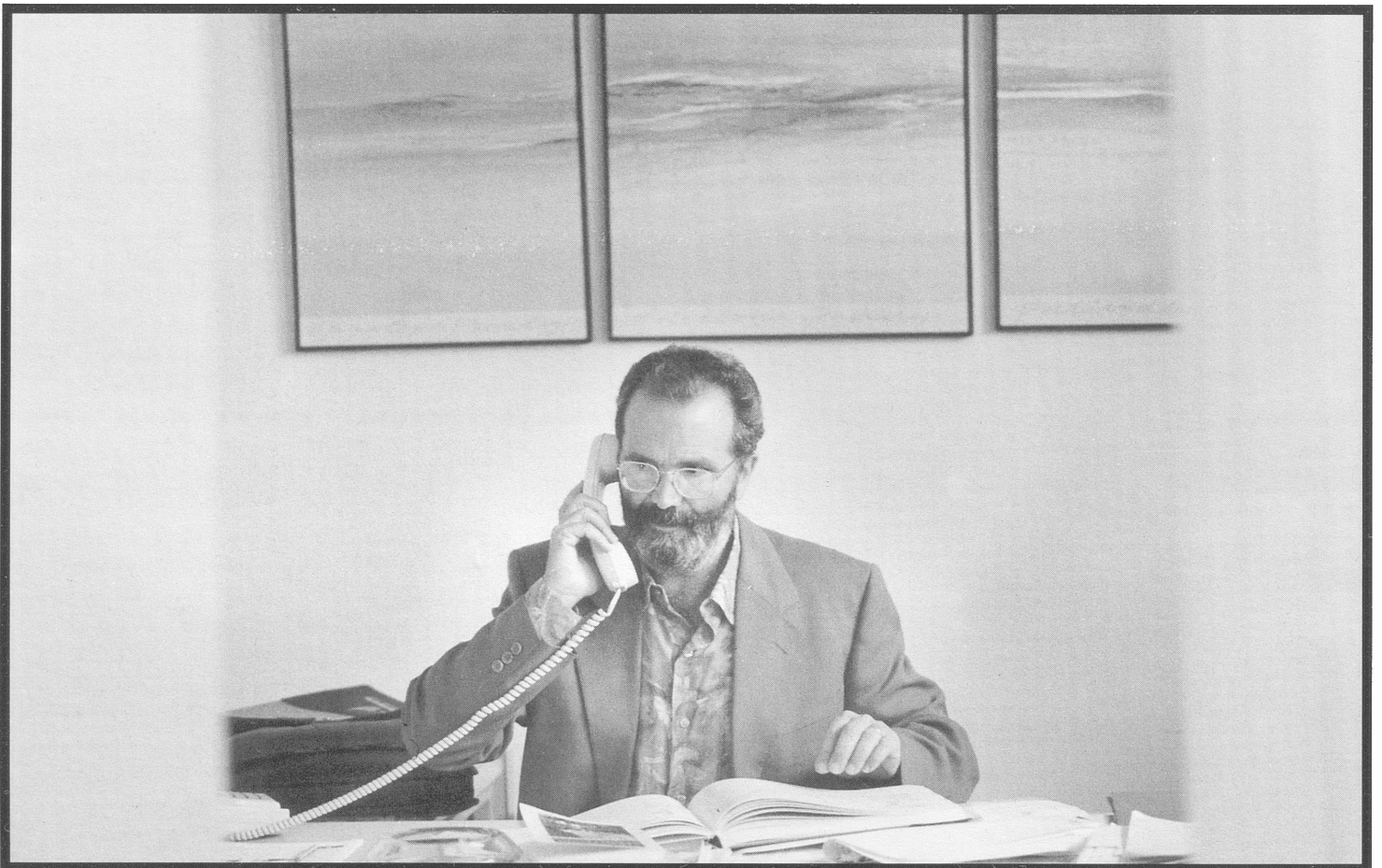
- Mira, no n'hem pogut fer una quantificació. A l'hora de restaurar el camí hem perseguit dos objectius: recuperar el camí i a la vegada completar la formació dels alumnes de l'Escola forestal i de l'Escola de margers. Són doblers ben invertits. Perquè aquests alumnes surten ben formats i després sempre troben feina.

PROJECTE CAR

- *Quants de doblers duen gastats en aquest projecte?*

- Amb el programa Leader tenim un pressupost de 200 milions de pessetes. Però des del 88 ja n'havíem gastat altres dos-cents. La feina és dura. Has de començar per cercar la pedra, que a vegades és a dues hores a peu... Si aquests camins no s'haguessin abandonats, seria més fàcil. Però estaven en una situació lamentable.

- *Si no fos per la funcionalitat turística que se'ls vol donar,*

restaurar aquests camins seria una lluita permanent contra el temps i contra els agents naturals, contra la mateixa inutilitat?

- Sí. És necessari donar-los un ús.

- Per això els camins que no tenen interès turístic estan condemnats a desaparèixer?

- La major part són privats. Depèn del que facin amb ells els seus propietaris. Nosaltres els hem catalogat tots, però no podem actuar sobre els que són privats.

- Els propietaris s'han interessat per la restauració dels seus camins?

- No, més aviat es preocupen que no els toquin res del que és seu. Encara no he trobat cap propietari interessat en la restauració. Ben al contrari, ens posen barreres. Nosaltres només arreglarem els públics. I després ens haurem de preocupar del manteniment del que haurem restaurat.

- El camí de Lluc ha estat un dels primers.

- El camí de Lluc s'havia convertit en un torrent. Varen fer la carretera nova i varen desviar les aigües cap al camí antic. Ara torna a ser un camí escalonat. Hem desviat les aigües. Quan cau una pedra tot d'una la tornam a posar.

EL MANTENIMENT

- S'haurà de restaurar també la figura del caminaire.

- Sí. Seria molt interessant. A Lluc abans no tenien problema, perquè anaven a confessar-se i de penitència els feien arreglar el camí.

- Eren pràctics, els capellans.

- Sí. I llavors els deien: tu has de tirar tantes senallades de pedra i tu altres tantes...

- Això és greu, perquè tothom podia descobrir quins eren grans pecadors.

- Sí. En lloc d'indulgències els capellans donaven feina. Però així varen tenir sempre ben conservat el camí de Lluc. La Diputació també tenia caminaires. Però varen desaparèixer quan es construïren les carreteres asfaltades. Ara es conserven només les seves casetes. Les restauram com a refugis per a excursionistes. Si volem conservar els camins haurem de crear una plantilla de caminaires.

- Quan vostè passeja per un d'aquests camins, distingeix tot d'una si és un camí reial o si és un camí de carboner?

- No és que ho conegui. És que ho sé perquè ho he estudiat. Al principi tots els camins semblen del mateix estil. Però després un es va fixant, i veu que si per allà és probable que hi hagi neu, llavors deu ser un camí construït per un nevater... i no per un carboner perquè no hi ha llenya a aquella muntanya... Si és un

bosc serà un camí de carboners... Si va vora la mar, serà un camí de pescador...

- O de contrabandista.

- Sí. Ho sabem perquè ho hem estudiat. Per la tipologia, molts són molt semblants. Pels usos sabem qui els va fer. Nosaltres feim ara un estudi històric de cada camí. I a través d'aquest estudi coneixem també la història d'aquella zona, la població, l'economia, els costums... De cada camí que restauram, publicarem un fullet. Quedarà constància del que s'ha fet en aquest camí i també de la història que el va fer necessari.

CAMINS DE BÍSTIES

- Coneix també les diferències entre un camí de carro, un de ferradura, un tirany?

- Aquestes són molt fàcils de veure. Un camí de carro és més ample. Si és de bístia, normalment serà empedrat, sobretot les pujades... El tirany era per passar només una persona, sense bístia. No són empedrats, ni tenen suavitzats els obstacles més grans. Se suposava que aquella persona podia botar roques, esquivar pedres... Si a un camí de bísties trobaven una roca, la retiraven i empedraven el tram. Es veu que tenien més cura de les bísties que de les persones.

- Els que ara restauren, de quin tipus eren?

- Alguns eren de bísties, altres de carro. Es diu que el de Lluc era de carro. Però la veritat és que hi ha trossos on no sabem com podien passar els carros. El camí de Castelló, que va de Deià a Sóller, és un camí de bístia. Els camins de carro són els que s'han perdut més, perquè normalment s'han transformat en carreteres. Els millors conservats, i els que nosaltres restauram ara solen ser de bísties.

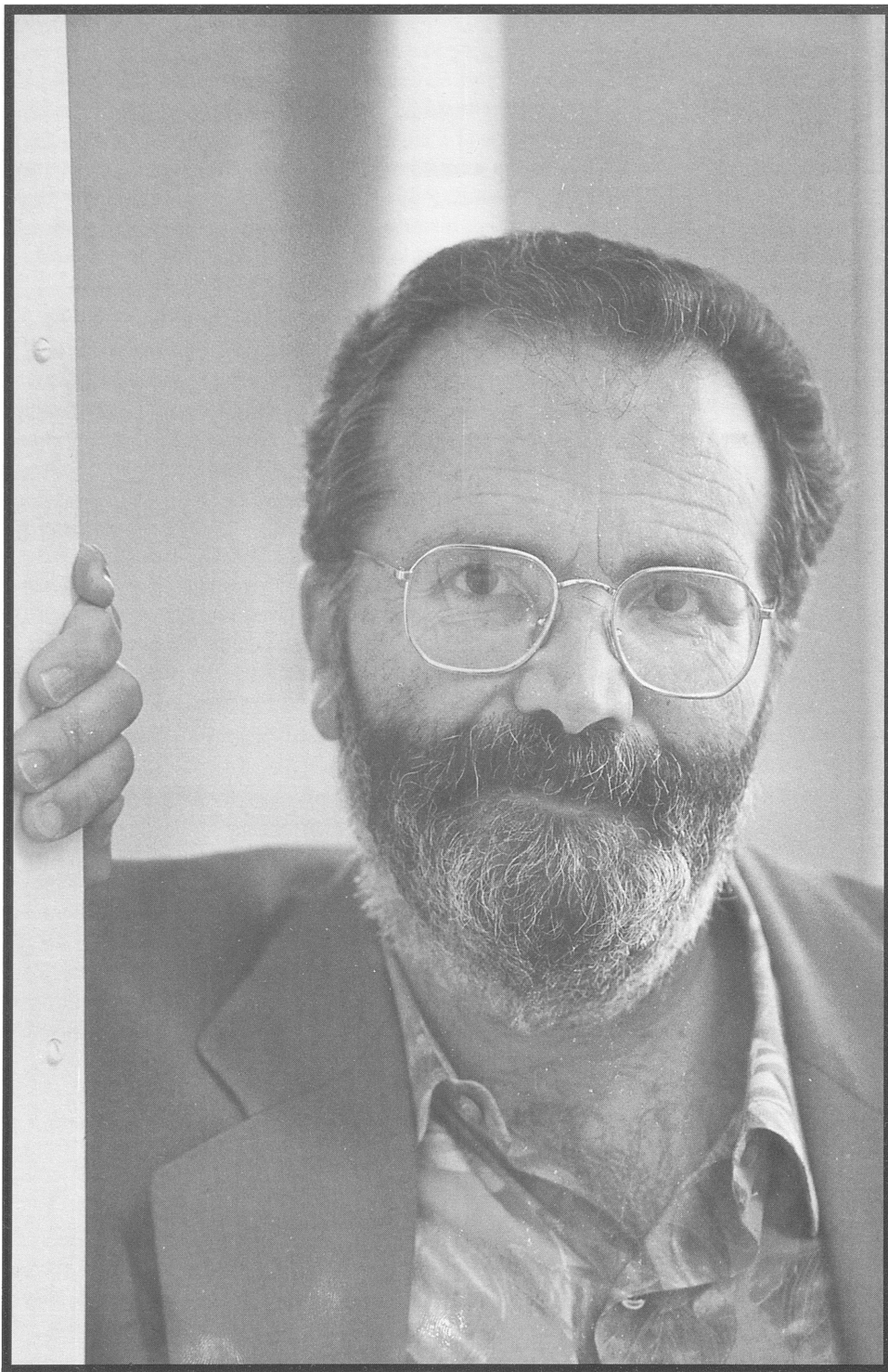
- Per què creu vostè que el programa Leader de la Comunitat Europea s'ha interessat per aquest tema?

- El programa Leader pretén la dinamització econòmica d'aquests pobles més marginats del desenvolupament. Quan es va plantejar a la Serra de Tramuntana, tots els batles i les forces vives varen parlar de la necessitat de restaurar els camins com a complement del turisme rural, de l'agroturisme, del turisme cultural. El Leader hi ha destinat cinquanta milions. El Consell Insular de Mallorca altres cinquanta i l'Institut Nacional d'Ocupació donarà cent milions, en un termini de dos anys.

LES OBRES

- Quins camins és previst restaurar?

- El camí de Coanegra, que va de Santa Maria a Bunyola. El del castell d'Alaró. El camí de costa de Sant Llorenç, a Selva. El camí vell de Lluc, que ja és restaurat. El camí dels misteris de Lluc, que va a la creu. El camí de sa Costera, que va d'Escorca a Sóller, el camí de sa Figuera, el del Puig i el del Creuer, tot tres a Fornalutx. El camí de Sóller a Fornalutx. El camí del barranc de Biniaraix. El camí de Castelló, que va de Sóller a Deià. El

camí dels Ribassos i ses Vinyetes, que és a Deià. El camí del Correu, que va d'Esporles a Banyalbufar... Els ajuntaments de la Serra han fet les peticions. Ara, els d'Andratx i de Pollença s'han afegit a aquestes peticions. Després serà l'hora que es comprometin també, amb el Consell Insular, en el seu manteniment.

- *Què fan amb les construccions que es varen fer a la vegada que els camins?*

- També les restauram. Les barraques de carboner, que estaven fetes de paret seca, i que eren rodones i de poc més d'un metre d'altura, amb el sòtil de càrritx; o les carboneres -que se solen

conservar en un acceptable bon estat-; els forns de pa, els forns de calç... el més difícil de restaurar són les síquies, perquè en molts de casos s'han substituït per canonades metàl·liques o de plàstic. També restauram les fonts.

- *La restauració dels camins, es fa amb la mateixa tècnica amb la qual varen ser construïts?*

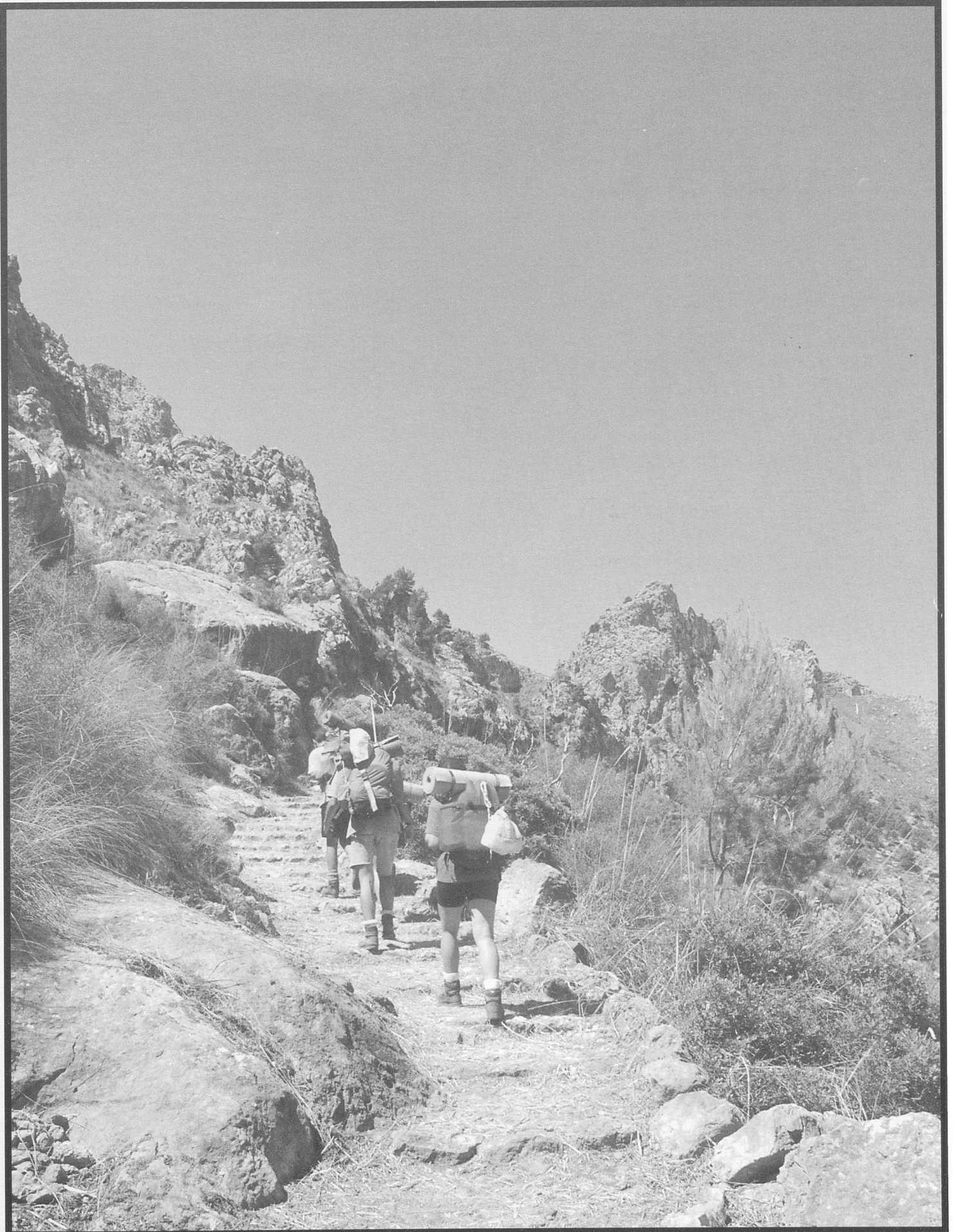
- Empram eines més productives, com serres mecàniques... però els materials i la tècnica de reconstrucció són les mateixes i es fan d'acord amb la tipologia del camí. Només es deixa la terra en els que eren de terra. Els empedrats es reconstrueixen amb la tècnica de la paret seca, sense ciment. La canalització de les aigües és una tasca necessària en la restauració dels camins. A vegades empedram el camí per evitar l'erosió de la pluja. Si el camí passa entre dues parets, feim obertures a les parets perquè en pugui sortir l'aigua.

PROMOCIÓ

- *Una vegada restaurats aquests camins, quina serà la següent passa?*

- D'acord amb el pla presentat al programa Leader, restaurarem les cases de Tossals Verds i d'es Prat per convertir-les en refugis de muntanya. També iniciarem la publicació d'una guia d'itineraris a peu per la Serra de Tramuntana. Serà una guia il·lustrada que anirà acompanyada per una cartografia de cada zona, amb la situació geogràfica, la descripció de l'itinerari, l'explicació del medi natural, la seva vegetació i la seva fauna. Els centres d'interès, estudis monogràfics del camí, guia de festes populars, mercats, serveis del municipi i una sèrie de recomanacions per a l'usuari. Farem una guia especial per a la interpretació del barranc de Biniaraix que explicarà la seva geologia, clima, fonts, vegetació, fauna, jaciments arqueològics, història, construccions de paret seca, itineraris i recomanacions. I farem una altra guia turística de la Serra de Tramuntana. A la vegada es faran totes les senyalitzacions necessàries per ordenar la utilització pública d'aquests camins. Els objectius són ben clars: crear un turisme alternatiu i adient per a la reactivació econòmica de la Serra de Tramuntana, promocionar aquests municipis, potenciant les seves activitats econòmiques i els serveis al turisme com a complement del treball agrícola i ramader de la zona. No volem que la Serra es vagi despoblant i volem que sigui la població actual dels municipis de la Serra de Tramuntana la que dugui a terme aquesta revitalització.

Camins de la Serra

Camí de Sa Costera (Foto: T. Lliteras)

Turisme rural: un negoci alternatiu?

Entrevista a Lluís Montero

per Joana Mª Roque

Segons diu Lluís Montero, el turisme rural podria ser una bona iniciativa per a les zones més deprimides de Mallorca. I aquest és l'objectiu que pretén la Comunitat Europea amb el projecte Leader, però el Govern balear ha volgut fer una legislació tan complicada que sols ha afegit entrebancs i dificultats, sovint confusos, al projecte europeu. Ho diu i ho repeteix una vegada i una altra. Sobretot repeteix que no sap molt bé què vol dir que les finques hagin de tenir "entidad y prestancia", ja que ambdós són criteris subjectius. Li sembla bé que s'exigeixin certificats d'antiguitat de les finques i que es prohibeixi la disgregació, però, a la vegada, troba que les exigències del Govern balear haurien de ser com les que es plantegen a la resta d'Europa.

Ell té en marxa un projecte de turisme rural a Lloseta que espera que pugui funcionar a principis de l'any que ve.

Diu que el turisme rural, malgrat tot, pot ser un negoci atípic, que aprofita les estructures que existeixen.

- Què vol dir, bàsicament "turisme rural"?

- Vol dir una oferta complementària amb la finalitat de millorar les rendes pobres del camp o dels llocs deprimits, per evitar que es despoblin i al mateix temps doni un rendiment.

- Però, qui en surt guanyant amb aquesta activitat?

- Bàsicament el pagès. Pensem que a Mallorca no sé si arriba al tres per cent de la població el nombre de persones que viuen al camp, i la major part és gent gran. A més a més l'agricultura és molt residual. Amb el turisme rural es pot rendibilitzar una activitat i un sector. Això també funciona d'aquesta manera a altres països d'Europa com Alemanya, Itàlia o França. Arreu d'Europa existeix una tendència a recuperar les vacances tranquil·les i no massificades i encara que això sols significàs un u per cent de la demanda convencional, ja seria important.

actiu vigilat per un metge, excursions a peu o a cavall, gastronomia, activitats artesanals, turisme esportiu, etcètera.

- Però d'aquesta manera, no existeix el perill de "terciaritzar" el camp? També es busca la rendibilitat agrícola?

- No necessàriament, però s'ha de mantenir el que hi ha. O sigui, si una finca té unes certes activitats productives les ha de mantenir i dimensionar per a l'auto-consum, encara que si té excedents els pot vendre. El secret és tenir la finca viva amb una

producció dimensionada i preparada per rebre gent. L'activitat agrícola i el turisme rural són complementaris, encara que la rendibilitat de l'agricultura sigui poca. Per exemple, no es pot obligar un pagès de Campos a mantenir totes les vaques que tenia abans, per mor dels excedents. Per ventura en pot retirar unes quantes i mantenir les altres per a auto-consum.

Lluís Montero va néixer a Barcelona l'any 1947. Va iniciar estudis d'arquitectura. Després es va diplomiar en màrqueting per ESADE. Ha treballat a la multinacional americana Parke Davis i a Hispano Ico com a director de màrqueting de la línia Baby. També s'ha dedicat a la fabricació de moda eivissenca i s'ha encarregat de la representació d'unes quantes firmes estrangeres. A l'any 1984 va comprar una finca a Mallorca i s'hi va establir. Ara la prepara per poder-la dedicar al turisme rural.

- Com definiria aquesta demanda?

- És un tipus de gent bàsicament culta, que ha viatjat molt, normalment d'una manera convencional i que ara vol trobar unes altres vies. A més a més, aquest tipus de turisme admet nombroses activitats complementàries com per exemple, un oci

ORDENACIÓ DEL TERRITORI

- A Mallorca hi ha un problema molt important d'ordenació del territori. No existeix el perill de convertir l'illa en un lloc de segones residències i hospedatge? Quins són els criteris urbanístics que se segueixen per autoritzar o denegar el permís a les instal·lacions de "turisme rural"?

- No, jo el que dic és que una finca feta, sense crear nous volums, reformant decorosament el que té i amb la terra arreglada, té dret a ésser explotada i optimitzada. El que no pot fer Turisme és voler regularitzar el que els altres no regularitzen. Si el problema és menjar, que la gent no es posi "smokings". Ens hem de fer diverses preguntes molt essencials. Volem conservar el camp?, i ho volem fer amb els actius que hi ha?, o sigui, amb els marges fets, els camins arreglats, sense brutor, etcètera. I també ens hem de demanar si volem que la gent que ara hi ha al camp no se'n vagi i tengui dret a tenir ingressos per cobrir les mancances de l'agricultura. I per a mi la resposta a les dues preguntes és sí.

- *El turisme rural, podria afavorir la parcel·lació de la terra?*

- No. Una condició molt clara és no crear nous volums i que no es disgregui la terra. A més a més, segons la legislació del Govern balear, hi ha d'haver un certificat d'antiguitat de la finca i de la casa que ja està feta. Llavors, si es demanen certificats d'antiguitat i s'impedeix crear nous volums, ja s'evita la fragmentació. Però, a més a més, seria absurd que un senyor vengués un bocí de la seva finca per crear-se una competència a sí mateix.

ELS DRETS DELS CONSUMIDORS

- *Pensem ara en el consumidor o turista. No és igual anar a*

passar les vacances a una granja o finca agrícola que anar a un hotel al mig del camp...

- Bé. Una finca en explotació pot ser un al·licient, però no és la cosa més important, en el sentit que una persona que té una mini explotació, encara que no la tengui viva, té dret i accés informàtic per poder llogar habitacions sense més història, perquè s'optimitzen els recursos que es tenen. Ara bé, el turista ha de poder escollir si vol anar a una granja on convisquin l'activitat agrícola i l'hospedatge, però això és un valor afegit. I jo som partidari que convisquin les dues activitats, però el que no es pot fer és produir, per exemple, quatre mil tones de mongetes verdes i no tenir mercat. I si una persona que té una finca, la dedica al turisme rural, d'una manera automàtica n'haurà de tenir cura. Haurà de fer jardineria, una mínima explotació d'hort domèstic i tenir uns quants animals. Si el camp no està mínimament mantingut, la finca no tindrà l'al·licient que cal.

Però ara aniré a la part més trista de la història. Posem per cas que jo som una persona que té un petit hortet amb una casa i vull llogar dues o tres habitacions, amb dignitat, però sense cap luxe, en teoria hauria de poder tenir dret a optimitzar aquests recursos si hi ha una demanda. I de fet és el que es fa a les regions més pobres o deprimides d'Alemanya i fins i tot els faciliten un centre telemàtic per oferir-se. Després el client escull...

- *Com es regulen i com creu que s'haurien de regular els drets dels consumidors?*

- Això sols es pot regular de tres maneres: ho poden fer els canals de turisme convencional o "tours-operators", amb la qual cosa la demanda la controlarien els mateixos senyors que controlen el turisme. També es pot crear una estructura senzilla de central de reserves de turisme rural, amb un suport informàtic i uns ajuts de l'Administració. I, en darrer lloc, el control pot estar en mans de l'Administració, però això és una mica utòpic i irrealitzable. Per a mi, el segon cas seria l'ideal, amb una organització que permetés que el turista sapigués sempre què compra i que la persona que ofereix places estigués en els circuits del mercat. En definitiva el gran regulador és el mercat i una persona que tengui una oferta pobra, no tindrà clients o seran residuals. El que és clar és que una persona que visqui a Sant Llorenç no té força per entrar als circuits comercials ella tota sola.

- *I, com estam, a prop o enfora d'aquest ideal?*

- Tenc entès que la "Federación Agrícola de Balears" vol fer una cosa semblant. Existeix una espècie d'organització d'"agroturisme" amb la qual encara no m'he posat en contacte. De fet crec que fins ara hi havia explotacions de turisme rural submergides, ja que no hi havia legislació.

LA LEGISLACIÓ

- *Ara ja n'hi ha de legislació. Troba que és la més adient?*

- No. Des del meu punt de vista és molt criticable. El Govern balear ha fet una legislació que vull creure que té bona voluntat, però té un error fonamental: ha posat la comercialització en mans de la central de reserves dels "tours-operators", amb la qual cosa ells controlen les reserves de turisme rural i d'agro-turisme. Trob que aquesta és una mesura d'emergència lògica per aconseguir ocupació.

- *Anem al cas concret de la seva explotació, que pot servir com a exemple. Quines exigències li va plantejar el Govern balear per poder posar en marxa l'activitat de turisme rural?*

- Segons el meu punt de vista, les exigències són fins i tot exagerades. Hi ha imprecisions importants. S'exigeix un mínim de metres, uns equipaments a nivell d'un hotel de tres o quatre estrelles, que totes les habitacions tinguin bany, que hi hagi aire acondicionat i climatització i unes coses absolutament subjectives com, per exemple "que la

finca tenga entidad y prestancia"... I això per a mi és absolutament imprecís. Al camp una persona que, per exemple ha heretat una possessió de l'Arxiduc pot tenir una finca molt bella. I un senyor que té una finca rural, per ventura no té tanta "entidad y prestancia", però no se li pot exigir res més. Aquesta Llei està feta per dues conselleries: Turisme i Agricultura. I això vol dir que cadascú ha volgut reglamentar pel seu compte. A més a més, la Llei va arribar més tard que les iniciatives que ja estaven en marxa. Ja hi havia ajust virtuals com el Leader o el 5-B i a tota Europa l'objectiu prioritari és ajudar les zones deprimides rurals. Llavors una llei que jerarquitzava tant no té en compte l'esperit d'aquestes activitats ni al turisme rural ni a l'agriturisme.

- *Quina diferència hi ha entre un i altre?*

- Segons la Llei la diferència és que a l'agriturisme, el camp és en producció i la finca en explotació, mentre que al turisme rural no és necessari; però si les dotacions de fons que fa la CEE són per corregir defectes i si l'Administració posa tants entrebancs es desvirtua l'esperit o propòsit dels ajuts comunitaris. Ni Alemanya ni França fan aquesta distinció, sinó que procuren legislar el mínim possible. I, a més a més, a cap lloc del món, ni a la mateixa Suïssa, no es podrà evitar que a una casa de camp que és a la muntanya a l'estiu hi vagi un matrimoni amb tres fills.

- *Quin és el seu projecte concret per posar en funcionament una finca dedicada al turisme rural a Mallorca?*

- Bé. Jo al principi, tenia un projecte molt més complex. Volia fer un centre d'alt rendiment esportiu perquè els atletes venguessin a Mallorca a fer rehabilitació o entrenaments, però com que no puc fer prou instal·lacions de superfície, ni un centre mèdic prou dimensionat com el que tenia previst per manca d'inversions, he hagut de dimensionar el projecte. Ara munt una explotació de turisme rural només de catorze places. Totes les habitacions tenen bany i calefacció. N'hi ha una per a disminuïts a la planta baixa. També hi haurà un menjador. El camp, que és de devers 50.000 metres estarà en producció. I també hi haurà un consultori mèdic i una mini estructura esportiva amb pistes de tennis, piscina, etcètera, ja que em vull especialitzar en turisme esportiu o en persones que tinguin problemes cardiovasculars.

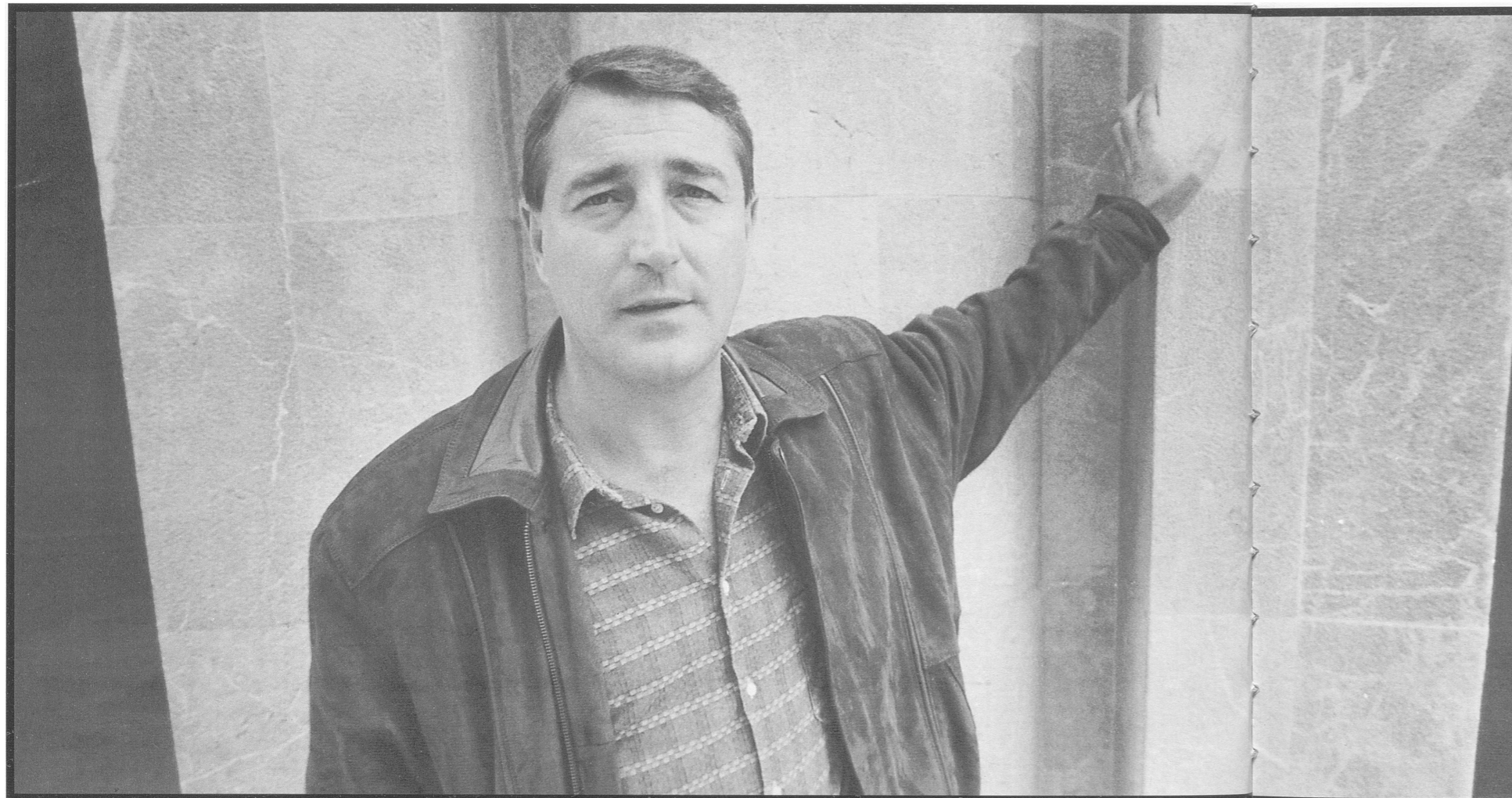
- *I quan calcula que podrà començar a funcionar?*

- No ho sé, però la previsió és que sigui per Nadal, si les coses van bé i em paguen les subvencions.

TURISME RURAL I TURISME CONVENCIONAL

- *Creu que a algun moment es pot plantejar una espècie d'enfrontament entre el turisme rural i el turisme convencional?*

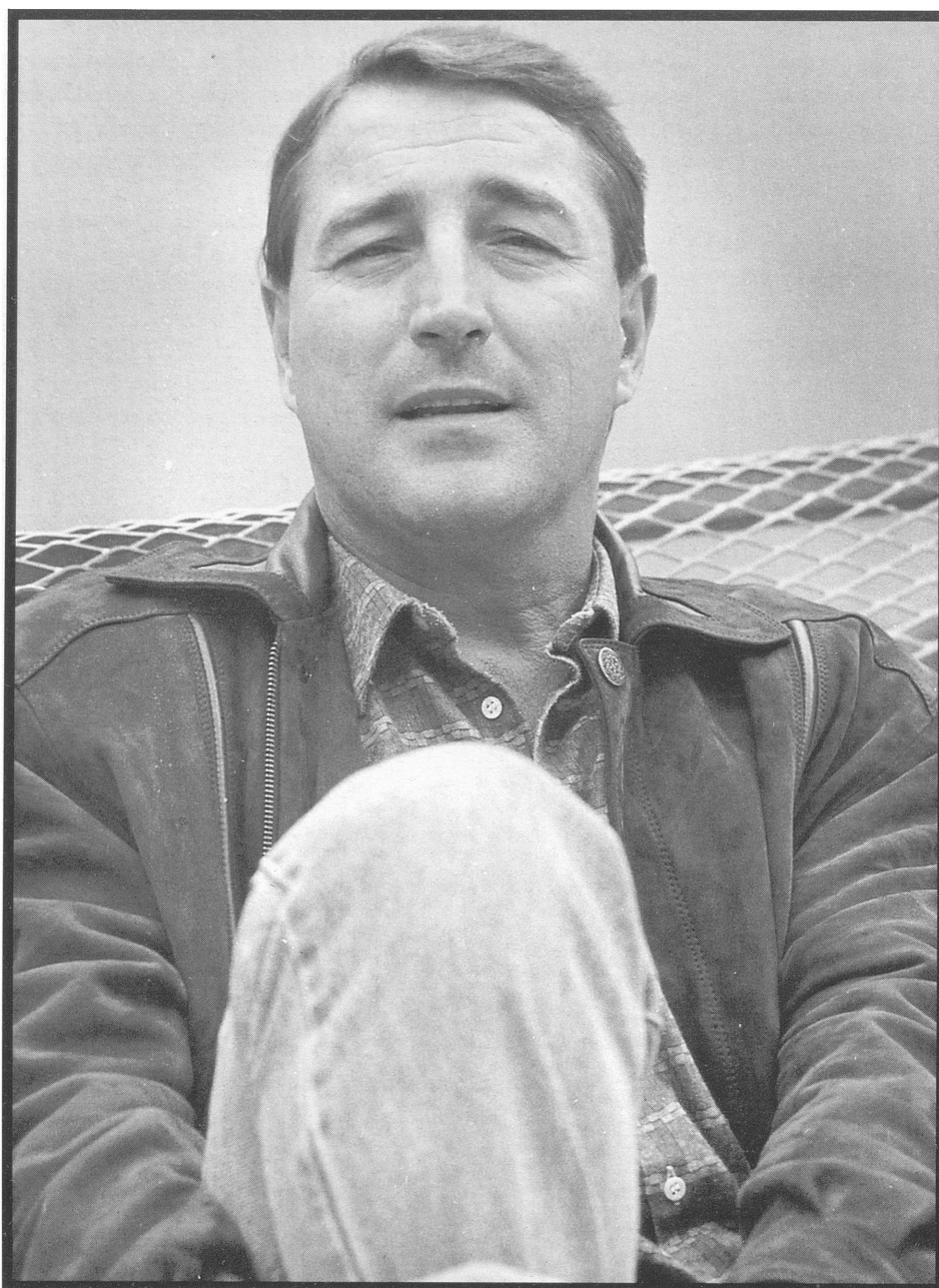
- No tenen res a veure. Són activitats clarament diferenciades. Cap persona que faci turisme a la costa no és un client potencial del turisme rural. Són dos productes tan distints que no competeixen. I voldria afegir que si la Llei persegueix els

objectius que els serveis tinguin dignitat i garanties de salubritat i higiene, és correcte i hauria de ser d'obligat compliment, i també em sembla bé que s'intenti evitar atomitzar les propietats, però el que crític és que es plantegin exigències poc clares i concretes com el que deia abans de la "entidad y prestancia". Les possibles barbaritats que es podrien cometre, les contemplen les lleis de caràcter general, i l'Administració hauria de donar facilitats per a l'obtenció de permisos i després fiscalitzar que es compleixin les normatives generals. Em sembla contra natura que es vulguin posar tantes dificultats a les persones que volen fer aquestes explotacions.

- Quins objectius creu que persegueix el Govern balear amb una legislació que segons vostè és tan estricta?

- Vull pensar que està feta amb bona fe, però a la vegada fa molt difícil que el camp pugui desenvolupar d'una manera

normal i natural activitats complementàries. Si es vol evitar que el turisme clàssic tenguí una competència a la mateixa illa, ho trob absurd ja que són productes diferenciats. Però, fins i tot si fossin productes competitiu, seria positiu que la competència fos aquí i no a un altre lloc. No s'han de veure enemics al turisme rural. Al contrari, però amb aquesta Llei tan complexa el que s'ha fet ha estat embullar l'accés de les petites explotacions al turisme rural i a la seva supervivència. Què vol dir que una finca tenguí "entidad"? Segurament que moltes persones hi hagin viscut durant anys. Això és entitat. Jo no crec que sols tinguin entitat les grans possessions dels senyors. No es pot legislar d'aquesta manera ja que després els permisos es donen segons si les finques agraden o no als que van a fer les corresponents revisions. I si Turisme o Agricultura, en definitiva el Govern balear, fa servir els termes "entidad y prestancia" d'una manera subjectiva, serem als tribunals tot el temps per dilucidar davant el jutge si tenim o no tenim "entidad y prestancia". Si la legislació i les exigències són tan complexes només aconseguiran aturar una activitat que podria ser molt positiva per a la ruralia mallorquina i s'evitarà que els ajuts comunitaris puguin revertir a les persones i a les zones deprimides.

LA RESTA D'EUROPA

- A la resta d'Europa, no es plantegen entrebancs semblants?

- No. Ni de lluny. No hi ha una legislació tan complicada. Sense més històries l'han inclòs com a una activitat per optimitzar els recursos que ja hi són i no s'han complicat gens ni mica la vida. A la pròpia Alemanya, a les zones on s'aplica el Leader o el 5-B, no han volgut legislar d'una manera especial aquestes activitats naturals, sinèrgiques i de producció atípica. A la resta d'Europa hi ha lleis de caràcter general que poden corregir qualsevol abús que es pugui produir. Un hotel que tenguí sobre-ocupació o que no depuri les aigües brutes per a mi és un abús. Però repetesc que a aquests moments l'única manera de salvar el camp és fer que hi hagi entrades de rendes atípiques.

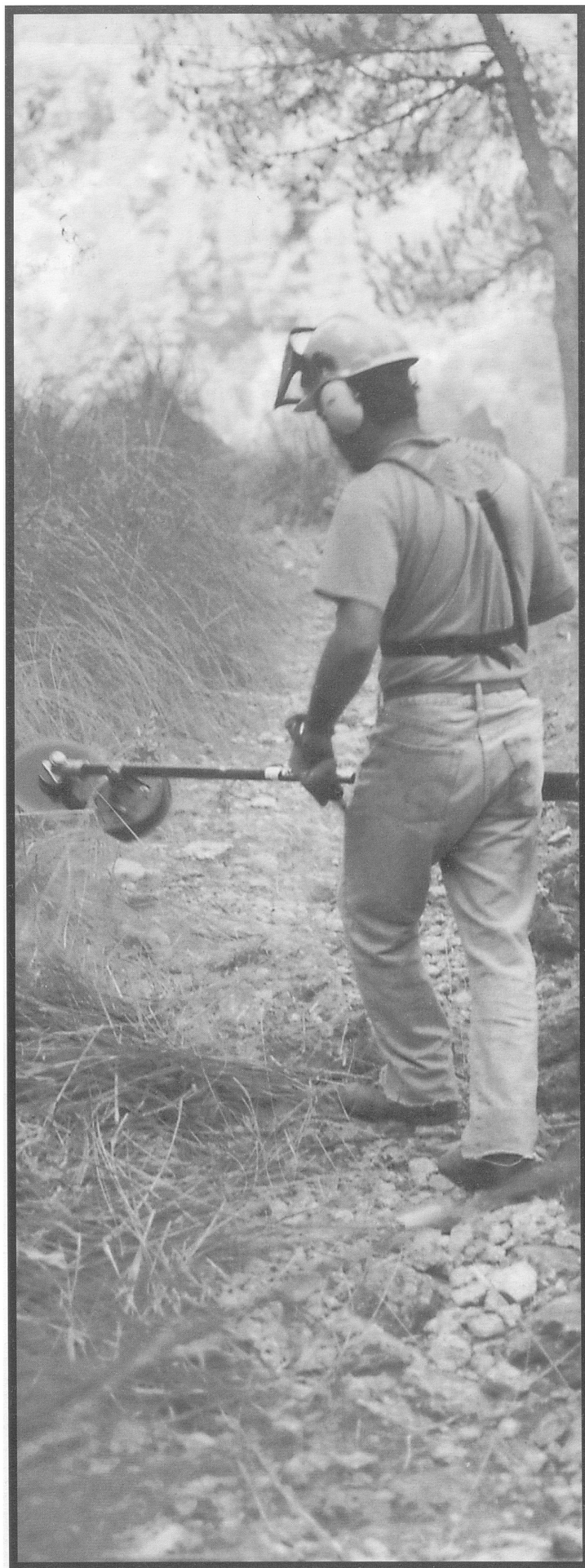
- Però segons vostè, el projecte Leader o el 5-B, s'apliquen bé?

- Hi havia una dotació bastant important per al projecte 5-B i per al Leader i dubt molt que s'hagi pogut repartir el que tocava al turisme rural i agroturisme per les enormes dificultats del Govern balear per mor que la seva llei és difusa, confusa i redundat, ja que impossibilita la majoria de les persones a accedir a uns beneficis socials als quals té dret.

Camins de la Serra

Camí Vell de Lluc (Foto: T. Reynés)

Camí des Freu, Sta. Maria a Orient (Foto: T. Lliteras)

La bellesa d'un vell ofici

Entrevista a Joan Rosselló

per Joana Mª Roque

- *Quin és el funcionament de la cooperativa Menestralia, com està organitzada?*

- Com totes les cooperatives, tenim una sèrie d'ajuts per al pagament d'impostos. I també tenim altres avantatges. Tots som treballadors i si hi ha una vaga general o qualsevol altra vaga, nosaltres no la feim, som els nostres propis empresaris.

- *Quants de socis són?*

- Som vuit cooperativistes i tres empleats. També tenim alguns al·lots que n'aprenen, però ens costa molt ensenyar-los l'ofici.

- *Més endavant parlarem de formació professional. Parlem ara de la cooperativa. A vegades s'ha dit que un problema important de les cooperatives era que els socis o cooperativistes volien fer tots el mateix. Entre vostès, s'entenen bé?*

- Cadascú té la seva feina i la fa el millor que sap. Jo, per exemple, no faig directament de vidrier i admir molt els que saben fer aquesta feina tan important i tan engrescadora. Jo no som un artesà i mai no em posaria al seu lloc, i els que ho són tampoc no volen fer altres coses. Tots ens respectam mútuament i cadascú és al seu lloc. Fins ara no hem repartit beneficis encara que, com és lògic tots tenim la nostra mensualitat.

Joan Rosselló és un dels vuit membres de la cooperativa Menestralia situada a Campanet. Va néixer l'any 1946 a Inca. Va estudiar el batxillerat. Va treballar com a representant i va entrar a la cooperativa Menestralia l'any 1982, just quan es va constituir. A 1989, després de la dimissió de l'anterior president, es va fer càrrec de la presidència, lloc en el qual encara treballa. És casat i té tres fills.

Qui sap quants de segles fa que a Mallorca es cou vidre?, qui ho podria dir? És un ofici més antic que el rei en Jaume, més que els àrabs i fins i tot més que els romans. I, des d'abans de Jesucrist hi ha hagut forns encesos per coure i fer vidre a aquesta illa.

Potser a algun moment s'apagassin, però quan es varen tornar a encendre no va ser per un dia, ni per dos ni per tres. Va ser per molt de temps. I és que un forn de coure vidre ha d'estar encès les vint-i-quatre hores del dia. I això suposa molts d'esforços, molta dedicació i molta artesania o, per dir-ho d'una altra manera, molta "menestralia". Aquest és el nom de la cooperativa que encara ara manté el vell formós ofici, al poble de Campanet. Joan Rosselló du la part administrativa i de presidència. Els altres socis són o artesans o mestres artesans i tots junts procuren que el foc no s'apagui. Per això voldrien que hi hagués més joves coneixedors de l'ofici, però troben que és molt difícil poder formar-los sense ajuts de l'Administració. Tenen més demanda que capacitat de producció. No passen gens de pena pel seu futur, però, qui formarà els joves vidriers?

- *La història de la Cooperativa és...*

- Es va formar el febrer de 1982. Hi havia una sèrie de senyors. El president era Pascual Esteva i el setembre del 89 vaig passar jo de president. O sigui, com he dit abans, la Cooperativa té vuit socis, dels quals quatre són artesans i els altres quatre, mestres artesans.

FORMACIÓ PROFESSIONAL

- *Vostè diu que un dels problemes més importants del seu sector és la manca de formació professional i de gent preparada. Com creu que s'hauria d'organitzar aquesta formació?*

- Hauria de durar com a mínim tres anys. Un any no basta per a res. Així com a altres sectors, amb tres mesos pot ser suficient, en el sector dels vidriers, sols quan ha passat un any veiem si els joves que comencen a aprendre podran servir en el futur.

Trob que l'Administració hauria d'organitzar una escola de Formació Professional i donar-nos els ajuts corresponents per formar gent. Però, jo això no ho puc fer tot sol; tenguí en compte que, quan ensenyen als joves, els mestres tampoc no poden fer bé la seva feina. Per dir-ho d'alguna manera, moltes vegades, més que ajudar, enreden, sense que això vulgui dir que facin nosa.

- *I tots els joves que vénen a formar-se*

a la seva fàbrica, troben feina?, hi ha atur al sector dels vidriers?

- No. No hi ha gens d'atur de gent preparada. Manquen artesans i mestres artesans.

- O sigui, si a Mallorca hi hagués més gent preparada, tots tendrien feina?

- Sí, sí. Això és ben segur.

- I a vostès com a professionals, des d'un punt de vista estrictament econòmic, els interessa que hi hagui més gent preparada i, per tant més competència?

- Bé. Tengui en compte que els forns de les fàbriques de vidre no es poden apagar mai, ja que si s'haguessin d'encendre i apagar cada dia, es farien malbé. Han d'estar encesos les vint-i-quatre hores del dia. I això té uns costos.

Aquí mateix podríem fer tres torns de vuit hores i sols en feim dos per manca de gent. I hi ha una gran demanda de vidre mallorquí, de les tres fàbriques: Lafiore, Guardiola i nosaltres.

- Ara que cada vegada l'atur és més important a aquesta comunitat, vostè diu que hi ha una gran demanda de vidriers i també que es podrien vendre més objectes dels que es fabriquen. Ho saben els governants? Què fan per posar-hi remei?

- Bé. Nosaltres hem rebut ajuts del projecte Leader, del 5-B, etcètera, però com li deia abans, sobretot manca formació. No venem més perquè no podem produir més. I per produir hem de menester gent formada.

- Vostè parlava abans d'artesans i de mestres artesans. Quina diferència hi ha entre uns i altres?

- El vidre funciona amb un mestre i dos ajudants que són els que aprenen i al principi, no saben fer res. I clar, ensenyar-los ens costa fins i tot doblers. I el mestre artesà els ha de dir "fes-ho així", "posa això"...

És molt difícil ajudar a formar gent, sobretot si a més a més han de cobrar com si ja en sabessin.

- Però, si no hi ha escoles ni centres oficials, qui dona el títol de mestre artesà?

- La conselleria de Comerç, en el sector d'artesanía. I aquesta empresa també és artesana. Ens han reconegut com a tals.

TREBALL

- Tornem als joves que ara comencen. Com ho poden fer per arribar a esser mestres artesans? A quina edat poden començar a aprendre i en quines condicions?

- Quan tenen setze anys poden començar. Però, és clar, nosaltres no podem pagar l'aprenentatge.

- Però, com se li acut a un jove pensar que vol ser vidrier?

- Ah, no. Això no ho pensen. Vénen a cercar feina. I demanen un sou. No crec que cap hagi vingut a la nostra fàbrica dient "jo vull esser vidrier" o jo vull saber com es fa el vidre. Vénen a demanar treball i doblers. Sols va venir una al·lota alemanya, estudiant de disseny per aprendre. I això fa pensar. Jo crec que un bon dissenyador ha de conèixer el vidre i les seves possibilitats i molts decoradors posen vidre per aquí i per allà sense saber molt bé si aguantarà o no. I ja li dic, és a base de rebre'ls i tractar-los bé. Ara mateix, si fes un curset, podria agafar trenta-cinc al·lots i n'aprendrien. No hi hauria res que em fes més il·lusió que poder oferir vidriers a les fàbriques. S'imagina aquí, a Campanet, una fàbrica i una altra i encara una més?

- També hi ha dones que es volen dedicar a aquest ofici?

- Sí. Cada vegada més. I crec que solen esser més conscients que els al·lots. La primera pregunta que fan ells és què podran guanyar i elles s'interessen sobretot pel que podran aprendre.

- Tornem al tema de la competència. No els faria por que hi hagués tants de vidriers junts a la mateixa zona?

- Gens. Al contrari, més "guapo". Qui va a Itàlia i no va a veure Murano? I això és anar a veure vidre. A més a més els italians sols ens tenen por a nosaltres amb el vidre. Quan anam a les fires internacionals, donen més voltes que un molí als nostres estands. Sols els mallorquins podem competir amb el vidre de Murano.

- Amb productes més cars, més barats... com?

- Els italians són una mica més cars que nosaltres.

- De quina manera estableixen o decideixen els seus preus? Tenen en compte els d'altres fàbriques semblants a la seva?

- No. Això no és així. Miram el consum del forn i el temps que hem de menester per fer una peça o una altra. Si hem de menester quatre hores, hi posam un preu i si n'hem de menester cinc, un altre.

- L'ofici de vidrier està ben remunerat? Val la pena passar tres anys estudiant aquest ofici per després tenir feina?

- Això és ben segur. Com a ofici està ben pagat. I crec que un que sap fer tot el procés pot tenir una cotització bastant alta. Jo he vist com funcionen altres fàbriques d'arreu d'Espanya i són com cadenes. Fan un tassó o fan una copa, però ningú no la sap fer sencera, cadascú en fa un bocinet. Aquí no. S'aprèn l'ofici des del començament fins al final.

- I aquesta manca de formació professional, succeeix a Mallorca, a Espanya en general...?

- A Mallorca, a Espanya i fins i tot a Europa. A Murano, que, per ventura és el nostre més directe competidor, tampoc no hi ha escoles de formació. Per això, si a Mallorca ens proposàssim fer una bona escola a nivell europeu, seria un èxit i podríem donar feina a molta gent.

- Si segons ha dit abans, hi ha una gran demanda de vidre mallorquí per tot arreu, els canals de comercialització són els més adients?

- Jo vaig a les fires de Franckfurt, Brussel·les i Porto. I també anam a les nacionals de Madrid, Granada, Sevilla, així com IFEBAL. Però podríem anar a moltes més.

- Aquí davant hi ha un autobús aturat. També empren aquesta tècnica de les excursions amb percentatges per vendre?

- No. Mai. Jo crec que poder visitar una fàbrica de vidre és un incentiu més per als turistes. I com que no podem produir tot el que podríem vendre, què hem d'anar a pagar a les excursions organitzades?

- De bell nou ens topam amb el problema de la manca de producció.

- És clar. Si hi hagués més artesans podríem produir molt més. Si el mestre produeix cinquanta-mil pessetes al dia, quan ha d'ensenyar, produeix menys.

VENDA I COMERCIALIZACIÓ

- La major part del vidre que es produeix a Mallorca, s'exporta?, es ven a la mateixa illa?

- No ho sé exactament. No ho podria dir.

- Però si vostè va a fires nacionals i internacionals, deu ésser per cercar mercats.

- És clar. Però podríem vendre molt més del que venem.

- La devaluació de la pesseta els deu haver anat bé...

- No molt, ja que normalment ens fan talons bancaris per pessetes. Ja ho feien abans de la devaluació i per això no n'hem estat beneficiats.

- Com passa al sector de la sabata o de la bijuteria, vostès també tenen una competència de preus a la baixa?

- Bé. A Taiwan també fan vidre. I molt més barat. Però, ara per ara, no crec que siguin la nostra competència directa. Fan altres coses.

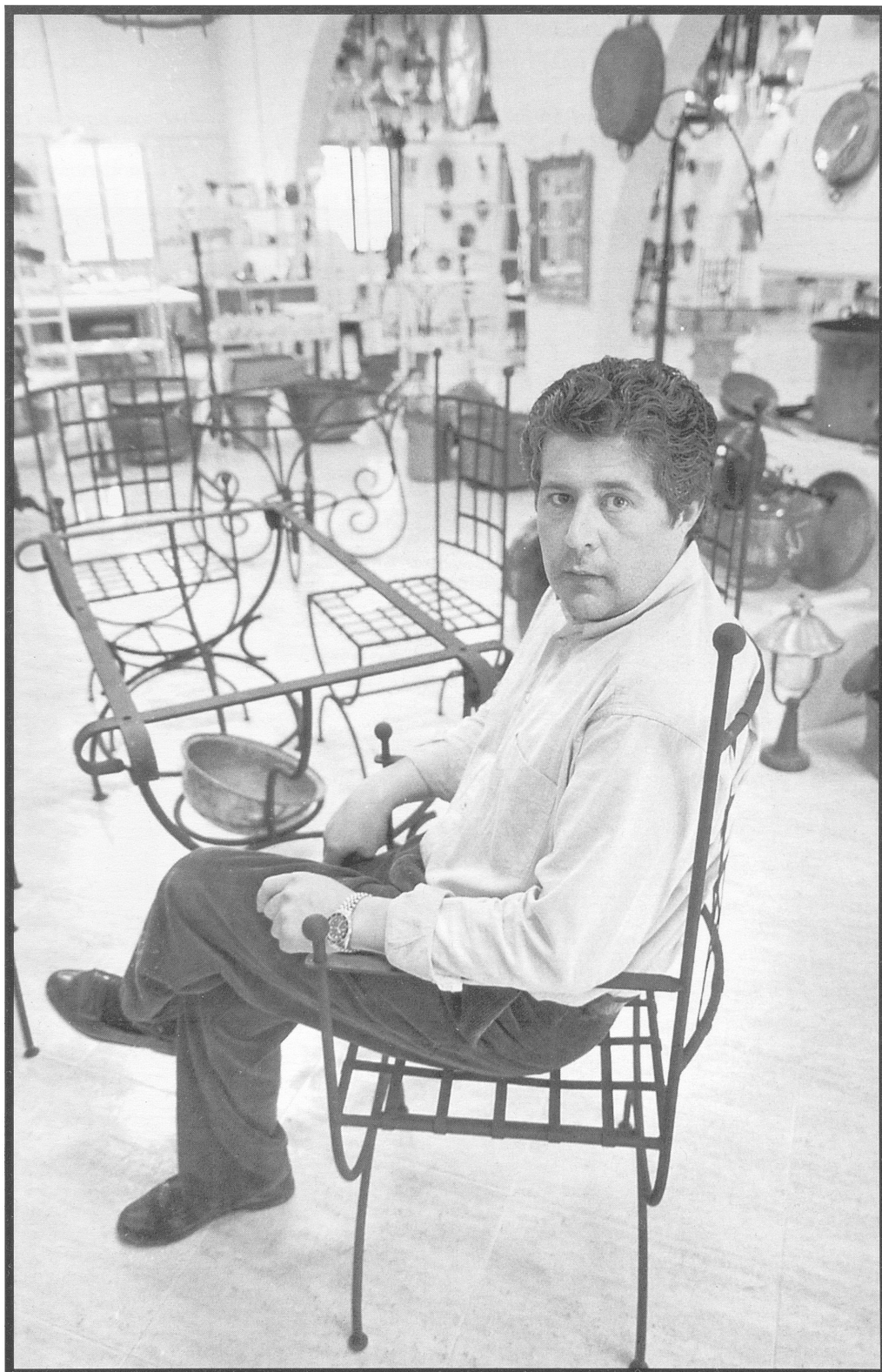
- A Mallorca, també hi ha un mercat

per vendre les peces de vidre que vostès fabriquen?

- Sí. Botiguers i botiguetes ens compren bastant.

- Els plantegen algun tipus d'exigències per a la venda o comercialització dels seus productes?

- Tots els botiguers de Mallorca durant el darrer any s'han queixat de manca de gènere o productes. I molts voldrien poder

fer magatzem, la qual cosa per a nosaltres serà molt difícil.

- *I un client seu també ho pot ser de la competència? Per exemple Guardiola?*

- Sí. Per la nostra part no hi ha cap inconvenient. I, a més a més, no hi ha mai cap peça igual. I tots els nostres clients escullen peces concretes. Ho vénen a escollir.

- *I el disseny?*

- No es pot fer vidre sols amb un dibuix. Els artesans han de tenir a prop una peça ja feta.

- *Al marge d'aquesta cooperativa. Quina és la història de la producció de vidre a Mallorca?*

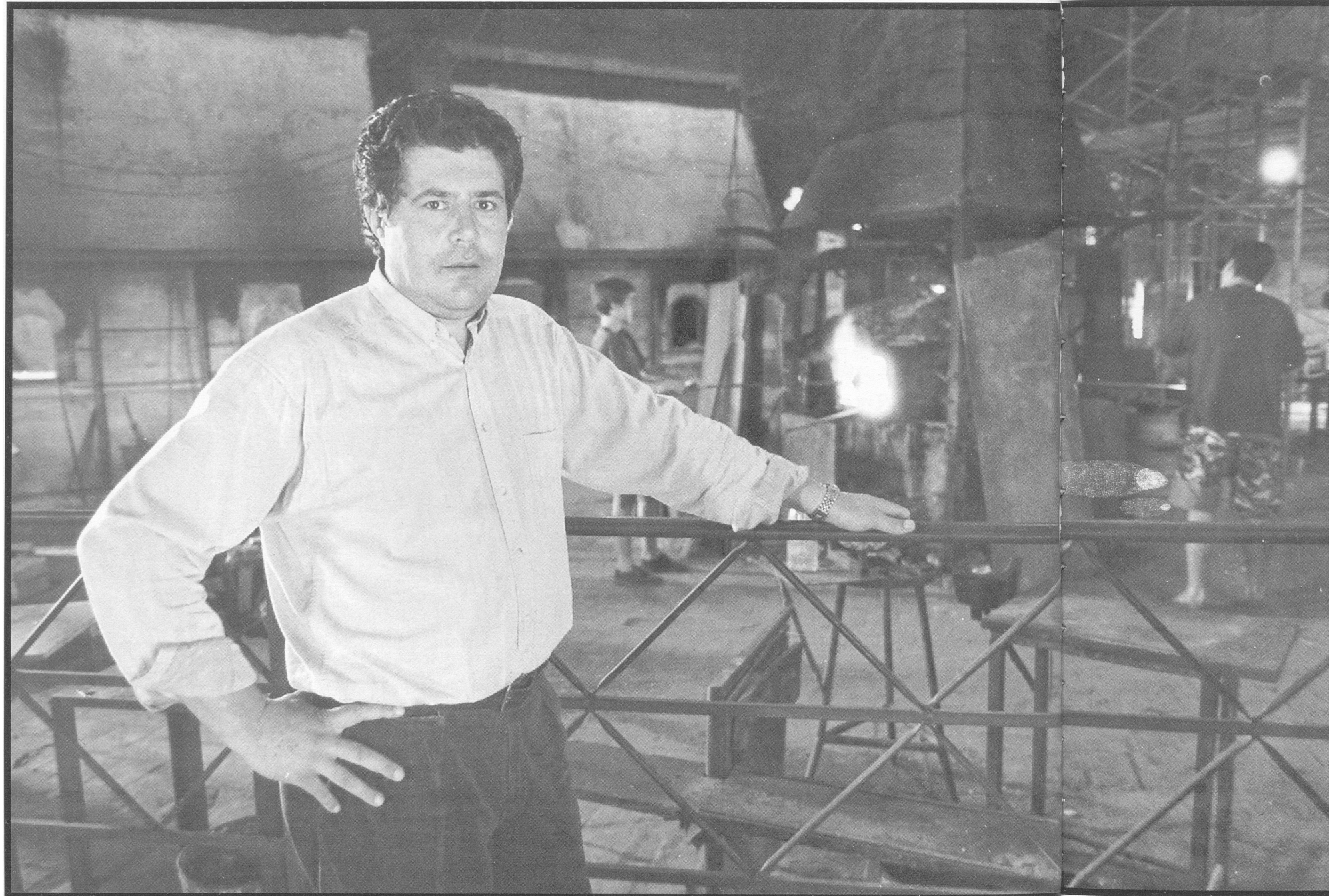
- És una història molt antiga. Està documentada des d'uns quatre segles abans de Jesucrist.

- *I encara es manté la flama?*

- Ara es continua fent vidre. Aquí i a les altres dues fàbriques de les quals hem parlat abans. I crec que això pot continuar. Els artesans del vidre se senten artistes. I, a vegades, es miren l'un a l'altre dient "qui ho fa millor"? Crec que és una competència sana. I sempre hi ha hagut alguna flama encesa. Guardiola té un museu que crec que ve de l'any set-cents.

L'ADMINISTRACIÓ POLÍTICA

- *Amb tota aquesta tradició, ja hi ha una denominació d'origen?*

- Sí. Ja la tenim, com a empresa artesana. Ens l'ha donat la conselleria de Comerç.

- *És un bona conselleria? Vull dir, han fet més coses per vostès?*

- Home. Jo trob que la Conselleria ens ha fet costat en tot. Subvenciona fires... per exemple fa que tinguem un estand artesà gratuït a Franckfurt i un altre a Madrid. I també ens dóna subvencions d'un setanta per cent per anar a altres fires. I aquesta etiqueta que ens identifica com a vidriers mallorquins, sempre dóna una categoria al producte.

- *Quins altres ajuts han rebut?*

- Gràcies al projecte 5-B hem pogut comprar un camió. I també hem pogut fer restauracions a les sales de vendes, vestuaris i magatzems. I el projecte Leader ens ajudarà a la fàbrica per poder fer forns nous, les dutxes per al personal, les teulades i, en resum, allò més important.

- *Milions?*

- Més de vint. Ho tenc per aquí.

- *I en conjunt, com troba que es porta l'Administració? Parlem del Govern central i del Govern autonòmic...*

- El Govern central no fa res. Bé. El projecte Leader i el 5-B ens han anat molt bé i ens han ajudat molt, però no sé si vénen del Govern central.

- *Procedeixen de la Comunitat Europea, però a mi no em correspon explicar les tramitacions.*

- De totes maneres crec que el més important és poder fer cursos de devers tres anys.

- *I si vostès poguessin contractar artesans que s'haguessin preparat a l'Administració?*

- Encantats. No tendríem cap problema. Però, a més a més, aquí hi ha una cosa molt important i és que aquí empram tot el reciclatge del vidre i tot el vidre que hem de tirar, el tornam fondre. Miri si és important això.

RECICLATGE

- *Sols el que han de tirar vostès o el que ha de tirar la major part dels consumidors de Mallorca?*

- Tot el que es pot reciclar.

- *I com el reben?*

- Ens el du "Deixalles" o en Pablo que és un ferroveller que es dedica a recollir vidre de botigues de vidram i d'altres llocs. Seria horrorós si el vidre no es tornàs fondre.

- *Com d'horrorós?*

- Molt. És que vostè no es pot fer una idea de tot el vidre que es tira i com que mai no es podreix, si no es recollís, jo no vull ni pensar què passaria. Ho taparia tot. Déu ens alliberi de no poder reciclar el vidre. No és que sigui tòxic, però tot quedaria tapat i es menjaria la terra. No tornaria a sortir vegetació.

- *A alguns llocs de Mallorca s'han instal·lat contenidors especials per a la recollida de vidres. Són útils?*

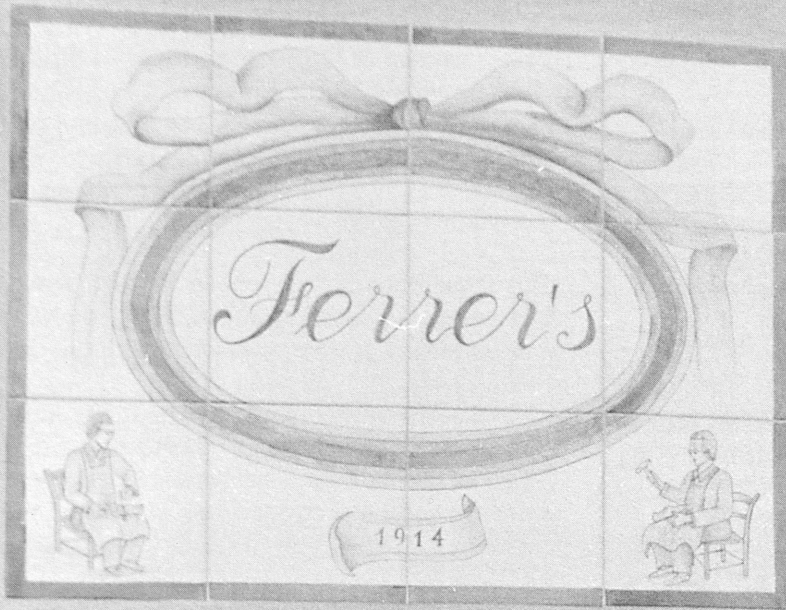
- A Europa fa molts d'anys que hi són i ara els han posat per aquí. Sí, sí.

- *Però serveixen per a res o no?*

- Supòs que sí. Això ho du l'ajuntament o els ajuntaments i després "Deixalles" hi va i recull vidre i moltes altres coses. Segurament guanyen més doblers recollint altre tipus d'objectes, útils per als antiquaris, que amb el vidre que sols es paga a set pessetes el quilo.

- *Això que vostès sols empen vidre reciclat...*

- Sí. Tot ho és. No el fabricam, però coneixem la fórmula de fabricació: arena, sosa, marbre... I per aconseguir segons quins colors arena cobaltada, òxid de deodini. Francament, a mi no em preocupa explicar les fórmules. Les tenc sobre la taula. Qualsevol les pot veure. I m'agradaria que molts coneguessin els nostres sistemes de fabricació i a més els duguessin a la pràctica. Per muntar una fàbrica de vidre, sobretot, s'ha de menester gent que el sàpiga treballar, no basta conèixer la fórmula. Aquí hi podria haver una escola molt important, però crec que ja ho he explicat abans.

Sabates com Déu mana

Entrevista a Miquel Capó Ferrer

per Constanza Forteza

Miquel Capó Ferrer té la fàbrica on fa les sabates Ferrer's al carrer Doctor Fleming d'Alaró. La fàbrica és un taller on treballen poques persones i on es poden trobar totes les eines, algunes amb un segle de vida, de la indústria sabatera tradicional de Mallorca. Prèviament, es podia esperar que a l'entrevista arribàs el director d'una fàbrica al seu despatx. Però Miquel Capó va aparèixer amb una sabata a la mà i amb un davantal, com un artesà. I va ser un encert, perquè per entendre algunes de les coses que explicà es necessita veure de prop la sabata. Fins i tot, Miquel Capó diu que alguns comerciants que venen sabates no n'han vist mai una de ver, una com les que es feien abans, ben cosida i treballada, i que és per això que, de vegades, té problemes per distribuir els seus productes, perquè resulta que els compradors no saben de què els parla.

Aquest fabricant de sabates va aprendre l'ofici del seu pare i, aquest, del seu padrí. Tota la feina que ha fet durant tota la seva vida ha estat lligada a la sabata i a Alaró. Quan començava, la va treballar a la manera tradicional. Després, a través de la producció industrial. Finalment superada la crisi que va fer tancar la fàbrica, Miquel Capó ha tornat a fer la sabata com la feia quan era jove, de manera artesanal i amb cura. Ara produeix sabates d'home d'estil clàssic i sabates de golf. Molt poca producció, de qualitat i, de moment, amb èxit. No té cap fórmula màgica i, per tant, no s'atreveix a donar consells a ningú. L'únic que diu és que és afortunat perquè pot continuar fent el que més li agrada, fer sabates.

Miquel Capó Ferrer, fill de sabaters, va néixer fa 48 anys a Artà. Quan era petit tota la família es va traslladar a Alaró on s'establiren amb uns socis alaroners que havien conegut abans. A Alaró la família Capó va instal·lar una fàbrica on, en els anys 50 i 60, arribaren a treballar devers 40 persones. La fàbrica Capó, com moltes de les que han patit la crisi sabatera, va tancar. Però, en aquest cas, la història no es va acabar. Si la sabata massiva i barata no tenia sortida, sí la tenia la sabata en petita escala i feta artesanalment. La idea va ser considerada bona pels responsables del programa comunitari Leader i la fàbrica es va poder acollir a la línia d'ajudes per als municipis de la Serra. Des de fa dos anys Miquel Capó fabrica les sabates Ferrer's i, de moment i encara que a poc a poc, les coses van bé. Casat i amb dos fills, Miquel Capó espera que, passi el que passi, la família continuï en el negoci de les sabates.

- Com es varen decidir a començar a fer una sabata feta segons criteris de qualitat i fabricació artesanal?

- És una idea que jo vaig tenir quan vaig veure que la cosa estava tan malament que no hi havia cap sortida per al tipus de sabata que fèiem abans.

- I com es fa ara una sabata artesana?

- La sabata és, pràcticament, la sabata que fèiem a Alaró en els anys 50. Una sabata justsolada que, ara, encara trobes qualcú que la fa però que és molt poca gent. S'havia deixat de fer per mor de com venien els temps i la producció. Es deixaren de cosir les sabates, sortiren els pegats, les fàbriques s'orientaren més cap a aquest tipus de producció i es va deixar de costat el que hi havia en aquell temps. I bé, jo vaig pensar que tal volta si recuperàvem la sabata tal com es feia antigament, com és lògic amb una producció petita, almenys per començar, i bé, que podria continuar fent sabates.

- *I quan es varen posar en marxa?*

- Vaig començar a rumiar la idea el mes de març del 92. Vàrem haver de tancar la fàbrica que teníem i, jo tot solet vaig començar a fer els models, a estudiar-los. I ara produïm una sabata completament artesana, de qualitat, clàssica, una sabata de sempre.

- *I com ha produït una feina que es deu haver perdut bastant?*

- La feim com es feia abans. Amb pell que quasi sempre és de vacú, fins i tot el folro. La tallam, la rebaixam, la trapam, la repuntam. Feim les plantilles, que també són de couro. Després arreglam aquestes plantilles per entatxar la sabata. Una vegada entatxada, arreglam la sabata per empalmillar-la, "justsolar" que diem en mallorquí. Quan la tens "justsolada" li feim un reble davall per posar-li la sola. I tant n'hi pots posar una com dues. Ficam la sola i, a continuació, feim els talls per repuntar-la...

PROCÉS ARTESANAL

- *És tot un procés...*

- Bé, és una feina. Jo estic enumerant les passes més importants però ja no explico les coses petites, no es pot imaginar la quantitat de coses petites que s'han de fer. Allà dedins tenim una dona i, si tu li demanes quantes vegades passa per les seves mans una sabata, bé, no et creuries la resposta.

- *I encara es troba gent que sap fer aquesta feina?*

- Bé, gent que conegui com es fa aquesta feina n'hi ha molt poca. La il·lusió que nosaltres tenim és precisament aquesta, si la fàbrica va bé, volem agafar més gent, sobretot per fer les coses per a les quals no necessites especialistes. Així, els dos o tres que sabem com fer-les podrem dedicar-nos a això i deixar els treballs més bàsics. Perquè la fabricació d'una sabata és tot un món. Abans, quan li explicava, ens hem quedat en el començament. Perquè després, a la sabata, li has d'arreglar els tacons i la tapa. I l'has de desvirar...

- *... desvirar?*

- Arreglar-li la sola. Quan veus una sabata feta és tota uniforme. Però quan nosaltres l'aferram per cosir-la no ho és, surt més d'uns costats que dels altres. I quan la tens repuntada i arreglada, la desviram, la refinam. Tant el tacó com la sola. I la passa següent és polir la sola, la pelam. I una vegada pelada li donam les tintes. O naturals, o negres, o marrons. En feim alguna amb faixa, que antigament es feia bastant, amb la part de davall de la sola en color natural i la part superior en negre. Després de tenyir, posam els ferros a encalentic. Perquè cada tipus de sabata du els seus ferros, depèn del gruix de la sola. Quan tens la sabata passada de ferros, ja pràcticament només queda marcar el números, treure les formes i fer-li l'envàs. A l'envàs ficam la plantilla dedins, la feim ben neta per tot i la tenyim. Bé, nosaltres no la tenyim, la feim natural com antigament, a base de betum.

- *Així com ho conta sembla la fabricació d'un objecte d'art...*

- Sí, sí... la satisfacció que tens és que quan l'has acabada, quan està enllestida, l'agafes i la mires i et dius: està bé. Però sempre es pot perfeccionar, una sabata no té fi... no té fi. Quan agafes una sabata acabada, per molt ben feta que estigui, sempre hi trobaràs defectes, sempre. L'agafaràs i diràs: veus aquesta sabata?... bé, idò no està bé del tot. Aquí, a la part de defora podria tenir un poquet més de sola perquè no és del tot uniforme... però això passa amb totes.

ÈXIT INICIAL

- *Pràcticament és com si fes pena posar-les a la venda.*

- No, no és tant vendre-les. Quan l'acabas el que et dius és, home, la feina que he fet amb aquesta sabata i, ara, tot això, que tot d'una acabarà en terra. Quan la tens enllestida, ben arreglada, que la veus que brilla per tots els costats, en definitiva, posar-la en terra. Quan la comences no ho penses però, quan l'acabas, és el primer pensament que tens. Però és el que jo deia abans, jo vaig muntar això, m'ha costat molts d'esforços i molts de doblers, encara que he tengut ajudes, i he de vendre el que faig. Perquè si el producte que jo faig no es ven, jo no viuré. I l'hem de vendre amb la crisi que hi ha...

- *Però aquest producte sí té sortida, no?*

- Bé, el senyor que compra aquesta sabata no té crisi, això és clar.

- *Què val en el mercat un parell de sabates fetes així?*

- Bé, pot ser que aquesta qüestió... jo no sé si val la pena tocar-la.

- *Bé, a Londres, un parell de sabates clàssiques d'home fetes segons els sistemes artesanals valen més de 50.000 pessetes. Crec que sí és una bona idea parlar de preus.*

- Bé, a les botigues, les nostres sabates valen devers 25.000 pessetes. És cert que, a Londres, unes sabates com aquestes valen el doble. Encara que ells les venen amb una marca coneguda, de prestigi comercial i publicitari, cosa que nosaltres encara no hem aconseguit i que volem aconseguir.

- *També és una satisfacció tornar a fer un producte que se sap que el comprador el podrà tenir pràcticament tota la vida. Perquè, quina quantitat d'hores du fer un parell de sabates d'aquesta manera?*

- Antigament, quan feien unes sabates com aquestes deien que un home en feia un parell al dia. Però, clar, llavors no comptaven les vuit hores de la jornada laboral d'avui. Ara, per fer les feines d'aquestes sabates no han de mirar el rellotge, te n'has d'oblidar. Almenys en el meu cas.

- *Però, al marge de la sabata clàssica, aquesta fàbrica en fa d'altres, sabates de golf.*

- Sí, nosaltres hem mesclat, cosa que de moment creiem que ha estat un encert, la producció de sabata clàssica amb la de golf. Feim la mateixa sabata però, després, li feim un tractament especial. El sòl és igual, de cuir, però el curtim de manera especial perquè sigui impermeable. I amb la pell el mateix, la pell de damunt està hidrofugada. Du una capa impermeable que impedeix que l'aigua hi penetri. Però en la resta és igual que les altres. Això de fer sabates de golf és una idea que agafarem i creiem que, ara per ara, funciona bastant bé. Aquestes sabates de golf duen, si vols, un poc més de feina que les altres.

- *Quin volum de producció tenen ara?*

- De moment en feim molt poques, devers vint parells setmanals. Tenim la il·lusió, si això funciona i si agafam dues o tres persones més, de fer devers 40 o 50 parells setmanals. Aquest és un producte que necessita molta mà d'obra i quan més feina fas, més gent has de menester. Però, clar, de moment no ens podem carregar de gent, perquè no podem pagar-la.

EL PROGRAMA LEADER

- *La fàbrica va néixer amb una subvenció comunitària, la del programa Leader. Com es va gestionar l'obtenció d'aquesta ajuda?*

- Mira, quan vaig tenir la idea de fer sabates artesanes, un dia, no sé per quina raó, li vaig comentar al batle d'aquí, d'Alaró. Bé, el batle, en el seu temps, havia estat sabater i tot això li va agradar molt. En aquell moment es preparava tot allò del programa Leader i el batle em va comentar que el que jo volia podia entrar perfectament dins el programa. Prepararem junts la documentació i la tramitació i sol·licitarem la subvenció. I la obtinguérem. El programa Leader et dóna una ajuda a fons perdut. I segons el que he escoltat fins ara les coses van bé per a tots aquells que demanarem ajudes. També diuen que es prepara una segona part del programa, encara que no sé res més. En aquell moment, quan tramitàrem la sol·licitud, ens visitaren diversos càrrecs del ministeri i, en general, la iniciativa els va agradar molt. Fins i tot, crec recordar que un sub-secretari del ministeri d'Indústria es va comprar un parell de sabates.

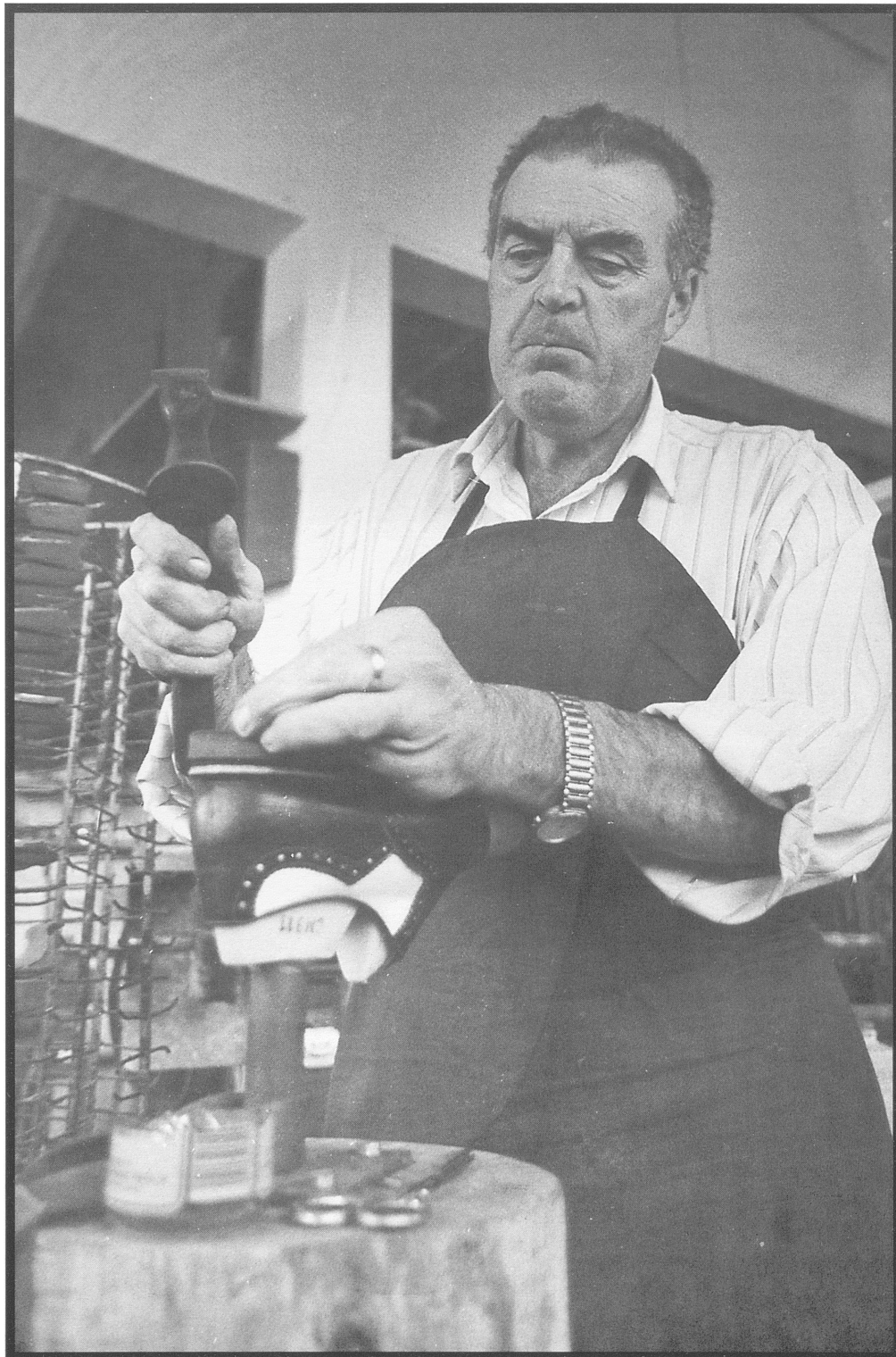
- *D'una manera o de l'altra vostè ha*

estat lligat sempre al món de la sabata, no és així?

- Sí, sí, sempre. Des del meu padrí, que ja ensenyava com fer sabates l'any 1908. I el meu padrí en va ensenyar als dos fills que va tenir, un era el meu pare i l'altre el meu padrí jove. I bé, quan naixérem nosaltres ja ho férem dins tot això de la sabata. Jo no vaig voler estudiar i em vaig posar a fer feina amb ells.

TORNAR A FER LES COSES BEN FETES

- *Pensa que, en aquests moments, la sabata només té futur si es*

fan productes com els que fan aquí o productes selectius?

- Jo no ho vull dir perquè ara són moments molt difícils. Però el que és cert és que duen moltes sabates d'aquests països que les fabriquen tan barates, en duen moltes. Hi ha molta competència. Ara, jo no m'atreveixo a dir que només es pot funcionar amb productes artesanals, tot dóna masses voltes. Però, tal com estan les coses, crec que és molt difícil fer sabates estàndard i comercialitzar-les en grans produccions. Perquè et gires darrera i n'hi ha vint que les fan més barates que tu. La sabata és un producte de moda i has de lluitar molt per estar al dia i per donar qualitat.

- Fins i tot, n'hi ha que s'han esforçat per fer un producte de qualitat i passen moments molt dolents.

- Aquí tens la prova del que explicava abans, jo no puc dir res sobre el que s'ha de fer o sobre si anirà bé fer el que jo faig. En aquests moments tenen problemes una sèrie de cases que ningú no ho hagués dit mai. Hi ha gent que no s'ha adormit, que ha treballat molt, ha cercat fer coses competitives i tampoc no els ha anat bé, ara patim. Feien massa producció? No ho sé, tal volta si haguessin fet produccions més petites potser no haguessin tingut problemes. Ara és fàcil dir les coses però, en aquells moments que es venia més del que es podia fabricar, va ser quan molts començaren a estendre's, a agafar més personal, més maquinària, el que fos... i, clar, amb la crisi que tenim ara..., s'han trobat que no tenen més remei que reduir. És molt dur veure com a la gent que fins fa poc marcava moda ara no els va bé. En definitiva, és una cosa que ja no saps què has de dir.

ALARÓ I L'ENFONSAMENT DE LA SABATA

- Abans, quan tenia una fàbrica de sabates de producció industrial, va pensar en qualque moment que tornaria a fer sabates a la manera antiga?

- No, no. Jo sempre, sempre, havia pensat a fer sabates de qualitat, però no en el que faig ara.

- I ara, amb la perspectiva dels anys, no pensa que si no hagués abandonat la sabata artesana les coses sempre haurien anat bé?

- Sí, això sí que ho pens. Moltes vegades dic, encara que molts poden pensar altres coses, que els problemes de la sabata començaren quan deixàrem de cosir-les. En el moment que sortiren les coles modernes, els ferrats, i deixàrem de cosir, llavors sorgiren els problemes...

- La vida dóna moltes voltes, vostè comença fent sabates artesanals, després passa a la producció industrial per acabar descobrint que ha de tornar a fer el que feia abans.

- I bé, les coses han anat com han anat. Vàrem haver de tancar, amb tots els problemes que això va dur, ho deixàrem tot i, ara, ens hem posat a fer sabates, com les feia el meu padrí.

- I quan pensa en un poble com Alaró, sempre lligat a la sabata

i ara convertit en un exemple de com ha pegat la crisi en el sector, quina sensació té?

- Home, em fa pena. Jo pens en Alaró, en els anys 50 o en els anys 60, i em fa mal recordar-ho. I, bé, de vegades penses que ho podries tornar a viure. Però no, és impossible que tot allò torni per molta il·lusió que et faci. Jo pens que el més pròxim a allò és el que feim nosaltres. Però somniar que tot el poble torni a fer sabates tal com es produïen en els anys 60 és impossible. Ara, a Alaró, a la sabata treballen... jo què t'he de dir... devers 60 persones, i, llavors, era tot el poble, tant si feies feina aquí com si la feies fora. Tothom estava relacionat amb la sabata, les dones treballaven a ca seva, una sí i l'altra també. Ara vas pel poble i no sents ni un martell, ni una màquina, ni res. Abans et passejaves i sempre senties un renou i sempre era el de qualcú amb una eina de feina de sabater. La nostra és la darrera generació que treballa en tot això.

ES PERD LA TRADICIÓ SABATERA

- I d'una fàbrica com aquesta no pot sortir un grup de gent que conegui les tècniques sabateres tradicionals?

- Si això ens funciona podrem agafar més gent i ensenyar. Però si no som nosaltres o gent com nosaltres, això s'ha acabat. I et parl de gent com jo, gent de la meua edat, que som els que coneixem les coses. No n'hi ha de gent jove que conegui com es treballa la sabata. Ara, jo repetesc el que he dit abans, jo tenc il·lusió que tot vagi endavant i poder formar gent perquè no es perdi una manera de fer les coses. És més, crec que aquesta activitat pot subsistir, pot aguantar. A mi, l'únic que em dóna satisfacció és trobar un client que em va comprar unes sabates i que em diu, eh!, escolta, com allò que em vares vendre no he trobat mai res igual, una meravella.

- Bé, en teoria unes bones sabates duren tota la vida, no s'espanyen, únicament es gasten.

- Bé, dir això de tota la vida... és dir molt. Però és cert que una bona sabata no s'arriba a espanyar, els repunts es desfan, la sola es gasta, es pot arribar a rompre... però bé, la pots tornar a cosir, a col·locar... i la sabata dura.

- I els seus fills? Pensen ells dedicar-se també a la sabata?

- Els meus fills de moment són molt joves. Un té onze anys i l'altra en té devuit i, bé, ara li comença a agradar. Ja fa qualque cosa. I si continua, idè bé, però és difícil.

- Els sabaters miren com van vestits els peus de la gent? Són com per exemple els dentistes, que miren les dents dels altres quan parlen?

- Sí, això sempre, sempre. I no és d'ara, és de tota la vida. I qualque pic, bé, no qualque pic sinó moltes vegades, et trobes amb gent ben vestida i mires el que duen en els peus i,... clar, no dic res, no ho deim, però fan pena. A mi em passa,estic a l'aeroport, a qualsevol banda, i la meua vista se'n va als peus dels altres, no ho puc evitar.

A POC A POC PERÒ AMB FORÇA

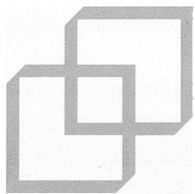
- On comercialitzen les sabates que produeixen, quines

possibilitats tenen de vendre aquestes sabates a l'estranger?

- Ara les comercialitzam a una sèrie de botigues, només a Palma i a Madrid. I tenim projectes per sortir fora, tant a Europa com a Amèrica. Hem preparat unes mostres, i ja les hem enviat, per a un client nord-americà interessat però, de moment, no hi ha res segur. Jo esper que tot vagi bé, és la meua il·lusió. Hem posat molt de temps i molts de doblers i, ja dic, és la il·lusió que tenc. Així com fa dos anys hagués dit, mira, això està acabat, ara no, ara veig que les coses poden sortir.

Nosaltres ho passàrem molt malament quan tancàrem, no teníem una fàbrica gran, gran, teníem només 14 empleats. Però després jo no veia cap futur dins la sabata, ho veia tot negre i jo no sabia de res més que de sabates. Ara em costa molt fer les sabates i em costa molt vendre-les però crec que amb esforç ens en sortirem. Veig que amb tot el que feim no anam cap enrere, que sempre és cap endavant. Això sí, a poc a poc, ben a poc a poc.

FUNDESCOOP
Fundación
para el Desarrollo
del Cooperativismo
y la Economía Social

FUNDESCOOP

FUNDESCOOP ha desenvolupat una important tasca per a la promoció de d'Economia Social i les Petites i Mitjanes Empreses, des de la seva creació el 1985.

UNA FUNDACIÓ EN MARXA

FUNDESCOOP du a terme una important tasca formativa dirigida a les petites i mitjanes empreses, així com a les cooperatives i a totes aquelles activitats empresarials que són conegudes com a "economia social". Va ser creada el 1985 per donar resposta, precisament, a la necessària modernització del cooperativisme i, sobretot, per fomentar la creació de llocs de feina allà on les grans empreses no hi arribaven. Avui la Fundació compta amb una seu central a Madrid i deu delegacions a diferents comunitats autònomes, entre les quals les Balears, on fa poc més d'un any es varen inaugurar els seus nous locals.

La formació, principal objectiu

Els cursos de formació són el principal objectiu de FUNDESCOOP que, com hem informat en els darrers números d'ONA, ha desenrotllat un curs per a quadres d'empresa mitjançant el sistema d'ensenyament assistit per ordinador, l'èxit del qual sobrepassa totes les previsions inicials.

Mentre, a les delegacions de FUNDESCOOP es continuen ofertant els plans d'estudi que els ha caracteritzat al llarg de tots aquests anys i que s'adrecen, principalment, a gestors d'empresa que precisen una requalificació o bé a joves aturats que cerquen la primera ocupació. Els materials didàctics editats per FUNDESCOOP estan adaptats a les característiques de les PIMES, incloent les cooperatives i les societats anònimes laborals, (per a més informació; carrer San Miquel 3-A, 5è).

Són cursos que poden arribar fins a les vuit-centes hores, en el cas de la formació de formadors; cinc-centes, per a gerents de cooperativa, fins al curs bàsic de gestió empresarial de cent hores. Es tracta d'una formació modular que va de cent a quatre-centes hores, de manera que augmenta en complexitat

en la mesura de les necessitats de l'alumne i de la seva qualificació prèvia.

Cursos "a la carta"

Endemés dels programes esmentats, FUNDESCOOP realitza també cursos més especialitzats d'acord amb les característiques de l'alumnat, tant pot

culat dels alumnes que, d'altra banda, també es poden acollir a beques o a pagament a termini si els seus condicionants econòmics ho precisen.

La major part dels alumnes que s'acullen als programes de FUNDESCOOP són menors de trenta anys, un vint-i-cinc per cent menors de 25 i un altre tant entre 25 i 30. La resta es

Seu de FUNDESCOOP a Palma

ser per causa de les disminucions com de les necessitats concretes d'un sector econòmic o una institució... Aquests cursos són finançats quasi sempre per institucions públiques (Comunitat Europea, govern, comunitats autònomes, ajuntaments, universitats...) o també privades (cas de les associacions sectorials).

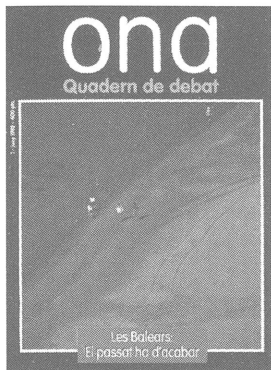
FUNDESCOOP ha signat acords de col·laboració amb diferents comunitats autònomes (Madrid, Múrcia, Balears i València), universitats (Carlos III de Madrid, Múrcia, Autònoma de Barcelona) i altres organitzacions (ONCE, Caja de Madrid... etc.). Aquesta col·laboració permet rebaixar les despeses de matrí-

reparteix entre els que tenen entre 31 i 35 anys (el 31,25 per cent) i majors de 36 (18,75% per cent). Un cinquanta-quatre per cent no tenen experiència laboral prèvia mentre que la resta necessiten un reciclatge que els permeti millorar les seves condicions laborals o trobar un nou lloc de feina.

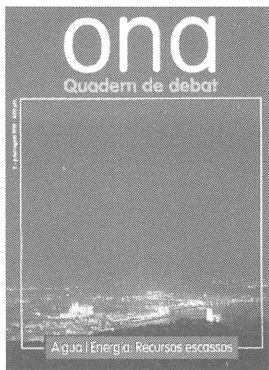
En els pròxims números d'ONA farem un repàs dels diferents programes d'estudi, així com de les activitats que FUNDESCOOP realitza com a suport tècnic a empreses i ajuntaments que necessiten una diagnosi exacta de la seva situació socio-econòmica, i també de la cooperació internacional que fa la Fundació a països del tercer món.

ona

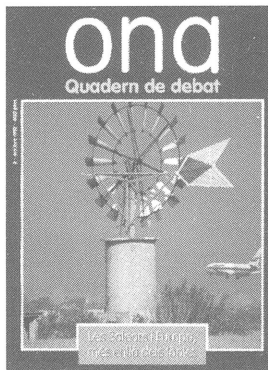
Quadern de debat

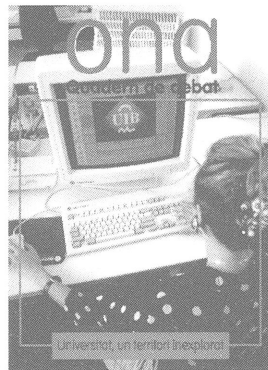
Nº 1.- "Les Balears: El passat ha d'acabar"
Alexandre Forcades, Miquel Alenyar, Jaume Carbonero, Joan Huguet, Francesc Obrador, Miquel Pastor, Antoni Fleixes, Joan Palou, Catalina Juan.

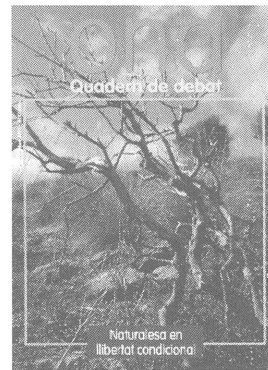
Nº 2.- "Aigua i energia: Recursos escassos"
Felicià Fuster, Antoni Font, Arturo Cadenas, Xavier Pastor, Alfredo Barón, Miquel Pocoví, Rafel Miquel, Lluís Morano.

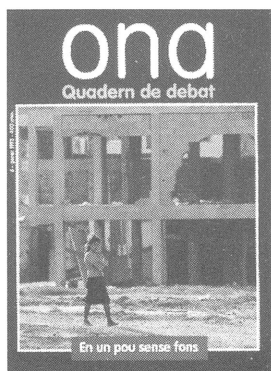
Nº 3.- "Les Balears i Europa, més enllà dels tòpics"
Félix Pons, Abel Matutes, Santiago Rodríguez Miranda, Llorenç Fluxà, Pere Costa, Teresa Riera, Joan Gual, Antoni Garcia.

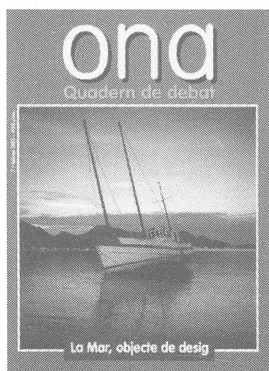
Nº 4.- "Universitat, un territori inexplorat"
Nadal Batle, Carles Blanes, Miquel Angel Ballester, Vicenç Roper, Carme Felíu, Margalida Cantalops, Miquel Capellà, Andreu Crespi, Maria Antònia Munar.

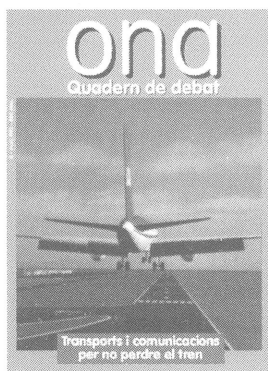
Nº 5.- "Naturalesa en llibertat condicional"
Gabriel Cañellas, Jeroni Albertí, Francesc Triay, Joan Mayol, Mateu Castelló, Antoni Martínez, Miquel Angel Borràs, Josep Forteza-Rey.

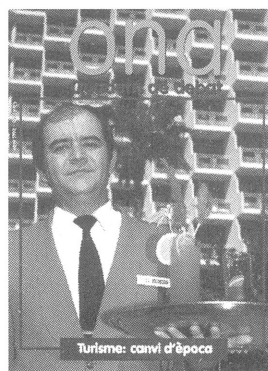
Nº 6.- "En un pou sense fons"
Pere Mascaró, Xisca Fiol, Maria Salleras, Bàrbara Picornell, Felicitat Martínez, Rosario Guedea, Enrique Amaya, Toni, Lluís i Joan, Jaume Santandreu.

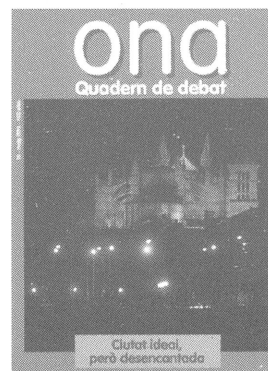
Nº 7.- "La Mar, objecte de diseg"
Miquel Oliver Massutí, Miquel Massutí Oliver, Margarita Nájera, Joan Miquel, Manuel Martínez, Assumpta Gual, Rafel Soler, Miquel Barceló Perelló.

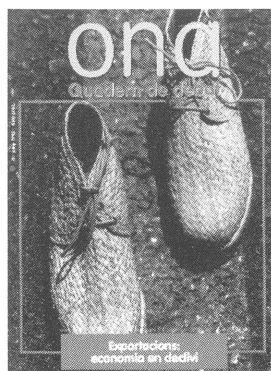
Nº 8.- "Transports i comunicacions per no perdre el tren"
Andreu Font, Josep Blat, Tomàs Cano, Pere Nicolau, Tomàs Morell, Rafel Sierra, Miquel Angel Llauger, Maria Antònia Vadell, Pere Vicens.

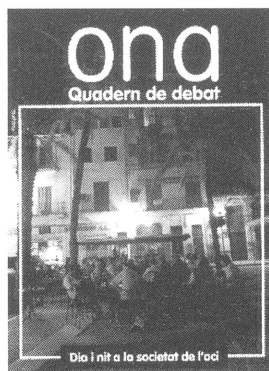
Nº 9.- "Turisme: Un canvi d'època"
Jaume Cladera, Antoni Costa, Ferran Porto, Ferran Perelló, Antoni Garcia, Antoni Gil, Pere Vidal, Antoni Alemany, Eugeni Aguiló.

Nº 10.- "La ciutat ideal, però desencantada"
Joan Fageda, Ramon Aguiló, Francesc Mengod, Mercè Truyols, Genoveva Mari, Ignasi Ribas, Carlos Ripoll, Miquel Dolç, Sebastià Serra.

Nº 11.- "Exportacions: economia en declivi"
Carles Manera, Antoni Barceló, Rafel Timoner, Pere Vidal, Jaume Peribáñez, Cristòfol Triay, Valentí Valenciano, Manuel Pelarda, Vicenç Tur.

Nº 12.- "Dia i nit a la societat de l'oci"
Andreu Ferret, Rafael Estaràs, Aina Bosch, Juan Birlanga, Amador Calafat, "Osifar", Joaquín Ranero, Rafel Oliver, Miquel Dalmau.

Nº 13.- "Custer contra els sioux o viceversa"
Joan Huguet, Francesc Obrador, Pere Sampol, Miquel Pascual, Cosme Vidal, Eberhard Grosske.

Nº 14.- "Foravila: empatx d'Europa"
Pere J. Morey, Antoni Garcías, Ramon Orfila, Margalida Estelrich, Jaume Galmés, Antoni Garcías, Margarita Buades, Joana Oliver, Ignasi Moragues, Juan Dueñas.

Si vos manca
 qualche
 número endarrerit
 d'ONA
 o si voleu disposar
 de
 tota la col·lecció
 completa
 adreçau-vos a:

FUNDESCOOP

C. Sant Miquel, 68, A-5
 Tel. 72 72 58
 Fax 71 40 21

LEADER

INICIATIVA COMUNITÀRIA DE DESENVOLUPAMENT RURAL

*Turisme Rural,
Petita i Mitjana Empresa,
Productes Locals...*

Carrer Campanari, 1. 1er. dta. Tel. 87 91 51 - Fax 87 90 77 - 07340-ALARÓ (Mallorca)